

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

2 pr.

ČÍSLO 32 (LIX)

1978

10 Kčs

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Brannický, CSc., prof. dr. ing. Alois Grölig, DrSc., doc. ing. Miroslav Grznár, CSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jeníček, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, doc. ing. Mária Kadlečíková, CSc., ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., doc. ing. JuraJ Mikita, CSc., prof. ing. Jaroslav Piě, DrSc., ing. Vladimír Vácha, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1986

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborY a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257 541, 254 451. Celoroční předplatné Kčs 120.—.

Научный журнал ЗЕМЕДЕЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слеска 7.

The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — produktion industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiet der Ökonomie der Landwirtschaft und Nahrungsmittelindustrie. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

PLÁNY INTENZIFIKACE PROGRAMOVÁ ZÁKLADNA ODSTRAŇOVÁNÍ NEODŮVODNĚNÝCH ROZDÍLŮ V HOSPODAŘENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Pro současnou etapu efektivní intenzifikace našeho zemědělství je bezprostřední nutností odhalování všech vnitřních rezerv hmotných zdrojů, ale stejně tak i mobilizace tvořivé aktivity a iniciativy pracujících.

Zjišťování příčin rozdílů ve výsledcích hospodaření podniků, které hospodaří ve srovnatelných přírodních podmínkách, a jejich plánovitě odstraňování je jednou z cest vedoucích k naplňování linie XVI. sjezdu KSČ, zaměřené na zvyšování soběstačnosti ve výrobě potravin. Potřeba rychlého a účinného odstraňování rozdílů ve výsledcích hospodaření těchto podniků vzhledem ke značné složitosti tohoto neustále se reprodukcujícího jevu vyžaduje uplatnění komplexního přístupu z hlediska celé soustavy řízení.

Dané problematice byla a je věnována pozornost stranických orgánů. Zejména od roku 1972 není jediného zasedání ÚV KSČ, které by se těmito otázkami nezabývalo. S každým jednotlivým zasedáním se prohlubuje adretnost, stupeň naléhavosti a komplexnost přístupu při odstraňování neodůvodněných rozdílů v hospodaření.

11. zasedání ÚV KSČ v této souvislosti uvádí: Odstranit zaostávání znamená uvést do pohybu vnitřní rezervy zaostávajících, jít kupředu rychleji než v ostatních podnicích. To ovšem vyžaduje klást vyšší požadavky na vedoucí pracovníky, zejména komunisty, zkvalitnit řídicí činnost zemědělských správ. Výraznější roli v pomoci zaostávajícím musí sehrát podniky služeb a národní výbory. Stranické orgány a organizace musí pravidelně a náročně hodnotit plnění plánů intenzifikace ...¹⁾

Usnesení stranických orgánů se stalo podnětem i pro výzkum v oblasti ekonomické teorie, úzce související se soustavou plánovitého řízení zemědělství.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Skutečnost, že mezi podniky hospodařícími v přibližně stejných přírodních podmínkách existují značné výrobní a z nich vyplývající ekonomické výsledky ukazuje, že ne všude je dosahováno odpovídající účinnosti výrobních zdrojů, tedy ekonomické efektivnosti výroby. Jelikož v ekonomické teorii nejsou všechny otázky spojené s efektivností jednoznačně vymezeny, projevují se i rozdílné přístupy jednotlivých autorů při výběru hodnotících ukazatelů.

¹⁾ 11. zasedání ÚV KSČ ve dnech 2. a 3. října 1984 K současným úkolům a dlouhodobému rozvoji zemědělství a dalších odvětví zabezpečujících výživu lidu. Praha, Svoboda 1984, s. 21

V důsledku toho vznikají problémy v třídění podniků co do úrovně jejich hospodaření, odhalování příčin zaostávání a jejich odstraňování.

Problematickou odstraňování neodůvodněných rozdílů v úrovni hospodaření podniků ve srovnatelných přírodních podmínkách můžeme rozdělit do dvou samostatných oblastí, které prostupují dosud uváděnou literaturou.

První oblastí je určení objektivního způsobu měření zaostávání tak, aby postihlo vliv kvantitativních činitelů (rozsah výrobní základny, výši vkladů na jednotku plochy apod.), ale zejména vliv kvalitativních činitelů projevujících se v efektivnosti výroby. Nejúčinnějším prostředkem se ukazuje metoda mezipodnikového srovnávání, která má v zemědělství všeobecnou použitelnost za předpokladu, že:

- jsou určeny přibližně stejné, srovnatelné přírodní podmínky,
- je správně proveden výběr hodnotících ukazatelů pro zařazení podniků podle úrovně jejich hospodaření,
- je zvolena vhodná metoda souhrnného ohodnocení podniků v případě použití soustavy kritériálních (hodnotících) ukazatelů.

Při vymezení srovnatelných přírodních podmínek se v literatuře setkáváme se dvěma základními přístupy. Třídění zemědělských podniků podle výrobních oblastí najdeme v dřívějších pracích Chomy (1977), Glaserové (1975), Hurty (1974) a až dosud tohoto způsobu členění využívá FSÚ (1979) a Špyrka (1983). Druhý přístup je založen na využití agregace skupin stanovištních jednotek. Tento postup zpracoval Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy v Praze a je obsažen v převážné části novějších metodik.

Z hlediska počtu ukazatelů charakterizujících účinnost věcných a osobních činitelů výroby lze rozdělit autory na skupinu těch, kteří zvolili jeden syntetický ukazatel, a skupinu, která pracuje se soustavou ukazatelů (hlavních a vedlejších, souhrnných i dílčích). Syntetický ukazatel je zpravidla konstruován jako „normativ“ postihující výslednou činnost podniku. Do této skupiny autorů patří Ledl (1976), Klínko (1977), Hurta (1979) a metodika FSÚ (1975). Při sledování jednoho ukazatele je celkové hodnocení podniků a jejich rozdělení do skupin jednoduché.

Druhá skupina autorů využívá soustavy ukazatelů — hlavních a vedlejších, syntetických a dílčích apod. Z jednotlivých autorů jsou to zejména Choma (1977), Šalak (1980), Špyrka (1983) a další. Soustava ukazatelů je použita i v metodikách MZVŽ ČSR (1980) a MPVŽ SSR (1980), zpracovaných na základě výsledků výzkumu některých uvedených autorů a výzkumných ústavů.

Při použití soustavy ukazatelů jsou podniky jako celek hodnoceny na základě bodových hodnot (metodika MPVŽ SSR 1980, Šalak 1980, Brčák 1980) nebo pomocí kombinačního třídění základních ukazatelů. Této formy využívá Vinohradský (1979) a Špyrka (1983). Metodika MZVŽ ČSR pracuje s určitou formou kombinačního třídění, avšak v tomto třídění ponechává prostor střednímu článku řízení.

Většina autorů, kteří se zabývají problematikou odstraňování neodůvodněných rozdílů v hospodaření podniků, zaměřila svoji pozornost na zpracování metod měření rozdílů mezi podniky. Tímto způsobem byly více či méně charakterizovány rozdílné výsledky a v jednotlivých metodikách byl odlišně vymezen soubor zaostávajících podniků v jednom územním celku.

Při posuzování vlivu převážně kvalitativních faktorů na výsledky hospodaření, zejména úrovně organizace a řízení — tzn. působení subjektivního činitele — někteří autoři navrhuji použití ukazatelů účinnosti řízení, cha-

arakterizujících produktivitu řízení, technickou a personální vybavenost řízení apod. Tuto problematiku sleduje Hrmo (1978), Valenta a Višnovský (1983).

Druhou oblastí, která cílově řeší problematiku odstraňování neodůvodněných rozdílů a musí na zjištěné rozdíly navazovat, je zkoumání příčin a vypracování kvalifikovaných opatření na jejich odstranění. Nedostatkem téměř všech metodik, zpráv a rozborů v 80. letech bylo, že se nestaly trvalým nástrojem řízení ve vztahu k jeho jednotlivým článkům. Jejich účinnost byla narušena slučováním JZD, převody půdy a často i velice širokým vymezením přibližně stejných, srovnatelných přírodních podmínek. Řada z nich nenašla svého uživatele.

Rozbor příčin zaostávání je velice složitý problém, při kterém i za použití moderních analytických metod (korelační, regresní i shlukové analýzy apod.) musíme brát v úvahu skutečnost, že zejména rostlinná výroba představuje složitý výrobně technologický proces, ve kterém probíhá organické spojení ve vzájemných vazbách mezi půdou, klimatickými podmínkami, hnojivy, působením techniky a živé práce. Přitom „... výsledek je vždy limitován (z hlediska kvantity a kvality) ne jedním prvkem, ale jejich komplexním působením“, zdůrazňuje metodika MPVž SSR při rozboru příčin zaostávání v roce 1980.

Vzhledem k tomu, že příčiny rozdílných výsledků jsou v jednotlivých podnicích mnohotvárné a rozdílné (z hlediska podniků způsobené objektivními i subjektivními vlivy), musí těžiště jejich zjišťování a rozhodování o komplexu opatření spočívat na podnikovém a nejbližším nadpodnikovém stupni řízení.

Tento požadavek uplatňovala před rokem 1980 metodika KZS v Brně (1979), zpracovaná ve spolupráci s VŠZ v Brně, kde výsledky analýzy byly využity ke stanovení organizačních, věcných a kádrových opatření zejména na středním článku řízení.

Všech pozitivních zkušeností z objektivního měření zaostávání, vytypování příčin existujících rozdílů i stanovení následných opatření využívá metodika MZVž ČSR (1980). Na své úrovni provádí měření zaostávání ve vztahu k průměrným hodnotám hospodářských výsledků podniků za celou ČSR (v základním třídění podle srovnatelných přírodních podmínek). Na úrovni středního článku stanovuje provádět spolu s podniky rozbor příčin zaostávání a přijímat systém opatření (organizačních, věcných i kádrových), zakotvených v programech intenzifikace na základě diferencovaného řízení podniků.

MATERIÁL A METODA

Cílem příspěvku je ukázat, do jaké míry plány intenzifikace reagují na zjištěné objektivní a subjektivní činitele podílející se na neodůvodněných hospodářských výsledcích dvou okresů Západočeského kraje.

Stat se zabývá (z hlediska přijaté metodiky MZVž ČSR) analýzou příčin neodůvodněných rozdílů hospodaření souboru podprůměrných a zaostávajících podniků (JZD) ve srovnatelných podmínkách okresu Domažlice a Plzeň-jih.

Při analýze bylo použito srovnávací metody v prostoru a čase. Srovnávací základnu souboru zaostávajících podniků (Domažlice 7, Plzeň-jih 4), vytypovaných a schválených KZS a OZS v roce 1981, tvoří ukazatele (zprůměrované) souboru průměrných a předních podniků příslušného okresu (Domažlice 12 podniků a Plzeň-jih 14 podniků) za průměr let 1977—1979 a 1981—1983. Analýza je spojena s vyhodnocením příčin zaostávání z hlediska samotných podniků

(které vytypovaly v souvislosti s analýzou příčin zaostávání — jako součásti plánů intenzifikace).

Plnění plánů intenzifikace (v letech 1981—1983) zaostávajících podniků je doplněno i zhodnocením podílu středního článku řízení v tomto procesu z hlediska Harmonogramu opatření k zabezpečení realizace úkolů vyplývajících z rozhodnutí schůze vlády ČSR ze dne 26. 11. 1980, který ukládá úkoly v překonávání zaostávání jednotlivým článkům řízení. Srovnávací základnu tvoří plány intenzifikace na toto období (jejich výrobní ukazatele).

Úroveň využití existujících mobilizovatelných rezerv a postup v překonávání zaostávání ukazuje srovnání efektivnosti přírůstku produkce na přírůstek zdrojů se skupinami průměrných a předních podniků obou okresů (za průměr let 1981—1983).

Při srovnání byly využity běžné statistické propočty — aritmetický průměr, směrodatná odchylka, relativní odchylka apod. Zdrojem číselných údajů je účetní a statistické výkaznictví zemědělských podniků (JZD) a údaje obsažené v plánech intenzifikace podprůměrných a dlouhodobě zaostávajících podniků okresu Domažlice a Plzeň-jih.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Rozsah zaostávání obou skupin podniků ve srovnání se skupinami průměrných a předních podniků vykazoval u ukazatele vlastní zemědělské produkce, hrubé produkce rostlinné výroby na hektar zemědělské půdy a vlastních nákladů na 100 Kčs výkonů ze zemědělské činnosti bez diferenciálních příplatků relativní hodnoty uvedené v tab. I.

I. Index plnění hlavních ukazatelů hospodaření v souboru zaostávajících podniků ve srovnání s předními podniky obou okresů za průměr let 1977—1979 (přední = 100 %)

Skupiny zaostávajících podniků	Vlastní zemědělská produkce na 1 ha z. p.	Hrubá produkce rostlinné výroby na 1 ha z. p.	Vlastní náklady na 100 Kčs výkonů v bodech
Domažlice	88,2	90,1	95,2
Plzeň-jih	86,3	89,5	94,4

Pramen: Zprávy a rozborů KZS Plzeň a vlastní propočet.
Pokud u ostatních tabulek nebude uvedeno jinak, je zdroj údajů shodný.

Z tabulky je nepřímo zřejmé, že na úrovni zaostávání se podstatnou měrou podílela i nízká úroveň živočišné výroby. V absolutním objemu chybělo u ukazatele vlastní zemědělské produkce na hektar zemědělské půdy u zaostávajících podniků v okrese Domažlice 820 Kčs a v okrese Plzeň-jih 936 Kčs (stálé ceny roku 1980).

Rozbor hlavních faktorů ovlivňujících rozsah zaostávání JZD byl soustředěn na kvantitativní a kvalitativní činitele růstu produkce a její efektivnosti.

Rozsah výrobní základny a s ní související výše vkladů na hektar zemědělské půdy byla mezi skupinami podniků analyzována za využití těchto uka-

zatelů: objem základních prostředků, z toho strojních základních prostředků, vlastních nákladů a jejich složek na hektar zemědělské půdy (tab. II).

II. Index rozsahu výrobních zdrojů na 1 ha z. p. souboru zaostávajících podniků v průměru let 1977–1979 ve srovnání se skupinami předních podniků (přední = 100 %)

Skupiny zaostávajících podniků	Základní prostředky	Strojní základní prostředky	Vlastní náklady	Intenzi- fikační náklady	Substi- tuční náklady
Domažlice	96	99	96	102	92
Plzeň-jih	95	92	95	100	98

Srovnání ukázalo, že v rozsahu výrobní základny ve sledovaném období neexistují mezi jednotlivými skupinami podniků zásadní rozdíly, existující rozdíly dosahovaly nejvýše 5–8 % ve prospěch průměrných a předních podniků. Ve skupinách zaostávajících podniků při nižší úrovni převážně substitučních nákladů (o 2–9 %) zaujímají vyšší podíl náklady na náhradní díly, opravy a udržování a částečně i PHM a ostatní paliva. Např. u zaostávajících podniků okresu Domažlice činily náklady na náhradní součástky 15 % substitučních nákladů proti 12 % u předních podniků, u PHM 12 % proti 10 % u skupiny průměrných a předních podniků.

Převážně intenzifikační náklady rostlinné výroby jsou ve skupinách zaostávajících podniků stejné či vyšší, dosahovaly v průměru 3400 Kčs na hektar, ale roční procento ploch vyhnojených chlévskou mrvou (zejména v okrese Plzeň-jih) je nižší. Pohybuje se v průměru od 20 do 21 %, u některých podniků činí dokonce 15 %, tzn. že některé pozemky jsou vyhnojeny za pět i více let. V souborech průměrných a předních podniků dosahuje roční procento ploch vyhnojených chlévskou mrvou 25–30 %.

Jako diferenciací činitel vystupuje především vybavení skupin zaostávajících podniků pracovními silami. Při srovnání se skupinami předních podniků chybí 5–15 % pracovníků základních profesí — traktoristů, manuálních pracovníků rostlinné výroby, ošetřovatelů dojníc a pracovníků stavebních čt (tab. III).

Tato skutečnost způsobuje velké pracovní zatížení lidí, má vliv na nedodržování agrotechnických termínů a neumožňuje orientovat se na intenzivní výrobní zaměření podniků, odsunuje do pozadí otázku kvality prováděných prací a řešení otázek kvalifikační úrovně pracovních sil. Např. v roce 1980 chybělo v okrese Plzeň-jih ve čtyřech zaostávajících podnicích šedesát traktoristů.

Stejně tak v těchto podnicích pracuje i nižší procento THP s delší dobou praxe ve funkcích, avšak celkové počty THP jsou ve skupinách zaostávajících podniků stejné či vyšší. S praxí nad deset let pracuje v okrese Domažlice (v souboru průměrných a předních podniků) 51 % THP, v souboru zaostávajících 43 %.

Účinnost věcných a osobních činitelů výroby byla z hlediska jednotlivých souborů podniků sledována ukazateli: hrubý důchod na přepočteného pracovníka, účinnost základních a oběžných fondů, nákladová rentabilita, zisk na ha z. p. Jelikož účinnost osobních činitelů výroby, zejména účinnost řídicí

III. Výměra zemědělské půdy na přepočteného pracovníka a traktoristu v obou skupinách podniků okresu Domažlice a Plzeň-jih v průměru let 1977—1979

Skupiny podniků	Výměra na přepoč. pracovníka v ha		Výměra na traktoristu v ha	
	abs.	index	abs.	index
Domažlice přední	8,43	100,0	66,25	100,0
zaostávající	9,30	110,3	67,23	100,7
Plzeň-jih přední	7,83	100,0	55,76	100,0
zaostávající	8,01	102,3	63,80	111,4

IV. Index účinnosti výrobních zdrojů v souborech zaostávajících podniků obou okresů ve srovnání se skupinami předních podniků v průměru let 1977—1979 (přední = 100 %)

Skupiny podniků	Hrubý důchod na přepoč. prac. v %	Účinnost ZF		Rent. k nákl. v %	Zisk na ha v %
		zákl. prostř. na 100 Kčs výkonů v %	stroj. prostř. na 100 Kčs výkonů v %		
Domažlice	92	94	92	41	39
Plzeň-jih	86	99	97	ztráta	ztráta*)

*) ztráta činila na hektar 59 Kčs

práce je v těchto ukazatelích zprostředkována, byla posouzena jejich účinnost i z hlediska zkvalitňování úrovně organizace a řízení, kvalifikace vedoucích pracovníků, prostředků a metod organizace řídicí práce — uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu a rozvoje socialistické soutěže.

Analýza v čase ukázala, že zaostávající podniky v převážné míře vykazovaly relativně nižší účinnost výrobních zdrojů (tab. IV).

Jestliže rozsah výrobních zdrojů dosahoval 4—8 % rozdílů, rozdíly v účinnosti zdrojů jsou průkaznější. Jejich účinnost snižují i nedostatky při uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu, resp. jeho nevyužívání.

Rozbor ukázal, že v zaostávajících podnicích je vyšší procento vysokoškolsky vzdělaných THP (v okrese Domažlice o 3 % a Plzeň-jih o 8 %), ovšem s kratší dobou praxe. Podíl počtu pracovníků, kteří splňují požadavek vyučení v oboru, je ve skupinách zaostávajících podniků o 3—10 % nižší.

Další stránkou účinnosti řídicí práce je starost a péče o rozvoj pracovní iniciativy a socialistického soutěžení, která dokumentuje každodenní styk s lidmi. I když zapojení do socialistické soutěže se pohybuje kolem 75 % v obou okresech ve skupinách průměrných a předních podniků, ani jeden socialistický závazek nebyl přijat ve 30 % zaostávajících podniků. Brigády socialistické práce v těchto podnicích pracují jen ojediněle.

Jednotlivé plány intenzifikace se v podstatě shodují (jejich hodnotící část) s námi provedeným srovnáním (z hlediska objektivních a subjektivních příčin zaostávání). Kromě toho za příčiny zaostávání v úrovni hospodaření jsou samotnými podniky označeny tyto převážně objektivní vlivy:

- nutnost provedení změn ve struktuře výroby z hlediska vyššího článku řízení (uvádí 80 % podniků);
- zastaralost a nekomplexnost technologických linek na sklizeň píce a brambor (uvádí 72 % podniků);
- nekomplexnost investiční výstavby v živočišné výrobě, zejména v rozvoji chovu skotu, se zvyšující se pracovní náročností (uvádí 50 % podniků);
- neustálé utužování půd těžkou mechanizací (uvádí 50 % podniků);
- nižší intenzita rostlinné výroby způsobená existujícími ochrannými pásmy vodních zdrojů (uvádí 30 % podniků).

Převážnou většinu faktorů nelze kvantifikovat. Jejich vliv se však projevuje i ve skupinách průměrných a předních podniků.

Za subjektivní příčiny zaostávání byly označeny tyto skutečnosti: nedodržování technologických postupů v rostlinné a živočišné výrobě, spojené s nízkou hospodárností (uvádí 80 % podniků), nedořešení výrobních, organizačních, řídicích a ekonomických struktur v těchto podnicích (uvádí 80 % podniků), nevyužití odborné kvalifikace a málo účinná kádrová a personální práce (uvádí 50 % podniků).

Plány intenzifikace na zjištěné příčiny neodůvodněných rozdílů reagují prostřednictvím konkrétních opatření ke zvýšení úrovně hospodaření, spolu s kontrolou jejich plnění.

Soubor konkrétních opatření na úseku rostlinné výroby z hlediska příčin zaostávání má toto pořadí podle četnosti:

— Provádět změny v druhové a odrůdové skladbě hlavních plodin ve prospěch těch, které mají vliv na zlepšení úrodnosti půdy (zejména ve prospěch luštěnin, jetelů v čisté kultuře, krmných plodin apod.) — uvádí 72 % podniků.

— Realizovat odvodnění a rekultivaci pozemků spolu s údržbou odvodňovacích systémů a zařízení, vytvářet např. specializované čety na rekonstrukci a údržbu. Na okrese Plzeň-jih odvodnit 700 ha, rekultivovat 100 ha — uvádí 72 % podniků.

— Zpracovat pětileté plány hnojení ve spolupráci s agrochemickými podniky s cílem vyhnout každý rok 25 % ploch organickými hnojivy a systém racionálního uskladnění a ošetřování chlévské mrvy, vápnění a využívání všech druhů hnojiv — uvádí 80 % podniků.

— Dodržovat agrotechniku a technologickou kázeň ze strany střediskových techniků, zejména důslednou kontrolou prací prováděných vlastními pracovníky i pracovníky služeb — uvádí 54 % podniků.

— Zaměřit se na obnovu trvalých travních porostů, zejména na ty operace, které bez větších investičních zásahů zvyšují úrodnost — ošetřování během vegetace, přísev, hnojení, úpravu vodního režimu (zejména podniky okresu Domažlice) — uvádí 70 % podniků.

Soubor konkrétních opatření v živočišné výrobě má podle četnosti uložených úkolů toto pořadí:

— Ve spolupráci se středisky řízené výživy skotu vytvořit předpoklady pro optimalizaci výživy všech kategorií zvířat.

— Usměrnňovat vřživu z danřch zdrojř krmiv (stabilizovat krmné dāvky po celř rok), vyuřivat netradičnřch zdrojř krmiv, budovat centralizované přřpravnř krmiv, vytvřřet diferencované skupiny zvřřat podle uřitkovosti — uvádř 63 % podnikř.

— Zvřřřovat odbornou kvalifikaci ořetřovatelř zejmřna cestou zřskřvřnř vřučnřch listř v oboru — uvádř 54 % podnikř.

— Ze strany THP provřřet dřslednou prvotnř evidenci u vřech druhř a kategoriř zvřřat pro jejich dalř vyuřitř v plemenřřskř prřci (přřpouřtčř plřny, plřny brakace a strukturu chovu skotu) — uvádř 45 % podnikř.

Soubor konkrčtnřch opatřenř ke zvřřsnř řinnosti řizenř a hospodřrnosti zahrnuje tyto oblasti:

— Na zřkladě vytvořeně organizačnř a řidřci struktury podniku postupně dořřit ekonomickou strukturu, posilovat prvky vnitropodnikovřho choz-rasčotu — uvádř 100 % podnikř.

— Porovnvřvat objem produkce, pracř a sluřeb s nřklady na nř vynalořenřmi (sledovřnř intenzifikaçnřch nřkladř a hlavnřch nřkladovřch polořek) — uvádř 80 % podnikř.

— Vymezit přsnou pravomoc a odpovřdnost technikř — uvádř 92 % podnikř.

— Zdokonalovat řetnř evidenci přstřednictvřm plnřnř zřkladnřch povinnosti ze strany THP v obřhu prvotnřch dokladř a rozborově řinnosti svřřenřch řsekř — uvádř 64 % podnikř.

— Pravidelně vyhodnocovat řinnost krmiv u jednotlivřch kategoriř zvřřat popř. střjř, nařty, elektrickě energie apod. — uvádř 46 % podnikř.

— Ustavovat racionalizačnř brigřdy a rozvřřet socialistickou soutěž — uvádř 27 % podnikř.

Opatřenř v oblasti mechanizace, technickřch sluřeb a investičnř vřstavby:

— Dodržovat normy spotřeby nařty, energie, vypracovat přemřově ukazatele za řsory — uvádř 54 % podnikř.

— Provřřet dennř technickou řdrřbu strojř a zpracovat plřny oprav techniky na jednotlivě sezřnnř prřce — uvádř 45 % podnikř.

— Provřřet provřřky přřravenosti strojř, pravidelně kontroly technickěho zařřzenř řivočiřnř vřroby — uvádř 45 % podnikř.

— Zajistit provřřky nepotřebnřch nřhradnřch dřlř a vyřazovřnř bezobřrtkovřch a nepotřebnřch nřhradnřch dřlř, budovřnř centrřlnřch skladř — uvádř 45 % podnikř.

V oblasti křdrově a personřlnř prřce a pčce o pracujřci mezi hlavnř opatřenř patřř:

— Vytvřřet kvalifikačně přřraveně křdrově rezervy řidřciř pracovnřkř pro jednotlivě řseky podnikř — uvádř 54 % podnikř.

— Zintenzivnit nřbor pracovnřkř a zaměřit jej na nosnř profese — traktoristy, opravřře a pracovnřky řivočiřnř vřroby. V okrese Plzeň-jih zajistit pro zaostřvajřci podniky ročně 70 pracovnřkř pro dosařenř přstě reprodukce počtu pracovnřch sil — uvádř 64 % podnikř.

— Přřjřmat plřnovaně počty řřkř ze zřkladnřch řkol zejmřna do učebnřho poměru nosnřch profesř (ořetřovatel skotu, traktorista) — uvádř 64 % podnikř.

— Dalř zvyřřovřnř politickě a odborně kvalifikace THP i dělnřkř přstřednictvřm střednřho stupně stranickěho vzdělřnř, VUMLu, zřskřvřnř vřučnřch listř, postgraduřlnřm studiem s uvedenřm počtu jednotlivřch pracovnřkř — uvádř 54 % podnikř.

— Přehodnocení plánů sociálního rozvoje s cílem vytvořit širší prostor pro preferenci podmínek pro mladé pracovníky, zejména učně — uvádí 27 % podniků.

— V sociální oblasti soustředit pozornost na rekonstrukci a budování závodních kuchyní, bytových jednotek a zlepšování pracovních podmínek členů (všechna JZD okresu Domažlice) — uvádí 73 % podniků.

Realizaci přijatých opatření lze zčásti charakterizovat plněním plánů intenzifikace podle ukazatelů vlastní zemědělské produkce, hrubé produkce rostlinné výroby a efektivity nákladů (tab. V).

V. Index plnění plánů intenzifikace ve skupinách zaostávajících podniků v letech 1981—1983 podle hlavních ukazatelů a srovnání s průměrnými a předními podniky (v %)

Skupiny podniků	Vl. zem. prod. na 1 ha z. p.		HPRV na 1 ha z. p.		HPRV na 1 ha o. p.		VN/výkony celkem	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Domažlice přední	x	104	x	107	x	109	x	103
zaost.	101	118	98	112	97	112	99	103
Plzeň-jih přední	x	110	x	102	x	101	x	101
zaost.	100	114	90	99	88	99	99	102

1 — index — plán intenzifikace/skutečnost průměr 1981—1983

2 — index — průměr 1981—1983/průměr 1977—1979

Tabulka ukazuje na dva základní závěry:

— Plány intenzifikace skupin zaostávajících podniků nebyly splněny v ukazateli hrubá produkce rostlinné výroby na hektar zemědělské půdy zejména pro nepříznivé povětrnostní podmínky v roce 1982.

— Ve srovnání se základním obdobím došlo téměř ve všech ukazatelích k rychlejšímu růstu produkce ve skupinách zaostávajících podniků zejména v okrese Domažlice, což je pozitivní jev. Na přírůstek produkce bylo zapotřebí nižšího přírůstku výrobních zdrojů. Došlo tím k rychlejšímu růstu produktivity práce, zlepšila se důchodová situace podniků a snížilo se úvěrové zatížení. Růst zisku byl v obou skupinách rychlejší než růst míry rentability. Uvedené skutečnosti dokresluje i tab. VI.

Skupiny zaostávajících podniků zvyšují dynamiku produkce a tím dochází k vyrovnávání nákladových relací a dokonce i ke snižování materiálové a částečně i fondové náročnosti produkce (ve srovnání s průměrnými a předními podniky). Projevily se zde pozitivně i účinky zdokonalené soustavy řízení zemědělství a využití existujících snáze mobilizovatelných rezerv.

Plnění plánů intenzifikace je pozitivně ovlivněno i nadpodnikovými články řízení, a to jak OZS, tak i KZS. Krajská zemědělská správa v Plzni se v přípravě a zpracování programů intenzifikace zaměřila na metodickou pomoc a di-

VI. Náročnost přírůstku produkce (v tis. Kčs výkonů) na přírůstek výrobních zdrojů v průměru let 1981–1983 (přední = 100 %)

Skupiny podniků	Náklady celkem v %	Základní výr. fondy v %	Materiálové náklady		
			celkem v %	z toho	
				intenzif. v %	substit. v %
Domažlice zaost.	104	62	99	103	96
Plzeň-jih zaost.	98	118	97	109	87

ferencovanější přístup k řízení. Vyдалa závazný Vzor zpřesněného programu intenzifikace na 7. pětiletku, který v celém kraji umožňuje jednotnou následnou kontrolu jeho plnění a vyhodnocení. Diferencovaně provedla rozpis úkolů 7. pětiletky v obou okresech ve vazbě na konkrétní situaci. V procesu realizace se soustředila na kontrolní a organizačtorskou práci, na pomoc při vzájemné výměně zkušeností (krajský aktiv vedoucích pracovníků zaostávajících JZD a stranických funkcionářů) i na řešení dalších věcných a kádrových otázek.

Podíl OZS v procesu překonávání zaostávání, tak jako u KZS, byl vymezen zvýšením účinnosti nástrojů přímého a nepřímého řízení. Na základě hlubších znalostí podmínek bylo prostřednictvím plánu, zejména v okrese Domažlice, ovlivněno rozmístění výrobních úkolů 7. pětiletky s ohledem na situaci v zaostávajících podnicích a provedena řada věcných a kádrových opatření. Okresní zemědělské správy zejména v otázkách investiční výstavby sladily potřeby zemědělských podniků s danými možnostmi výstavby v 7. pětiletce formou dodatků v programech intenzifikace s uvedením druhu staveb a rozpočtových nákladů. Tím byly z jednotlivých plánů intenzifikace vyloučeny nereálné požadavky, jejichž realizace nebyla hmotně a finančně zajištěna rámcem hospodářského plánu 7. pětiletky.

Při využívání mimocenových nástrojů je důsledně dodržován princip jejich poskytování výhradně na plnění úkolů jednotlivých programů intenzifikace s každoročním hodnocením jejich využití spolu s SBČs.

Do roku 1983 byly z provozní části fondu intenzifikace poskytnuty prostředky v okrese Domažlice (v průměru ročně) ve výši 2400 Kčs na 1 ha zemědělské půdy a v okrese Plzeň-jih dokonce 3500 Kčs. Převážná část prostředků byla využita zejména pro živočišnou výrobu (téměř 70 %).

Rychlejšímu překonávání zaostávání brání omezenost zdrojů ze státního fondu pro zúrodnění půdy, limity investiční výstavby a bilanční přiděly strojů.

Slabým místem zůstává i aktivizace odborných týmů, vytvořených zejména z pracovníků zemědělských služeb. Hodnocení prokázalo vcelku nízkou účinnost práce pověřených pracovníků při plnění programů (kromě pracovníků organizací plemenářské a veterinární služby). Je to dáno zejména tím, že do odborných týmů nejsou delegováni nejschopnější a nej kvalifikovanější odborníci a není dořešena ani jejich osobní hmotná zainteresovanost.

Hodnocení ukázalo, že rozhodující vliv na dosahované výsledky nemusí mít vždy rozdílná vybavenost výrobními zdroji, ale příčinami zaostávání mohou být převážně subjektivní faktory spočívající především v kvalitě řídicí a organizační práce na jednotlivých stupních řízení, zejména v zemědělských podnicích. Proto v integrovaném spojení sil nadpodnikových a podnikových článků řízení, opírajících se o jednotný metodický postup při cílevědomém využití přímých a nepřímých nástrojů a odpovídajících forem a metod řízení, spatřujeme výrazný přínos při překonávání zaostávání jednotlivých podniků. Jedním z předpokladů je, že plány intenzifikace se musí stát nedílnou součástí pětiletých i ročních plánů na jednotlivých stupních řízení.

Překonávání neodůvodněných rozdílů bude účinné tehdy, jestliže se stane kritériem účinnosti, hodnocení a stimulace zejména práce řídicích pracovníků.

Z provedených srovnání vyplývá potřeba, aby se programy intenzifikace staly politicko-hospodářskou směrnicí a prostředkem pro vedení, usměrňování a aktivizaci celého kolektivu pracovníků podniků a nedílnou součástí práce stranických, státních, hospodářských i společenských orgánů a organizací v podnikové a nadpodnikové sféře řízení.

Literatura

- CHOMA D.: Mezipodnikové srovnávání v zemědělství. Praha, SZN 1974.
 KRILEK J.: Ekonomická efektivnost zemědělství. Praha, Svoboda 1979.
 ŠPYRKA M.: Hospodářská diferenciacie JRD na Slovensku. Bratislava, Príroda 1983.
 VINOHRADSKÝ K.: Analýza tendenci a faktorů diferenciacie v ekonomickém rozvoji JZD ČSR. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1979.
 11. zasedání ÚV KSČ ve dnech 2. a 3. října 1984 K současným úkolům v dlouhodobém rozvoji zemědělství a dalších odvětví zabezpečujících výživu lidí. Praha, Svoboda 1984.
 Hospodářská diferenciacie poľnohospodárskych podnikov. Sborník referátů z XI. společné vědecké konference. Nitra, VŠP 1983.
 Plány intenzifikace zemědělských podniků okresu Plzeň-jih a Domažlice.
 Vyhodnocení rozdílů v úrovni hospodaření zemědělských organizací v ČSR, hospodařících v přibližně stejných přírodních podmínkách v letech 1977–1979 (textová část). Praha, MZVŽ ČSR 1980.
 Zprávy a rozborů KZS Plzeň 1977–1983.

Došlo 5. 9. 1985

ČECH J., Vysoká škola politická ÚV KSČ, Mártiho 31, 162 52 Praha 6 — Veleslavin

Plány intenzifikace — programová základna odstraňování neodůvodněných rozdílů v hospodaření zemědělských podniků

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 1–12. — 6 tab., lit. 9, res. čes., rus., angl., něm.

JZD, kraj Západočeský, diferenciacie mezipodniková, faktory subjektivní, organizace, řízení, plány intenzifikace, analýza srovnávací

Článek se zabývá problematikou odstraňování neodůvodněných rozdílů v hospodaření zemědělských podniků ve srovnatelných přírodních podmínkách. Ukazuje, jak je tato problematika chápána v ekonomické literatuře, a všímá si, do jaké míry plány intenzifikace v zemědělských podnicích dvou okresů Západočeského kraje reagují na zjištěné objektivní a subjektivní činitele podílející se na neodůvodněných hospodářských výsledcích. Plnění plánů intenzifikace je doplněno o zhodnocení podílu středního článku řízení v tomto procesu.

Планы интенсификации — программная база для устранения необоснованных различий в ведении хозяйства в сельскохозяйственных предприятиях

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, с. 1—12. — 6 табл., лит. 9, рез. чешск., русск., англ., нем.

ЕСХК, Западночешский край, межхозяйственная дифференциация, субъективные факторы, организация, управление, планы интенсификации, сравнительный анализ

В статье рассматривается проблематика устранения необоснованных различий в хозяйствовании с/х предприятий в сопоставимых природных условиях. Показано, каким образом эта проблематика рассматривается в экономической литературе, в какой мере в этих планах на предприятиях двух районов Западночешского края отражаются объективные и субъективные факторы, участвующие в необоснованных различиях между экономическими результатами. Выполнение планов интенсификации усиливается оценкой участия центрального звена управления в данном процессе.

ČECH J., University of Politics of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia, Mártiho 31, 162 52 Praha — 6 Veleslavin

Intensification Plans — A Programme to Remove Unjustified Differences in the Economic Results of Farms

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 1—12. — 6 tabs, refs 9, summaries in cs, ru, en, de

co-operative farms, West-Bohemian region, differentiation between farms, subjective factors, organization, management, intensification plans, comparative analysis

The problems are treated of the removal of unjustified differences in the economic results achieved by farms located in areas with comparable natural conditions. Attention is drawn to economic literature dealing with these problems. The extent to which the farm intensification plans include efforts to cope with the identified objective and subjective factors behind the unjustified economic results, is shown on an example of the farms of two districts of the West-Bohemian region. The fulfilment of the intensification plan is considered and the contribution of the medium link of management to this process is evaluated.

ČECH J., Hochschule für Politik des ZK der KPTsch, Mártiho 31, 162 52 Praha 6 — Veleslavin

Intensifikationspläne — programmatische Grundlage für die Beseitigung unbegründeter Unterschiede in der Wirtschaftstätigkeit landwirtschaftlicher Betriebe

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 1—12. — 6 Tab., Lit. 9, Zus. in Tschech., Russ., Angl., Dtsch.

LPG, Bezirk Westböhmen, Betriebsdifferenzierung, subj. Faktoren, Organisation, Leitung, Intensifikationspläne, Vergleichsanalyse

Der Beitrag behandelt die Problematik der Überwindung unbegründeter Unterschiede der Wirtschaftstätigkeit landwirtschaftlicher Betriebe unter vergleichbaren natürlichen Bedingungen. Er zeigt diese Problematik im Lichte der ökonomischen Literatur sowie anhand der Intensifikationspläne zweier landwirtschaftlicher Kreise im Bezirk Westböhmen, wie diese auf objektive und subjektive Faktoren reagieren, die an unbegründeten Unterschieden der Tätigkeit und deren Ergebnissen Anteil haben. Die Erfüllung der Intensifikationspläne wird ergänzt durch die Wertung des Anteils der mittleren Leitungsebene an diesem Prozeß.

Adresa autora:

RSDr. Josef Čech, CSc., Vysoká škola politická ÚV KSČ, Mártiho 31,
162 52 Praha 6 - Veleslavin

Prvoradou úlohou poľnohospodárstva aj v 7. päťročnici zostáva zvyšovanie sebestačnosti vo výrobe potravín, poľnohospodárskych surovín a zabezpečenie vysokej úrovne výživy ľudu. Vysokú spotrebu nebudeme môcť ani v budúcnosti zabezpečiť rastúcim dovozom. Popri uplatňovaní najnovších poznatkov vedy a techniky v prospech ekonomicky efektívnej intenzifikácie poľnohospodárskej výroby je nevyhnutné mobilizovať rezervy spočívajúce v zaostávaní určitej skupiny poľnohospodárskych podnikov. Postupné vyrovňovanie hospodárskych výsledkov poľnohospodárskych podnikov a územných celkov je však úloha mimoriadne náročná. Aby ju bolo možné úspešne splniť, musíme odhaľovať príčiny diferenciácie poľnohospodárskych podnikov v jednotlivých časových etapách. V našom príspevku venujeme pozornosť otázkam diferenciácie v ekonomickom rozvoji JRD Stredoslovenského kraja.

MATERIÁL A METODIKA

Pre analýzu a závery práce sme použili údaje z ústrednej banky údajov PRPVŽ v Bratislave, pričom do skúmaného súboru boli zaradené všetky JRD Stredoslovenského kraja. Spracovali sme údaje za roky 1980—1982.

Metodicky postup príspevku nadväzuje na metodické postupy čiastkovej výskumnej úlohy štátneho plánu základného výskumu Ekonomická diferenciácia socialistických podnikov SSR ako jedna zo základných rezerv intenzifikácie poľnohospodárskej výroby, ktorá sa rieši na Katedre ekonomiky poľnohospodárstva VŠP v Nitre v rokoch 1981—1985. Vzhľadom na zložitosť metodického postupu uvedieme len jeho základné princípy. Jedná sa najmä o skupinové triedenie JRD, pričom skupina so strednou úrovňou príslušného znaku je vymedzená intervalom

$$\bar{x} \pm 0,7\sigma$$

kde: $\bar{x}$ — priemer príslušného znaku v PPO
 σ — smerodajná odchýlka príslušného znaku v PPO

Za hlavné kritériá pre triedenie boli zvolené hrubá poľnohospodárska produkcia na ha p. p., koeficient efektívnosti výrobnnej základne a miera rentability.

Pre hlbšiu analýzu boli použité ďalšie triediace znaky. K označeniu za triedenia v jednotlivých skupinách podľa dosahovanej úrovne základných ukazovateľov boli použité tieto číselné kódy:

- 100 — JRD s nízkou úrovňou HPP na ha p. p.
 200 — JRD so strednou úrovňou HPP na ha p. p.
 300 — JRD s vysokou úrovňou HPP na ha p. p.

- 010 — JRD s nízkym koeficientom efektívnosti
 020 — JRD so stredným koeficientom efektívnosti
 030 — JRD s vysokým koeficientom efektívnosti

- 001 — JRD s nízkou mierou rentability
 002 — JRD so strednou mierou rentability
 003 — JRD s vysokou mierou rentability

Pre vyjadrenie miery vplyvu prírodných podmienok sú JRD analyzované podľa poľnohospodárskych prírodných oblastí, metodicky navrhnutých vo VÚEPP v Bratislave a VÚEZVŽ v Prahe.

VLASTNÉ VÝSLEDKY A DISKUSIA

Z analýzy výsledkov hospodárenia JRD Stredoslovenského kraja vyplýva, že zaostávanie časti poľnohospodárskych podnikov či územných celkov je spôsobené celým komplexom objektívnych i subjektívnych faktorov.

Prírodné podmienky aj napriek ich klesajúcemu vplyvu vo výrobnom procese sú a ešte dlho zostanú faktorom určujúcim výrobné zameranie a veľmi silne ovplyvňujúcim dosiahnuté výsledky hospodárenia. Pôdne a klimatické podmienky Stredoslovenského kraja sú veľmi diferencované. Z celkového počtu 16 PPO sú JRD Stredoslovenského kraja začlenené do desiatich, a to od Nt-3 až po PPO V-4 (tab. I).

Podľa očakávania bola najvyššia úroveň HPP na ha p. p. zistená v JRD PPO Nt-3, kde činila v priemere za roky 1980—1982 16 823 Kčs, čo pred

I. Charakteristika HPP/ha p. p. za JRD Stredoslovenského kraja podľa poľnohospodárskych prírodných oblastí za roky 1980—1982

Kód	Poľnohosp. prírodná oblasť	Počet JRD	HPP/ha ($\bar{x}$)	Smerodajná odchýlka (σx)	Variačný koeficient
13	Nt-3	1	16 828	—	—
22	N-2	2	14 184	1,980	13,95
23	N-3	7	15 104	2,230	14,76
31	P-1	3	12 852	2,160	16,80
32	P-2	27	13 444	2,100	15,62
33	P-3	4	14 601	4,250	29,107
34	P-4	27	11 441	2,420	21,151
42	V-2	11	11 346	1,880	16 569
43	V-3	16	8 730	2,360	27,033
44	V-4	40	6 664	2,060	30,912
Celkom		138	10 509	3,719	35,306

S vývojom HPP/ha v jednotlivých PPO korešponduje vývoj jej zložiek, t.j. HPRV/ha a HPŽV/ha.

stavuje 252,52 % objemu HPP na ha p. p. JRD PPO V-4. Pritom sa na uvede-
ných výsledkoch podieľala ako rastlinná, tak aj živočíšna výroba.

Dosiahnuté výsledky sú samozrejme podmienené vkladmi do výroby. Úroveň vlastných nákladov na ha p. p. v PPO Nt-3 predstavuje 154 % vlast-
ných nákladov na ha p. p. v PPO V-4 a činí 19 812 Kčs na ha p. p. Smerom
od lepších podmienok k horším úroveň vlastných nákladov klesá pomalšie ako
úroveň HPP na ha p. p. Svedčí to o vysokej náročnosti poľnohospodárskej
výroby v horších podmienkach s neadekvátnymi hospodárskymi výsledkami.

Pritom čistá produkcia na pracovníka rastie smerom od lepších prírod-
ných podmienok k horším. Tento rast je spôsobený jednak vyšším podielom
nepoľnohospodárskej produkcie, jednak poklesom pracovníkov (PPO Nt-3
15 pracovníkov na 100 ha a PPO V-4 11 pracovníkov na 100 ha) smerom
od lepších podmienok k horším.

Už uvedené rozdiely sú sprevádzané rôznym stupňom využitia základ-
ných výrobných prostriedkov a materiálových nákladov. Efektívnosť základ-
ných prostriedkov klesá s horšími prírodnými podmienkami a zároveň rastú
rozdiely v dosahovanej efektívnosti medzi JRD. Zvyšovanie objemu základ-
ných prostriedkov v horších podmienkach má predovšetkým účinok substitu-
čný, priaznivo teda pôsobí predovšetkým na rast produktivity práce. Efektívnosť
materiálových nákladov a základných prostriedkov klesá v zhoršených prí-
rodných podmienkach, pričom sa zvyšuje jej variabilita, vykazujú však najmä
produkčný účinok (tab. II).

II. Charakteristika efektívnosti základných výrobných prostriedkov v súbore JRD Stredoslovenského kraja za obdobie rokov 1980—1982 podľa jednotlivých PPO

PPO	Efektívnosť základ. výro- b. prostriedkov	Vymedzenie stred. intervalu $\bar{x} \pm 0,4\sigma$	Variačný koeficient %
N-3	0,591	0,595—0,587	1,692
P-2	0,580	0,584—0,576	1,724
P-4	0,530	0,534—0,526	1,886
V-2	0,468	0,508—0,428	21,367
V-3	0,496	0,536—0,456	20,161
V-4	0,454	0,494—0,414	22,026
Celkom	0,515	0,555—0,475	19,417

Efektívnosť materiálových nákladov v JRD Stredoslovenského kraja je
o 28,4 % menšia ako priemer SSR. Prírodné podmienky silne ovplyvňujú
proces efektívnosti intenzifikácie výroby. JRD hospodáriace v regióne vrchovín
sú materiálo-technicky v priemere slabo vybavené a rozdiely vo vybavení sú
vysoké. Preto urýchlené dobudovanie materiálo-technickej základne týchto
JRD je jednou z ciest využívania existujúcich rezerv v hospodárení (tab. III).

Výrobný proces sa uskutočňuje za súčasného pôsobenia základných prvkov

III. Efektívnosť materiálových nákladov v Stredoslovenskom kraji podľa poľnohospodárskych prírodných oblastí za roky 1980—1982

PPO	CHP/MN	Smerodajná odchýlka σx	Variačný koefficient %
N-3	1732	0,180	10,39
P-2	1623	0,230	14,17
P-4	1496	0,270	18,04
V-2	1367	0,320	23,40
V-3	1282	0,230	17,94
V-4	1219	0,270	22,14
Celkom	1219	0,340	23,67

výrobného procesu, a to pracovnej sily, základných výrobných prostriedkov a obežných prostriedkov. Efektívnosť ich pôsobenia vo výrobnom procese sme vyjadrili súhrnnou efektívnosťou výrobnej základne. Ako bolo zistené, súhrnná efektívnosť výrobnej základne klesá so zhoršujúcimi sa prírodnými podmienkami. V štruktúre nákladov klesá podiel odpisov základných prostriedkov a materiálových nákladov a stúpa podiel pracovných nákladov. Súhrnná efektívnosť výrobnej základne JRD Stredoslovenského kraja je o 20,3 % nižšia ako je priemer JRD SSR.

Výrovnať rozdiely medzi poľnohospodárskymi podnikmi hospodáriacimi v rozdielnych klimatických regionoch by bolo neracionálne. Cesta k zmierneniu diferenciácie je problémom dlhodobej koncepcie výrobnej štruktúry s prihliadnutím na prírodné podmienky poľnohospodárskej výroby.

Vzhľadom na nepriaznivé výrobné podmienky, v ktorých sa poľnohospodárska výroba uskutočňuje, považujeme za dôležitý stabilizačný a rozvojový faktor nepoľnohospodársku výrobu. V Stredoslovenskom kraji 22 % JRD má podiel nepoľnohospodárskej produkcie z celkovej hrubej produkcie vyšší ako 25 %. Väčšina týchto JRD hospodári v najťažších prírodných podmienkach — v regióne vrchovín.

Diferenciácia medzi podnikmi hospodáriacimi v porovnateľných prírodných podmienkach sa prejavuje v rozdielnom množstve dosahovanej produkcie z jednotky plochy a rozdielnou efektívnosťou poľnohospodárskej výroby. Kvantifikácia príčin existujúcej diferenciácie JRD Stredoslovenského kraja na základe zvolenej metodiky spočívala v analýze základných ekonomických ukazovateľov jednotlivo i vo vzájomných väzbách.

Štatistické rozdelenie súboru podľa výšky HPP na ha p. p. má priebeh vyššej početnosti v najlepších a najhorších JRD. Početne slabšie zastúpenie JRD v skupine svedčí o významných rezervách v hospodárení (tab. IV).

Z vykonanej analýzy vyplýva, že pre zabezpečenie najrýchlejšieho zvýšenia objemu poľnohospodárskej produkcie je potrebné využiť rezervy v zaostávajúcej podniku hospodáriacich v lepších prírodných podmienkach, kde pri

IV. Relatívne vyjadrenie jednostupňovej klasifikácie JRD Stredoslovenského kraja na základe triediacich znakov HPP/ha, súhrnná efektívnosť a rentabilita výroby podľa poľnohospodárskych prírodných oblastí za roky 1980—1982

PPO	HPP/ha %			Súhrnná efektívnosť výrobnej základne %			Rentabilita výroby %		
	nízka 100	stredná 200	vysoká 300	nízka 010	stredná 020	vysoká 030	nízka 001	stredná 002	vysoká 003
Nt-3		100			100			100	
N-2	50,0		50,0	50,0		50,0	50,0		50,0
N-3	28,5	43,0	28,5	57,0		43,0	43,0	14,0	43,0
P-1	50,0		50,0	50,0		50,0	50,0		50,0
P-2	48,0	22,0	30,0	44,0		56,0	56,0	11,0	33,0
P-3	50,0	25,0	25,0	50,0		50,0	50,0		50,0
P-4	37,0	30,0	33,0	48,0	4,0	49,0	44,0	15,0	41,0
V-2	36,0	18,0	46,0	36,0	36,0	28,0	64,0		36,0
V-3	25,0	37,5	37,5	56,0		44,0	69,0		31,0
V-4	40,0	25,0	35,0	55,0	7,0	38,0	58,0	5,0	37,0
SSR	38,7	27,0	34,3	49,6	6,6	43,8	54,7	8,0	37,3

vyššej efektívnosti vkladov zhmotnenej i živej práce možno očakávať väčší úspech.

Podobné štatistické rozdelenie ako pri výške HPP na ha p. p. sme zistili aj v efektívnosti využívania výrobných základne. Rozdielnosť využívania výrobných základne upozorňuje na nutnosť jej konkrétneho prehodnocovania v rámci PPO s cieľom eliminovať výrazné rozdiely medzi reprodukčnými typmi 010 a 030.

V priemere za sledované obdobie bolo 54,7 % JRD Stredoslovenského kraja zaradených do reprodukčného typu s nízkou úrovňou rentability. Nebol pritom pozorovaný bezprostredný vzťah k prírodným podmienkam.

Kombinačným triedením sme dostali členenie JRD Stredoslovenského kraja do základných reprodukčných typov. Vcelku možno konštatovať, že JRD dosahujúce neuspokojivé výsledky majú v sledovanom súbore vyššie zastúpenie ako JRD s najlepšimi výsledkami v porovnateľných podmienkach. Reprodukčný typ 111 je dokonca v súbore JRD SsK zastúpený najviac. Pomerne vysoké je percento zastúpenia JRD najmä v horších podmienkach, ktoré síce málo efektívne využívajú výrobnú základňu, ale pritom vďaka pridruženej výrobe dosahujú vysokú intenzitu i rentabilitu výroby (tab. V).

V reprodukčných typoch 111, 113 a 211 je možné čiastočne znížiť diferenciáciu v HPP na ha p. p. zmenami v organizácii a riadení výroby a lepším využitím výrobných základne. V reprodukčných typoch 311 a 321 je potrebné zamerať pozornosť na znižovanie nákladov na jednotku produkcie účinným využívaním výrobných základne a dosahovaním vysokej akosti realizovanej produkcie.

Analýza spoločenskej produktivity práce odhalila opäť výrazné rozdiely v JRD hospodáriacich v porovnateľných podmienkach. V porovnaní s priemerom JRD SSR je využitie základných prostriedkov v SSK nižšie o 20,7 %. Efektívnosť využitia základných prostriedkov vykazuje silnú závislosť od prírodných podmienok iba v reprodukčnom type 1, t. j. s nízkou efektívnosťou.

Najvyššie rezervy v efektívnosti základných prostriedkov boli zistené v regióne vrchovín, kde rozdiely v efektívnosti medzi krajnými reprodukčnými typmi činia až 50 % hodnoty ukazovateľa. Pri sledovaní efektívnosti základných prostriedkov na základe zatriedenia podľa intenzity poľnohospodárskej výroby je priama závislosť len v najlepších prírodných podmienkach. V relatívne najlepších podmienkach kraja dosahujú intenzívne hospodáriace JRD zároveň i vysokú efektívnosť.

Vplyv efektívnosti základných prostriedkov ako diferenciálneho faktora sa zosilňuje smerom k podnikom s intenzívnejšou výrobou, čo znamená, že ak chceme zvyšovaním efektívnosti základných prostriedkov pôsobiť na zmiernenie diferenciácie v intenzite výroby, je potrebné podniky s nízkou úrovňou produkcie materiálno-technicky dobudovať. Rozdielná úrodnosť pôdy a klimatické podmienky objektívne vytvárajú predpoklady pre dosahovanie rozdielnej efektívnosti vkladov do výroby. V procese intenzifikácie poľnohospodárskej výroby rastie podiel materiálových nákladov na celkových nákladoch. Efektívnosť materiálových nákladov je v JRD SSK o 0,26 Kčs nižšia ako priemer JRD SSR a činí 1 436 Kčs.

Veľké rozdiely boli zistené vo vynakladaní materiálových nákladov v rámci jednotlivých reprodukčných typov. Najvyššia diferenciácia je v PPO V-2, kde medzi krajnými skupinami je rozdiel 64 %. Pri hodnotení vzťahu nákladov na ha p. p. a dosiahnutej úrovne HPP na ha p. p. bolo zistené, že so zhoršujúcimi

V. Trojstupňová klasifikácia podľa výšky HPP/ha, súhrnnej efektívnosti výrobnnej základne a rentability výroby v PPO Stredoslovenského kraja za obdobie rokov 1980 – 1982 (relatívny počet v %)

PPO	Hrubá poľnohospodárska produkcia																																
	100											200											300										
	súhrnná efektívnosť výrobnnej základne																																
	110			120			130			210			220			230			310			320			330								
	rentabilita výroby																																
	111	112	113	121	122	123	131	132	133	211	212	213	221	222	223	231	232	233	311	312	313	321	322	323	331	332	333						
N-3		14,0			14,0		14,0		29,0																		29,0						
P-2	15,0		7,0				11,0	4,0	11,0	7,0		4,0				11,0			4,0	7,0						11,0	4,0	4,0					
P-4	4,0	4,0	11,0				7,0		11,0	4,0	4,0	4,0		4,0		7,0		7,0	15,0	4,0						7,0		7,0					
V-2				9,0		9,0	18,5			9,0		9,0							9,0		9,0	18,5											9,0
V-3	13,0		6,0				6,0			13,0						18,0		6,0	13,0		13,0					6,0		6,0					
V-4	15,0		12,5	2,5			5,0		5,0	10,0			2,5			7,5		5,0	2,5	2,5	12,5	2,5				10,0	2,5	2,5					
SSK spolu	10,1	0,8	9,4	1,6		0,8	7,8	1,6	6,2	8,6	0,8	3,9	0,8	0,8		8,6		3,9	6,2	2,3	7,8	2,3				9,4	1,6	4,7					

VI. Klasifikácia JRD Stredoslovenského kraja podľa dosahovanej úrovne efektívnosti materiálových nákladov za obdobie rokov 1980—1982

PPO	Efektívnosť materiálových nákladov								
	CHP/MN (tis. Kčs)			absolútny počet JRD			relatívne vyjadrenie		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(2)	(2)	(3)
N-3	1482	1720	1906	2	2	3	28,5	28,5	43,0
P-2	1313	1632	1826	8	7	12	30,0	26,0	44,0
P-4	1248	1492	1803	11	7	9	40,0	26,0	34,0
V-2	1052	1428	1730	5	2	4	45,5	18,0	36,5
V-3	993	1296	1511	5	5	6	31,25	31,35	37,5
V-4	950	1201	1532	14	13	13	35,0	32,5	32,5
SSK spolu	—	—	—	45	36	47	35,1	28,1	36,8

sa prírodnými podmienkami klesá efektívnosť materiálových nákladov v jednotlivých skupinách. Vysokú úroveň HPP a efektívnosť materiálových nákladov dosahujú iba JRD v PPO N-3 a P-2, teda v lepších prírodných podmienkach SSK (tab. VI).

Aj keď relatívne krátke časové obdobie neumožňuje objektívne hodnotenie vývojových tendencií, možno konštatovať, že dynamika produkcie bola vyššia v nepriaznivejších podmienkach.

V Stredoslovenskom kraji prevažná časť JRD hospodári v regióne V a P, preto je nutné hľadať rezervy najmä v nich. V regióne pahorkatín a vrchovín dosahuje 40 % JRD nízku intenzitu výroby, 50 % JRD nízku efektívnosť výrobnéj základne a 55 % nízku rentabilitu výroby. Dodatočné zdroje a organizačnú a riadiacu pomoc treba sústrediť do týchto JRD, pretože svojou kvantitou predstavujú základ rozvoja poľnohospodárstva v Stredoslovenskom kraji.

SÚHRN

Zmierňovanie diferenciácie je dôležitým predpokladom vzostupu efektívnosti poľnohospodárskej výroby. Pritom je nevyhnutné za prioritné považovať celospoločenské záujmy a spotrebu a z týchto hľadísk regulovať aj proces zmierňovania diferenciácie. Základným rysom pre všetky fázy reprodukčného procesu u zaostávajúcich JRD je nezvládnutie organizácie práce, nedostatky v riadení na horizontále i vertikále a nízka úroveň operatívneho riadenia. Základom pre prekonávanie hospodárskej diferenciácie je dôsledná a tvorivá aplikácia Súboru opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva.

Literatúra

GLASEROVÁ, I.: Diferenciácie a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle krajů. Zeměd. Ekon., 22, 1976, č. 3.

ŠPYRKA, M.: Hospodářská diferenciácia JRD na Slovensku. Bratislava, Príroda 1983.

Došlo 15. 1. 1985

ŠPYRKA M. – BANDLER Š., Vysoká škola poľnohospodárska, Lomonošova 2, 949 67 Nitra

Diferenciácia v ekonomickom rozvoji JRD v Stredoslovenskom kraji

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 13–22. — 6 tab., lit. 2, res. čes., rus., angl., něm.

JZD, kraj Středoslovenský, diferenciácie, náklady vlastní, hrubá produkce zemědělská, čistá produkce, rentabilita, analýza ekonomická

Na základe analýzy výsledkov hospodárenia JRD Stredoslovenského kraja za roky 1980–1982 autor hodnotí stav a vývoj hospodárskej diferenciácie JRD. Upozorňuje na najdôležitejšie príčiny nežiadúcej diferenciácie a poukazuje na možnosti jej znižovania.

ШПИРКА М.—БАНДЛЕР Ш., Сельскохозяйственный институт, Ломоносова 2,
949 67 Нитра

Дифференциация в экономическом развитии ЕСХК в Среднесловацком крае

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, с. 13—22. — 6 табл., лит. 2, рез. чешск., русск., англ., нем.

ЕСХК, Среднесловацкий край, дифференциация, себестоимость, валовая сельскохозяйственная продукция, чистая продукция, рентабельность, экономический анализ

На основе результатов ведения хозяйства ЕСХК Среднесловацкого края за 1980 до 1982 гг. автор анализирует состояние и развитие экономической дифференциации ЕСХК и обращает внимание на самые важные причины нежелательной дифференциации и на возможности ее понижения.

ŠPYRKA M.-BANDLER Š., University of Agriculture, Lomonosovova 2, 949 67 Nitra

Differentiation in the Economic Development of Co-operative Farms in the Central Slovakian Region

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 13—22. — 6 tabs, refs 2, summaries in cs, ru, en, de

co-operative farms, Central Slovakian region, differentiation, prime costs, gross farm output, net output, profitability, economic analysis

The economic differentiation of co-operative farms and its development are evaluated on the basis of an analysis of the economic results achieved by the co-operative farms of the Central Slovakian region. Attention is drawn to the most important causes of undesired differences and the possibilities of their reduction are suggested.

ŠPYRKA M.—BANDLER S., Hochschule für Landwirtschaft, Nitra, Lomonosovova 2, 949 67 Nitra

Differenzierung der ökonomischen Entwicklung der LPG im Bezirk Mittelslowakei

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 13—22. — 6 Tab., Lit. 2, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

LPG, Bezirk Mittelslowakei, Differenzierung, Selbstkosten, landw. Bruttoproduktion, Nettoproduktion, Rentabilität, ökon. Analyse

Die Analyse der Ergebnisse der Wirtschaftstätigkeit der LPG des Bezirks Mittelslowakei in den Jahren 1980—82 bietet dem Autor die Grundlage für die Bewertung des Standes und der Tendenzen ihrer Differenzierung. Er weist auf die wichtigsten Gründe einer unerwünschten Differenzierung hin und zeigt Möglichkeiten auf zu deren Verringerung.

Adresa autorov:

Prof. ing. Milan Špyrka, CSc., ing. Štefan Bandler, Vysoká škola poľnohospodárska,
949 67 Nitra

Za uplynulých 35 rokov uskutočnilo naše poľnohospodárstvo veľký krok vpred v uspokojovaní potrieb spoločnosti. Rozvíja sa na báze socialistických výrobných vzťahov, ktoré vytvorili široký priestor pre komplexný rozvoj výrobných síl. Úspešne prebieha proces spriemyselnovania poľnohospodárstva.

Úspechy socialistického poľnohospodárstva umožnili zabezpečiť spotrebu základných potravín, najmä živočíšnych produktov, na úrovni vysokého svetového štandardu pri viac ako 90% sebestačnosti. Nesmieme sa však uspokojovať s dosiahnutými výsledkami. Orientácia na zvyšovanie miery sebestačnosti vo výrobe potravín zostáva aj naďalej kľúčovou úlohou pre naše poľnohospodárstvo. Aby mohlo poľnohospodárstvo plniť stále náročnejšie úlohy, je nutné tvorivo pristúpiť k odkrývaniu rezerv.

Veľké rezervy rastu produkcie a znižovania jednotkových nákladov existujú v podnikoch, ktoré úrovňou hospodárenia zaostávajú za priemerom podnikov hospodáriacich v porovnateľných podmienkach.

MATERIÁL A METODIKA

Do skúmaného súboru bolo pojatých 40 JRD Stredoslovenského kraja, zaradených do poľnohospodárskej prírodnej oblasti V4. Prírodná výrobná oblasť V4 bola vybratá preto, že je najpočetnejšia a rozdiely v dosahovaných výsledkoch najvýraznejšie. Zo skúmaného súboru boli vyradené JRD s podielom nepoľnohospodárskej produkcie väčším ako 25 %. Použili sme údaje za roky 1980—1982. Skúmaný súbor bol roztriedený podľa dosiahnutej priemernej úrovne hrubej poľnohospodárskej produkcie a podľa efektívnosti využívania výrobných základne na tri skupiny s nízkou, strednou a vysokou hodnotou príslušného ukazovateľa. Stredná skupina je vymedzená v intervale

$$\langle \bar{x} \pm 0,4 \sigma x \rangle$$

kde: $\bar{x}$ — priemerná hodnota príslušného ukazovateľa
 σx — smerodajná odchýlka príslušného ukazovateľa

V skupinovej a regresnej analýze sme venovali pozornosť JRD, ktoré sa v sledovaných znakoch neumiestili v strednom intervale. Súhrnnú efektívnosť

sme skúmali pomocou viacfaktorovej lineárnej závislosti danej vzťahom

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$$

kde: x – hrubá poľnohospodárska produkcia na ha p. p.

x_1 – počet pracovníkov na ha p. p.

x_2 – základné prostriedky v Kčs na ha p. p.

x – materiálne náklady v Kčs na ha p. p.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

V sledovaných extrémnych reprodukčných typoch bolo zahrnutých 17 JRD. Priemerné hodnoty znakov, podľa ktorých boli družstvá roztriedené, dosiahli tieto hodnoty:

Reprodukčný typ	HPP/ha v tis. Kčs	Koeficient súhrnnej efektívnosti
110	4,858	0,269
330	8,826	0,432

Rozdiely v dosiahnutých priemerných hodnotách základných triediacich znakov svedčia o výraznej diferenciácii. Ak výsledok reprodukčného typu 330 považujeme za 100 %, potom JRD reprodukčného typu 110 dosiahli v úrovni hrubej poľnohospodárskej produkcie na ha len 55 % a v súhrnnej efektívnosti 62,2 % hodnoty príslušného znaku. Nie je jednoduché určiť, ktoré činitele a v akom rozsahu pôsobia na diferenciáciu. Produktivita živej práce a efektívnosť základných prostriedkov vykazujú diferenciáciu zodpovedajúcu triediacim znakom, efektívnosť materiálových nákladov je však v oboch reprodukčných typoch skoro zhodná.

Reprodukčný typ	Produktivita práce	Efektívnosť zákl. prostr.	Efektívnosť MN
110	42 474	0,530	1,267
330	65 453	0,874	1,333

S problémom efektívneho využívania jednotlivých činiteľov súvisí aj celkový rozsah základných činiteľov výrobného procesu.

V podnikoch materiálo-technicky nedobudovaných pôsobia substitučné faktory zároveň ako produkčné. Vybavenosť JRD výrobnými prostriedkami, pracovnými silami i spotreba materiálových nákladov na ha p. p. v sledovaných reprodukčných typoch:

Reprodukčný typ	Základné prostriedky	Materiálové náklady	Pracovníci
110	15 569	6432	0,122
330	14 032	9177	0,136

Výrazný rozdiel je najmä vo výške vynakladania materiálových nákladov na ha poľnohospodárskej pôdy, zatiaľ čo vo vybavenosti pracovníkmi v reprodukčnom type 110 zaostáva pomerne málo JRD. Vo vybavenosti základnými výrobnými prostriedkami reprodukčný typ 110 dokonca predstihuje repro-

dukčný typ 330. To naznačuje, že propri kvantitatívnom rozsahu jednotlivých činiteľov dosahované výsledky výrazne ovplyvňujú subjektívne činitele.

Reprodukčný proces v JRD je sprevádzaný kvantitatívnymi zmenami rozsahu využívaných faktorov pri ich súčasnom skvalitňovaní a zdokonaľovaní úrovne plánovania a riadenia.

Pretože skúmané faktory výrobného procesu pôsobia súčasne, súhrnnú efektívnosť skúmame pomocou viacfaktorovej lineárnej závislosti danej vzťahom:

$$y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$$

Závislosť medzi hrubou poľnohospodárskou produkou na ha p. p., počtom pracovníkov, množstvom základných prostriedkov a materiálových nákladov pripadajúcich na ha poľnohospodárskej pôdy má v reprodukčných skupinách 110 a 330 tieto rovnice:

$$y_{110} = 2807 + 23448x_{PS} + 0,109x_{ZP} - 0,388x_{MN}$$

$$y_{330} = 9141 - 6047x_{PS} + 0,158x_{ZP} - 0,188x_{MN}$$

Regresné funkcie naznačujú, že v produkčnom type 110 pôsobí na rast HPP na ha p. p. kladne zvyšovanie objemu základných prostriedkov a počtu pracovných síl. Obmedzenie zdroja pracovných síl vlastne určuje možnosť rastu len u základných prostriedkov. V reprodukčnom type 330 pôsobí na zvýšenie HPP na ha p. p. kladne jedine objem základných prostriedkov.

Závislosť CHP/ha od produktivity práce, efektívnosti základných prostriedkov a efektívnosti materiálových nákladov je v sledovaných reprodukčných typoch daný rovnicami:

$$y_{110} = 9423 - 0,078x_{PS} + 1461x_{ZP} + 0,313x_{MN}$$

$$y_{330} = 14749 - 0,208x_{PS} + 10666x_{ZP} + 1,091x_{MN}$$

V oboch reprodukčných typoch je predpokladom rastu celková hrubá produkcia na ha p. p., efektívnejšie využitie základných prostriedkov a materiálových nákladov.

Rast intenzity poľnohospodárskej výroby je sprevádzaný rastom materiálových vkladov na jednotku plochy poľnohospodárskej pôdy. Z hľadiska efektívnosti intenzifikácie nie je dôležité len množstvo, ale aj štruktúra vkladov. Podľa účinnosti vo výrobnom procese rozdeľujeme vklady na intenzifikačné a substitučné.

Závislosť jednotlivých faktorov a hrubej produkcie rastlinnej a živočíšnej výroby je zachytená v tab. I a II. Objem vkladov je zachytený v tab. III.

V jednotlivých reprodukčných typoch JRD boli dosiahnuté tieto hodnoty hrubej produkcie rastlinnej a živočíšnej výroby v Kės na ha poľnohospodárskej pôdy:

	110	330
hrubá produkcia rastlinnej výroby	1761	2677
hrubá produkcia živočíšnej výroby	3024	6149
hrubá poľnohospodárska produkcia	4785	8816

Z tab. III je zrejmé, že prevažná väčšina faktorov sa vo zvýšenej miere vynakladá v reprodukčnom type 330. Materiálové vklady na 1 ha tu 1,6-krát prevyšujú vklady reprodukčného typu 110, hrubá poľnohospodárska produkcia je tu vyššia 1,84-krát.

I. Závislosť hrubej produkcie rastlinnej a živočíšnej výroby od intenzifikačných a substitučných faktorov

Repro- dukčný typ 110		Faktor	b_0	b_1	Koefic. korelácie	Koefic. determi- nácie
HP RV	Intenzifikačné náklady	vlastné osivá	394 804	48 828	-0,3950	0,1560
		nakúp. osivá	110 320	1 957	0,5015	0,2515
		vlastné hnojivá	755 053	28 503	-0,4665	0,2176
		nakúpené hnojivá	109 482	0,836	0,4525	0,2047
		CHOP	134 745	8 779	0,4278	0,1830
	Substit. náklady	základ. prostr. odpisy PHM	110 487 92 603 203 693	0 042 1 106 0 895	0,5696 0,4897 -0,2187	0,3245 0,2398 0,0478
HP ŽV	Intenzif. náklady	vlastné krmivá nakúpené krmivá	2606 883 157 754	17 175 1 983	-0,2877 0,8070	0,0478 0,6512
		základ. prostr. odpisy energia	212 248 200 950 317 542	0 057 1 343 4 465	0,4442 0,3222 -0,1435	0,1973 0,1038 0,0206

II. Závislosť hrubej produkcie rastlinnej a živočíšnej výroby od intenzifikačných a substitučných faktorov

Repro-dukčný typ 330		Faktor	b_0	b_1	Koefic. korelácie	Koefic. deter-minácie		
HP RV	Intenzifikač. náklady	vlastné osivá	1 946 017	904 495	-0,3414	0,1165		
		nakúpené osivá	153 500	3 192	0,9043	0,8178		
		vlastné hnojivá	2 355 569	62 496	-0,0380	0,0014		
		nakúp. hnojivá	134 035	1 644	0,6088	0,3706		
		CHOP	181 593	12 705	0,8215	0,6749		
HP ŽV	Substit. náklady	základ. prostr.	293 925	0 018	-0,1129	0,0127		
		odpisy	305 001	0 501	-0,1270	0,0161		
		PHM	294 993	0 613	-0,0909	0,0082		
		HP ŽV	Intenzif. náklady	vlastné krmivá	8 784 081	37 866	0,0042	0,00001
				nakúp. krmivá	483 654	0 541	0,4851	0,2353
HP ŽV	Substit. náklady			základ. prostr.	528 869	0 061	0,2873	0,0825
				odpisy	506 231	1 461	0,2862	0,0819
				energia	709 635	19 168	-0,6674	0,4455

Vcelku možno konštatovať, že v reprodukčnom type 330 boli zistené podstatne tesnejšie závislosti ako v reprodukčnom type 110.

Z jednotlivých intenzifikačných faktorov rastlinnej výroby v repro-

III. Objem intenzifikačných a substitučných nákladov v Kčs/ha v reprodukčnom type 110 a 330 PPO V-4 JRD Stredoslovenského kraja za roky 1980–1982

Druh nákladu v Kčs/ha	110	330
Vlastné osivá	44,77	18,55
Nakúpené osivá	336,35	357,80
Vlastné hnojivá	203,08	337,07
Nakúpené hnojivá	797,41	813,00
Chemické ochranné prostriedky	47,19	67,79
Základné prostriedky	15 621,27	14 032,80
Odpisy	755,35	743,69
Pohonné hmoty	307,29	444,24
Vlastné krmivá	1 341,61	2 157,38
Nakúpené krmivá	729,57	2 426,15
Energia	33,80	49,41

dukčnom type 110 bola zistená najtesnejšia závislosť u nakúpených osív o $xy = 0,5015$ a najvyšší regresný koeficient 8,779 u chemických ochranných prostriedkov.

V reprodukčnom type 330 boli zistené podstatne tesnejšie závislosti ako v reprodukčnom type 110. Koeficient korelácie u nakúpených osív a nakúpených chemických ochranných prostriedkov dosahuje veľmi vysokú hodnotu svedčiacu o priamej lineárnej závislosti medzi hrubou produkciou rastlinnej výroby a týmito faktormi. Väčšiu hodnotu dosahujú v reprodukčnom type 330 aj regresné koeficienty, čo svedčí o vyššom efekte dodatočných intenzifikačných nákladov.

U substitučných faktorov v rastlinnej výrobe bola zistená priama závislosť len u základných prostriedkov v reprodukčnom type 110. V reprodukčnom type 330 sa ukazuje funkcia substitučných nákladov vyčerpaná. Pozornosť je preto potrebné zamerať na efektívnosť využitia uvedených faktorov.

V živočíšnej výrobe bola v reprodukčnom type 110 zistená najvyššia závislosť medzi objemom nakúpených krmív a hrubou produkciou živočíšnej výroby. Vzhľadom na to, že nakúpené krmivá sú silne limitujúcim faktorom, je potrebné venovať zvýšenú pozornosť efektívnejšiemu využitiu vlastných krmív.

V reprodukčnom type 330 je korelačná závislosť nakúpených krmív a hrubej produkcie živočíšnej výroby stredne veľká, pričom regresný koeficient svedčí o nižšom efekte ich využitia.

U substitúcie živej práce základnými výrobnými prostriedkami je potrebné v oboch reprodukčných typoch hľadať rezervy v ich využití a len po ich vyčerpaní postupovať cestou ďalšieho zvyšovania ich objemu.

SÚHRN

Na základe vykonanej skupinovej a viacfaktorovej lineárnej regresnej analýzy možno konštatovať, že JRD zaradené v reprodukčnom type 110 pri pomerne vysokej vybavenosti základnými prostriedkami dosahujú nízku efektívnosť ich využitia. Veľkú rezervu intenzifikácie poľnohospodárskej výroby v tomto reprodukčnom type vidíme v racionálnosti využitia základných prostriedkov.

Nárast materiálových nákladov v oboch skupinách by nepriniesol žiaduci efekt. Zvýšenie intenzity je podmienené rastom produktivity práce.

Literatúra

- AMBROŠ, P.: Produkčné funkcie v ekonomike poľnohospodárskych podnikov. Bratislava, Príroda 1979.
ŠPYRKA, M.: Hospodárska diferenciácia JRD na Slovensku. Bratislava, Príroda 1984.
ŠPYRKA M. – KUZMA, F. – KMEŤOVÁ M.: Tendencie vývoja diferenciácie v ekonomickom rozvoji JRD v SSR. Zborník VŠP Nitra 1979.

Došlo 15. 1. 1985

KUZMA F., Vysoká škola poľnohospodárska, Lomonosovova 2, 949 67 Nitra

Analýza faktorov reprodukčného procesu JRD v SSK

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 23—30. — 3 tab., lit. 3, res. čes., rus., angl., něm.

JZD, kraj Stredoslovenský, diferenciácie, hrubá produkcia zemédelská, počet pracovníkú, prostredky základni, náklady materiálové, efektívnosť, rezervy, analýza ekonomická

Na základe analýzy dosiahnutých výsledkov hospodárenia vybraného súboru JRD Stredoslovenského kraja za roky 1980—1982 autor poukazuje na rezervy a cesty ďalšej intenzifikácie rastlinnej a živočíšnej výroby, najmä v racionálnom využívaní základných prostriedkov a v raste produktivity práce.

КУЗМА Ф., Сельскохозяйственный институт, Ломоносова 2, 949 67 Нитра

Анализ факторов воспроизводственного процесса ЕСХК в Среднесловацком крае

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, s. 23—30. — 3 табл., лит. 3, рез. чешск., русск., англ., нем.

ЕСХК, Среднесловацкий край, дифференция, валовая сельскохозяйственная продукция, число работников, основные средства, материальные затраты, эффективность, резервы, экономический анализ

На основе анализа достигнутых результатов ведения хозяйства выбранной совокупности ЕСХК Среднесловацкого края за 1980—1982 гг. автор раскрывает резервы и пути дальнейшей интенсификации растениеводства и животноводства, главным образом в рациональном использовании основных средств и в росте производительности труда.

KUZMA F., University of Agriculture, Lomonosovova 2, 949 67 Nitra

An Analysis of the Factors of Reproduction Process on the Cooperative Farms of the Central Slovakian Region

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 23—30. — 3 tabs, refs 3, summaries in cs, ru, en, de

co-operative farms, Central Slovakian region, differentiation, gross farm output, number of workers, fixed assets, material costs, effectiveness, reserves, economic analysis

Analysing the economic results achieved by selected co-operative farms in the Central Slovakian region in the period from 1980 to 1982, the author identifies the current reserves and suggests the ways of further intensification of crop and animal production mainly through a rational utilization of the fixed assets and growth of labour productivity.

Analyse der Faktoren des Reproduktionsprozesses der LPG im Bezirk Mittelslowakei

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 23–30. — 3 Tab., Lit. 3, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

LPG, Bez. Mittelslowakei, Differenzierung, Bruttoproduktion, Beschäftigtenzahl, Grundfonds, Materialaufwand, Effektivität, Reserven, ökon. Analyse.

Anhand einer Analyse der erzielten Wirtschaftsergebnisse einiger ausgewählter LPG des Bezirks Mittelslowakei in den Jahren 1980–82 zeigt der Autor Reserven und Wege auf zur weiteren Intensivierung der pflanzlichen und der tierischen Produktion, insbesondere durch rationelle Nutzung der Grundfonds und Steigerung der Arbeitsproduktivität.

Adresa autora:

Ing. František Kuzma, CSc., Vysoká škola poľnohospodárska, Lomonosova 2, 949 67 Nitra

S rozvojem výrobních sil a s ním spojeného prosazování vědeckotechnického rozvoje dochází k prohlubování společenské dělby práce a tím i k vzájemné výrobně ekonomické vázanosti a organizačně řídicí podmíněnosti — propojenosti jednotlivých článků zemědělsko-průmyslového komplexu.

Výrobní proces v zemědělsko-průmyslovém komplexu, zejména pak v jeho rozhodujícím článku — zemědělství — je ve stále větší míře ovlivňován používáním výrobních prostředků vyráběných v ostatních odvětvích národního hospodářství. Racionální využívání výrobních prostředků nezemědělského původu vyžaduje, aby v rámci zemědělských podniků probíhaly a byly zabezpečovány činnosti spojené s jejich aplikací, údržbou, opravami a přípravou a zajištěním bezprostředního výrobního procesu.

Zvyšující se využívání výrobních prostředků zejména pokud jde o techniku zároveň vyžaduje, aby se stále více příslušně kvalifikovaných pracovníků v zemědělství zabývalo jejich vhodnou, pro daný podnik nejvýhodnější kombinací a seznamovalo se s vývojem progresivních poznatků vědy a techniky a technologie na jednotlivých úsecích.

Pro bezporuchový průběh samotného zemědělského výrobního procesu je nezbytná rovněž koordinace vztahů s navazujícími články společenské dělby práce. Je nutno zabezpečovat a rozvíjet činnosti bezprostředně spojené s technickým servisem, s uváděním techniky do chodu či provozu, s informacemi o tom, jak daného výrobního prostředku optimálně využít a jak s ním zacházet, s informacemi o nových druzích výrobních prostředků, o kompletaci technologických linek apod.

V souvislosti s rozvojem výrobních sil a společenské dělby práce tedy dochází k vývojovému procesu, pro nějž je charakteristické, že stále více pracovníků v rámci zemědělství resp. ZPK se zabývá nikoli přímo vlastní zemědělskou výrobou, ale přípravou a zajišťováním bezprostředního výrobního procesu, případně předzpracováním zemědělských výrobků či jejich uchováním a ošetřováním.

Na složitosti nabývají i vztahy s odběrateli zemědělských výrobků, z nichž převážná většina prochází před konečnou spotřebou dalším zpracováním v podnicích zpracovatelského, resp. potravinářského průmyslu.

Veškeré tyto činnosti vytvářejí předpoklady pro efektivní průběh bezprostředního výrobního procesu v zemědělství.

S tím, jak s postupujícím vědeckotechnickým rozvojem pracovní funkce člověka — pracovní síly — v bezprostředním pracovním procesu přecházejí na

stále složitější techniku a technologii, zvyšuje se i význam těchto předvýrobních etap v zemědělství.

Činnosti, které se postupně z bezprostředního procesu zemědělské výroby vydělují, jsou spojeny s jednotlivými stadii reprodukčního procesu, buď přímo s výrobou, nebo s rozdělováním výrobních prostředků a zemědělských výrobků — s jejich směnou a spotřebou. Z ekonomického hlediska však mají různorodý charakter. Jednak jsou to činnosti spojené s bezprostředním výrobou materiálních statků a s poskytováním různých druhů služeb bezprostředně spojených s výrobou a s dokončováním procesu tvorby užitných hodnot a hodnoty zemědělských výrobků (doprava, skladování, uchování a manipulace, opravy, údržba, aplikace chemických prostředků apod.), jednak jsou to činnosti vynakládané v různých sférách reprodukčního procesu, které jsou vyvolány v podstatě tím, že dané výrobky se vyrábějí, rozdělují a směňují jako zboží (procesy spojené s obchodními operacemi, s nákupem i prodejem zemědělských výrobků a výrobních prostředků, s oběhem peněz, s účetními, evidenčními a finančními operacemi spjatými s oběhem zboží a peněz).

Činnosti prvního druhu jsou považovány za produktivní ekonomické činnosti (neboť jsou to v podstatě výrobní procesy uskutečňující se buď v samotném stadiu výroby, nebo ve stadiu rozdělování, směny a oběhu), činnosti druhého okruhu jsou považovány za neproduktivní ekonomické činnosti.

S rozvojem dělby práce však dochází nejen k tomu, že se tyto činnosti postupně vydělují ze samotného procesu zemědělské výroby a že se jimi začínají trvale zabývat specializovaní pracovníci v rámci jednotlivých zemědělských podniků, případně specializované organizační útvary (závody, střediska, úseky, pracovní skupiny) uvnitř zemědělských podniků, ale zároveň i k tomu, že se část těchto činností (a skupiny pracovníků) vyčleňují ze zemědělských podniků do vytvářejících se samostatných organizací a zařízení, které se na vykonávání a zabezpečování těchto činností trvale specializují.

V tomto stadiu vývoje dělby práce vzniká obor služeb vykonávaných pro zemědělské podniky.

Za zemědělské služby jsou v podstatě považovány ty činnosti, které jsou součástí reprodukčního procesu v zemědělství (tj. tvorby, rozdělování a směny zemědělských výrobků, jakož i rozdělování a směny výrobních prostředků nezbytných pro zemědělskou výrobu), které se vyčleňují z pracovních procesů v rostlinné a živočišné výrobě a stávají se předmětem speciálních činností pracovníků nebo organizací mimo samotný zemědělský podnik. Jsou to činnosti sice bezprostředně spojené s reprodukčním procesem v zemědělství, vykonávají je však pracovníci a organizace mimo rámec zemědělské prvovýroby, tj. na základě vnějších vztahů zemědělských podniků s organizacemi služeb.

Takto pojaté a chápáné služby pro zemědělskou výrobu jsou ekonomickými činnostmi, uspokojujícími určité potřeby v reprodukčním procesu. Jejich uživateli — spotřebiteli — poskytují užité hodnoty, aniž by se materializovaly v samotných, na těchto činnostech nezávislých materiálních statech.¹⁾

¹⁾ K. Marx z této souvislosti uvádí: „V případech, kde se peníze bezprostředně směňují za práce, . . . kupuje se tato práce jako služba. Tento výraz neoznačuje vůbec nic jiného než zvláštní užitnou hodnotu, kterou tato práce poskytuje jako každé jiné zboží, ale zvláštní hodnota této práce tu dostala specifický název „služba“ proto, že práce neposkytuje službu jako věc, nýbrž jako činnost, což ji přesto nijak neodlišuje například od stroje, třeba hodin. Dále uvádí: Určité služby, jinými slovy užité hodnoty, které jsou výsledkem určitých činností nebo prací, ztělesňují se ve zboží; naproti tomu jiné služby nenechávají za sebou žádné hmatatelné výsledky, které by existovaly oddělené od vykonavatele těchto služeb, jinými slovy, jejich výsledkem není prodejně zboží.“ (Marx 1958, s. 412 a 413).

Výsledkem rozvoje společenské dělby práce tedy je, že v rámci reprodukčního procesu v zemědělství se vydělují dva základní druhy ekonomických činností a jim odpovídajících samostatných útvarů: činnosti, jejichž výsledkem je samostatný, od těchto činností oddělitelný nový materiální statek (sféra bezprostřední výroby zemědělských výrobků), a činnosti, jejichž výsledky se neprojevují v tvorbě samostatných nově vytvořených materiálních statků (zemědělských nebo jiných výrobků). Projevují se pouze v užitečném efektu poskytovaném bezprostředně při vykonávání těchto činností. Užitečný efekt těchto činností se neprojevuje samostatně, ale ve výsledcích toho výrobního odvětví, pro které je daná služba poskytována (v množství a kvalitě vyráběných zemědělských výrobků, v poklesu celkových společenských výdajů práce vynakládaných na jednotku jednotlivých zemědělských výrobků, případně v jiných užitečných efektech).

KATEGORIZACE SLUŽEB V ZPK A JEJICH ČLENĚNÍ Z EKONOMICKÉHO HLEDISKA

Služby pro zemědělství lze z ekonomického hlediska rozdělit na dva druhy.

I. Služby spjaté přímo s výrobou zemědělských výrobků, a to jak s vytvářením předpokladů pro to, aby se výrobní proces v zemědělských podnicích mohl uskutečňovat na dané úrovni rozvoje výrobních sil, tak s dokončováním procesu tvorby užitných hodnot a hodnoty zemědělských výrobků po skončení základního výrobního procesu v samotné zemědělské výrobě. Jde o služby zajišťující vlastní zemědělský výrobní proces. Proto se tyto služby nazývají výrobními službami.

Avšak i v jejich rámci je možno z ekonomického hlediska rozlišovat činnosti dvojího druhu:

a) Tzv. čisté výrobní služby, do nichž lze zahrnovat ty druhy ekonomicky produktivních činností, jejichž výsledný dopad a efekt se nejen nepřeměňuje v samotné materiální statky, ale ani nemá se samotným výrobním procesem nezbytnou souvislost. Jedná se např. o nejrůznější druhy služeb na úseku výpočetní techniky, o poskytování různých druhů informací, zpracování projektů organizačních a řídicích systémů a zásad vnitropodnikového řízení pro zemědělský podnik, o různé druhy odborných konzultací apod.

V čistých výrobních službách se nejzřetelněji projevují specifika služeb jako zvláštního produktu produktivní činnosti, a to v tom, že uspokojují potřeby ve formě činností, nikoli ve spojení s materiálním statkem. Projevují se v nich tři zvláštnosti služeb jako specifických užitečných efektů.

První zvláštnost spočívá v charakteru fungování práce v procesu vykonávání služeb — ve funkci rozdvojenosti práce. Práce ve službách vystupuje současně jako tvůrčí činnost a jako specifická forma produktu. Práce ve službách vytváří určitý užitečný efekt, který je bezprostředně spotřebován, a zároveň je nositelem tohoto efektu, fyzickou formou jeho existence. Poskytování služeb je tedy současně procesem práce i produktem práce. Služba je takovým výsledkem pracovního procesu, který nelze od něho oddělit a existuje potud, pokud probíhá pracovní proces. Mimo bezprostřední pracovní proces služby jako takové neexistují, stejně jako neexistuje samostatný proces jejich spotřeby. Pracovní proces, proces poskytování služby, její existence a spotřeba jsou spojeny, jsou neoddělitelné v čase i prostoru.

Druhá zvláštnost služeb jako specifického produktu práce spočívá ve zvláštním charakteru spotřeby: neuskutečňuje se spotřebou materiálního statku, v němž je materializována, ale prací jako takovou.

Třetí zvláštnost služeb, vyplývající z charakteru práce vynakládané ve službách, spočívá v tom, že služby nelze uchovat a skladovat, že jejich spotřeba se může uskutečňovat pouze bezprostředně v procesu poskytování služeb.

b) Tzv. dotvářecí výrobní služby, jejichž užitečný efekt se sice rovněž neprojevuje v samotné užité hodnotě, nicméně je však s vytvářenými užitečnými hodnotami přímo a bezprostředně spojen, a to tím, že uskutečňováním dané činnosti (poskytováním výrobní služby tohoto druhu) se dotváří užitečná hodnota a tedy i hodnota jednotlivých výrobků. Jde především o procesy zkvalitňující používané výrobní prostředky, o údržbu, opravy, manipulaci, skladování, uchovávání, konečnou úpravu a přípravu daných užitečných hodnot pro výrobu, příp. osobní spotřebu, o dopravu zemědělských výrobků i výrobních prostředků pro zemědělství apod.

Většina výrobních služeb spojených s dotvářením a uchováním užitečných hodnot zemědělských výrobků i výrobních prostředků pro zemědělství je zabezpečována přímo odbytovými (nebo zásobovacími) organizacemi. V tomto případě jde o výrobní služby vynakládané ve sféře oběhu, tedy o pokračování výrobního procesu ve sféře oběhu.

II. Služby nespjaté přímo s výrobou zemědělských výrobků, které se ekonomickou podstatou liší od výrobních služeb. Jsou to činnosti spojené s rozdělováním, směnou a oběhem výrobků, tedy s tím, že se výrobní prostředky pro zemědělskou výrobu i zemědělské výrobky samotné rozdělují a směňují jako zboží. V této souvislosti se jedná o veškeré procesy spojené s obchodními operacemi, s nákupem výrobních prostředků a s prodejem zemědělských výrobků, s oběhem peněz a s účetními, evidenčními a finančními operacemi spjatými s oběhem zboží. Tyto služby, ačkoliv jsou vykonávány proto, aby reprodukční proces jako celek za daných ekonomických podmínek fungoval, a jsou tedy z ekonomického hlediska nezbytné, nelze považovat za výrobní služby. Je možno je nazvat obchodními službami (službami procesu oběhu).

Uvedené členění služeb v zemědělství vychází z podstaty a úlohy služeb jako specifických činností, poskytovaných zemědělským podnikům v rámci jednotlivých stadií zemědělského reprodukčního procesu.

S rozvojem výrobních sil, resp. vědeckotechnického rozvoje, jakož i dělby práce vzrůstá především úloha výrobních služeb. Současně s nimi nabývá na významu i úloha služeb, které zabezpečují různé ekonomické i ostatní operace ve sféře oběhu, přičemž zahrnují i některé služby výrobní povahy, zaměřené na dotváření a uchování zemědělských výrobků mimo vlastní zemědělský podnik.

Celkově tedy vzrůstá jak úloha výrobních služeb přímo v procesu výroby i ve sféře rozdělování a směny, tak i úloha obchodních služeb spojených s rozvojem směny v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu.

Jak již bylo uvedeno, mohou si některé z těchto činností zabezpečovat zemědělské podniky samy. V tomto případě se však nejedná o služby v námi uvažovaném pojetí, ale o vnitropodnikovou dělbu činností mezi jednotlivými pracovními skupinami. Teprve tehdy, když tyto činnosti začínají provádět a zabezpečovat samostatné specializované podniky a organizace, lze je považovat za služby. Na základě dodavatelsko-odběratelského principu doplňují, zkvalitňují nebo nahrazují a obnovují příslušné činitele výrobního procesu,

nebo zprostředkovávají nákup a odbyt zemědělských výrobků, dodávky výrobních prostředků apod.

Příkladem toho, že si určité uvedené činnosti zabezpečují zemědělské podniky samy, jsou velké podniky, které si zřizují tzv. střediska služeb, i když z hlediska výrobně organizačního ve své podstatě o služby nejde.

Poněkud složitěji se jeví tato problematika u oborových podniků státních statků. Pokud je možno považovat oborové ředitelství státních statků za vyšší (nadpodnikový) článek struktury podnikové základny a jednotlivé podniky (odštěpné závody) sdružené ve VHJ za její základní článek, je možno považovat jednotlivé odštěpné závody zaměřené a specializované na poskytování uvedených prací a činností ostatním závodům za specializované závody služeb. Pokud se však vztahy mezi jednotlivými odštěpnými závody a oborovým ředitelstvím mění v tom směru, že základním a prvotním článkem struktury podnikové základny se de facto stává oborový podnik jako celek, pak i jednotlivé odštěpné závody specializované na poskytování některých výrobních činností — služeb — nabývají charakteru ekonomicky nesamostatných středisek.

ORGANIZACE SLUŽEB V ZPK

S rozvojem společenské dělby práce v samotné zemědělské výrobě i ve službách a s vydělováním jednotlivých druhů činností do samostatných podniků a organizací služeb vyvstává problém, které z činností majících charakter služeb mají být podle současných představ o perspektivním vývoji struktury podnikové základny v zemědělství zajišťovány v rámci jednotlivých zemědělských podniků, a které činnosti tohoto druhu by měly být zajišťovány samostatnými organizačními útvary v rámci velkých zemědělských podniků, případně podniky služeb v působnosti různých typů mezipodnikových (nadpodnikových) zařízení služeb, a to jak s přiznáním podnikového statutu (SZP), tak i bez přiznání podnikového statutu (kooperační sdružení), a konečně které z těchto činností by měly být zabezpečovány specializovanými podniky a organizacemi služeb zvenčí, tedy mimo rámec zemědělství (velkých zemědělských podniků a SZP či kooperačních sdružení) na základě běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů. Současně s tím je nutno vyřešit otázku, jaké postavení by měla mít zařízení, případně podniky služeb v rámci územních výrobních sdružení a jaké by měly být jejich vztahy vůči jednotlivým zemědělským podnikům a řídicím orgánům sdružení jako celku.

Přístup k řešení by měl vycházet z hlavního poslání organizací poskytujících zemědělským podnikům výrobní a nevýrobní služby — přispívat k tomu, aby výrobní proces v zemědělství, resp. v zemědělsko-průmyslovém (zemědělsko-potravinářském) komplexu probíhal s maximálně možnou účelností a efektivností.

Jde hlavně o to:

- aby se vyrábělo společensky požadované množství jednotlivých výrobků v odpovídající kvalitě a v žádoucím sortimentním zastoupení;

- aby samotný výrobní proces probíhal bez poruch na základě plynulého zásobování podniků kvalitními výrobními prostředky a poskytováním odpovídajících výrobních i nevýrobních služeb;

- aby docházelo k plynulému odbytu vyráběných výrobků při minimálních ztrátách;

- aby se všechny tyto procesy uskutečňovaly s nejnižšími výdaji společenské práce v jednotlivých stadiích výroby i oběhu.

Z hlediska tohoto pojetí lze považovat veškerou činnost organizací služeb za činnost, která je příjmovou součástí celkového procesu výroby potravin a ostatních nepotravinářských výrobků, počínajícího výrobou výrobních prostředků pro zemědělství (zpracovatelský průmysl), pokračujícího bezprostředně v podnicích zemědělské prvovýroby a končícího zpracováním zemědělských surovin v potravinářském a ostatním zpracovatelském průmyslu a dále prodejem v maloobchodní síti.

EFEKTIVNOST SLUŽEB V ZPK

Chceme-li vyjádřit celkový efekt, který služby přinášejí, je nezbytné porovnávat především výsledky zemědělské výroby (tj. celkové množství vyrobené zemědělské produkce) s veškerou prací (živou i zhmotnělou) vynaloženou na její výrobu, a to jak v zemědělství přímo, tak i ve službách.

Matematicky lze formulovat tento požadavek takto:

Zemědělské výrobní služby jsou efektivní v tom případě, jestliže:

$$\frac{\frac{C_1}{T_1} + M_1}{P_1} < \frac{\frac{C}{T} + M}{P}$$

- kde: C – základní prostředky v zemědělství a službách při mírném rozvoji služeb
 C_1 – základní prostředky v zemědělství a službách při výrazném rozvoji služeb
 M – běžné materiálové náklady v zemědělství a službách při mírném rozvoji služeb
 M_1 – běžné materiálové náklady v zemědělství a službách při výrazném rozvoji služeb
 T – celkové mzdové náklady v zemědělství a službách při mírném rozvoji služeb (součin počtu pracovních sil a průměrných mezd)
 T_1 – celkové mzdové náklady v zemědělství a službách při výrazném rozvoji služeb (součin počtu pracovních sil a průměrných mezd)
 P – zemědělská produkce při mírném rozvoji služeb
 P_1 – zemědělská produkce při výrazném rozvoji služeb

Služby budou efektivní v případě, že při $P_1 = P$ nastane snížení výdajů na živou práci v té míře, aby pokrylo přírůstek nákladů práce minulé spojený s rozvojem služeb.

Tuto podmínku je možno vyjádřit takto:

$$T - T_1 > \left[\left(\frac{C_1}{T_1} + M \right) - \left(\frac{C}{T} + M \right) \right]$$

Pokud by rozvoj služeb byl doprovázen růstem zemědělské produkce ($P_1 > P$), staly by se služby efektivní i v případě, že by se celkové náklady vynaložené na zemědělskou výrobu a služby nesnížily, nebo by případně jejich zvýšení bylo nižší než růst zemědělské produkce.

Z uvedeného tedy vyplývá, že efektivnost služeb je nutno vyvozovat a posuzovat z hlediska růstu zemědělské produkce a její efektivnosti.

POSTAVENÍ A ÚLOHA SLUŽEB V ZPK

Z hlavního poslání organizací poskytujících zemědělským podnikům služby vyplývá jak jejich důležitá úloha v zajištění celkového procesu výroby potravin (nepotravinářských výrobků), tak zároveň i podřízenost jejich činnosti (cílů a kritérií) zaměření a plnění základních cílů komplexu jako celku. Základním měřítkem a hodnotícím kritériem činnosti podniků a organizací služeb musí být proto výsledky zemědělské výroby.

Stejně tak funkční postavení podniků a organizací služeb ve struktuře podnikové základny zemědělství je třeba řešit z tohoto zorného úhlu; jednotliví pracovníci, skupiny pracovníků, organizace příp. podniky služeb by měly mít v podnikové struktuře zemědělsko-průmyslového komplexu takové ekonomické postavení, které by v maximálně možné míře přispívalo a napomáhalo k plnění jejich základních funkcí v celkovém rozvoji zemědělské výroby.

Obecně pojata, je možno konstatovat, že funkční postavení pracovníků, skupin pracovníků, organizací a podniků služeb ve struktuře podnikové základny zemědělsko-průmyslového komplexu je podmíněno a závisí na řadě základních okolností; hlavně pak na tom, jakého stupně na daném úseku dosáhl vývoj dělby práce, v jaké míře se daná činnost, původně vykonávaná uvnitř zemědělského podniku, vyčleňuje do specializované sféry dělby práce, dále pak na velikosti zemědělského podniku, a konečně i na jeho specializaci. Problematiku postavení podniků a organizací služeb je proto nutno vždy řešit v závislosti na daném stupni rozvoje výrobních sil v zemědělství a na výrobně organizačním uspořádání podnikové základny zemědělství.

V současné době jsou však výrobní i obchodní služby zaměřené na zabezpečování a rozvoj zemědělské výroby v ČSSR zajišťovány v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu rozličným způsobem:

1. Řada činností majících charakter výrobních i obchodních služeb je zajišťována buď jednotlivými specializovanými pracovníky, či pracovními skupinami přímo v jednotlivých zemědělských podnicích; většinou jde o činnosti bezprostředně spojené s vlastním reprodukčním procesem jednotlivých zemědělských podniků (aplikace agrochemikálií, míchání a příprava krmiv, drobné běžné opravy zemědělské techniky, doprava apod.).

2. Některé druhy činností si zajišťují zemědělské podniky v rámci vzájemné spolupráce a kooperace, zpravidla vytvářením kooperačních sdružení zaměřených na poskytování služeb (společné zabezpečování mechanizačních prací a určitých druhů oprav zemědělské techniky, společný nákup a skladování náhradních dílů, společné sušení píce, míchání a příprava krmiv apod.), nebo přistupují k vytváření společných zemědělských podniků pro zabezpečování určitých činností (AČP, stavební podniky, podniky pro skladování a zpracování ovoce a zeleniny, výroby a sušárny krmiv apod.).

K 1.1. 1985 bylo v ČSSR 340 SZP a 337 kooperačních sdružení; z toho v ČSR 221 SZP a 222 kooperačních sdružení, v SSR 119 SZP a 115 kooperačních sdružení. Přibližně jedna polovina těchto mezipodnikových (nadpodnikových) zařízení je přímo či nepřímo zaměřena na poskytování a zabezpečování činností, které mají charakter služeb.

3. Další okruh činností mající charakter služeb je zajišťován samostatnými specializovanými ústředně řízenými organizacemi (většinou státními podniky sdruženými do specializovaných výrobně hospodářských jednotek), které poskytují zemědělským podnikům výrobní i obchodní služby v rámci běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů (Zemědělské zásobování a nákup, Ústřední podnik zemědělské techniky, Strojní a traktorové stanice a opravy zemědělských strojů, VHJ Oseva, VHJ Státní plemenářské podniky apod.).

KRITÉRIA HODNOCENÍ SLUŽEB V ZPK

Z posouzení činnosti těchto základních organizací a podniků služeb zabezpečujících v současné době v ČSSR poskytování služeb v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu, je možno vyvodit a zobecnit některé závěry:

1. Přestože vydělování či vyčleňování řady činností ze zemědělských podniků do specializovaných organizací nacházejících se mimo rámec zemědělského podniku je nezbytným (objektivním) důsledkem rozvoje výrobních sil a s ním spojeného rozvoje společenské dělby práce vedoucího ke zvyšování produktivity práce a efektivnosti těchto specializovaných činností, zahrnuje a skrývá v sobě určité nebezpečí. Projevuje se v tom, že tyto specializované organizace začínají mnohdy rozvíjet vlastní kritéria hodnocení své činnosti, a to často bez ohledu na své poslání a svou původní funkci, která jim z hlediska jejich zaměření přísluší. Měřítkem a kritériem jejich hodnocení se stává plnění jejich vlastních, nezávislých na zemědělské výrobě a jejich výsledcích nezávislých úkolů a cílů, projevujících se v plnění plánu výkonů, upravených vlastních výkonů, zisku, fondové rentability, podílu mzdových prostředků na upravených vlastních výkonech, podílu celkových nákladů na výkonech bez ohledu na to, v jaké míře jejich činnost přispívá k rozvoji a k růstu intenzity a efektivnosti zemědělské výroby. Je navíc zřejmé, že tyto globálně pojaté ukazatele nemohou postačit k hodnocení efektivnosti poskytovaných služeb, zejména z hlediska řady specifík či konkrétních požadavků zemědělských podniků a reakce organizací služeb na ně.

Tyto samostatné organizace služeb si začínají klást vlastní cíle v rentabilitě, produktivitě práce, efektivnosti využívání výrobních fondů apod. bez zřetele na potřeby zemědělských podniků. Tato okolnost je dále posilována v tom případě, kdy se vytvářejí samostatná vertikálně pojatá zařízení těchto organizací a podniků, kdy se ustavují vlastní výrobně hospodářské jednotky v čele s oborovými a trastrovými generálními ředitelstvími, která bezprostředně řídí jednotlivé základní organizace služeb. Přeměnou těchto vertikálně organizovaných výrobně hospodářských jednotek, zejména v koncerny, se tato tendence dále posiluje.

2. Z posouzení a hodnocení činnosti specializovaných státních organizací poskytujících služby zemědělským podnikům (STS a OZS, ZZN, ÚPZT) vyplývá, že ke zlepšení výrobně ekonomické účinnosti služeb pro podniky zemědělské prvovýroby je nejen žádoucí, ale i nutné, aby kritéria hodnocení jejich činnosti byla maximálně přiblížena kritériím hodnocení bezprostřední činnosti zemědělských podniků tak, aby podniky služeb nesly hmotnou odpovědnost a byly hmotně zainteresovány nikoli samoúčelně jen na své vlastní činnosti, ale především na výsledcích činnosti zemědělských podniků, jimž své služby poskytují.²⁾

Problematickou vázaností hodnocení činnosti podniků a organizací služeb na výsledky zemědělské výroby je však nutno řešit diferencovaně podle jednotlivých okruhů a druhů služeb, které jako intenzifikační faktory přímo ovlivňují konečné výsledky zemědělské výroby: podstatně složitější vazby budou

²⁾ Plnění poslání organizací služeb pro zemědělství nehodnotilo příliš příznivě již 4., ale i 11. plenární zasedání ÚV KSČ. Na 4. plenárním zasedání ÚV KSČ uvedl J. Varga: „... do soustavy plánovitého řízení zemědělství je nutno zahrnout nástroje, které povedou k plnění nových, o mnoho složitějších a náročnějších povinností odběratelů produkce, organizací služeb pro zemědělství a dodavatelů výrobních prostředků. Jde především o prosazení systému převodu vědeckotechnických poznatků do zemědělských podniků prostřednictvím organizací služeb a odběratelských organizací, spojeného s přímou zodpovědností a zainteresovaností těchto organizací na kvalitě a efektivnosti těchto služeb a dodávek intenzifikačních prostředků...“

Na 11. plenárním zasedání ÚV KSČ F. Piňra mj. uvedl, že v některých organizacích, nevyjímaje agrochemické podniky, roste hlavně objem těch činností, které jim umožňují snadněji plnit plánované ukazatele. Kritizována v mnohých případech byla i nízká kvalita, malá pohotovost a operativnost, jakož i vysoké ceny poskytovaných služeb.

vznikat u faktorů substitučního charakteru. V závislosti na charakteru služeb a jejich vlivu na zemědělskou výrobu je nutno se zabývat a řešit i problém výrobně ekonomického postavení podniků a organizací služeb v systému podnikové základny zemědělsko-průmyslového komplexu.

U organizací poskytujících zemědělským podnikům agrochemikálie, agrochemické služby, osiva, krmiva, chovná hospodářská zvířata, resp. zabezpečujících opravy by kromě plnění hospodářských smluv a plánu dodávek materiálů a poskytování služeb z hlediska nomenklatury, kvality, lhůt a jiných podmínek dodávek stanovených v těchto smlouvách měly být kritériem hodnocení bezprostřední výrobní výsledky dosahované v jednotlivých podnicích tak, aby příslušní pracovníci služeb nesli hmotnou zodpovědnost za výsledky zemědělské výroby v zemědělských podnicích a byli na nich hmotně zainteresováni.

U podniků dodávajících zemědělským podnikům technické vybavení by mělo být základem vytváření fondů hmotné zainteresovanosti a prémiování pracovníků to, v jaké míře plní hospodářské smlouvy a plány dodávek z hlediska nomenklatury, kvality, lhůt i z hlediska jiných podmínek v nich zakotvených.

U obchodních organizací by měla být zainteresovanost na konečných výsledcích zemědělské výroby prosazována a zajišťována tak, že by svou činnost plně podřizovaly požadavkům zemědělských podniků a že by byly výrazněji zainteresovány na vytváření většího tlaku na výrobce.

Přímoú nebo zprostředkovanou vázaností hmotné zainteresovanosti a hmotné odpovědnosti podniků a organizací služeb za výsledky zemědělské výroby by se mělo dosáhnout toho, aby podniky a organizace výrobních a obchodních služeb v působnosti zemědělsko-průmyslového komplexu maximálně možně podřizovaly svou činnost požadavkům zemědělských podniků a nekladly si ve své činnosti jiné cíle než zvyšování intenzity a efektivity zemědělské výroby.

3. Z dosavadních poznatků a zkušeností vyplývá, že i přes řadu spíše dílčích nedostatků zabezpečují požadavky na úseku poskytování služeb podnikům zemědělské prvovýroby nejspolehlivěji mezipodniková (nadpodniková) zařízení — SZP a kooperační sdružení. Vždyť jejich vytváření bylo a je vlastně reakcí zemědělských podniků na to, že právě vertikálně řízené specializované organizace služeb nejsou vždy plně schopné vyhovět požadavkům zemědělských podniků, a to nejen z hlediska kvality, operativnosti, pružnosti, přizpůsobivosti, lhůt, ale i proto, že jejich kapacity jsou nedostatečně zajištěny. Služby poskytované mezipodnikovými zařízeními jsou z hlediska zemědělské výroby vhodnější proto, že zejména u těch služeb, jejichž racionální provádění vyžaduje vzhledem k používaným technickým a technologickým zařízením územní rámec jen několika průměrně velkých zemědělských podniků, dává příznivější předpoklady pro větší operativnost, nehledě k tomu, že svým charakterem i důvodem vzniku jsou součástí celkového výrobního procesu v zemědělské výrobě a přímo ovlivňují jeho celkové výsledky; slouží těm zemědělským podnikům, které si je společně vytvořily.

U mezipodnikových zařízení je z hlediska zabezpečování služeb nejvhodnější taková forma organizace, která předpokládá spoluúčast a společnou hmotnou zainteresovanost zemědělských podniků a těchto zařízení služeb na výsledcích zemědělské výroby. V současné etapě jejich existence či rozvíjení jde především o agrochemické služby, výživu a ochranu rostlin, střední opravárenství, posklizňovou úpravu a skladování zemědělských výrobků, využívání

výkonných mechanizačních prostředků a zařízení apod. Tyto služby jsou rozvíjeny zpravidla v užší či širší působnosti kooperačních sdružení nebo ve společných zemědělských podnicích s působností v rámci tzv. kooperačního obvodu (ø 20 tis. ha z. p.) či okresu.

Tato mezipodniková zařízení umožňují překonat jinak obtížné řešitelný problém, a to uplatnění hmotné zainteresovanosti jejich pracovníků na výsledcích zemědělské výroby v podnicích, jimž služby poskytují, protože jsou výrobně i ekonomicky bezprostředně spjata s ekonomikou členských zemědělských podniků.

Další reakcí zemědělských podniků na nedostatky v poskytování služeb státně řízenými specializovanými organizacemi služeb bylo to, že si řadu těchto druhů činností, majících charakter služeb, začaly zabezpečovat zemědělské podniky samy vlastními pracovníky, případně specializovanými pracovními kolektivy, středisky, provozy a závody (v rámci velkých zemědělských podniků, zejména oborových podniků státních statků).

V důsledku toho dochází k určitému přesunu v dosavadní dělbě činností mezi službami poskytovanými státními organizacemi a podniky (STS a OZS, ZZN, ÚPZT) a službami zabezpečovanými mezipodnikovými kooperačními zařízeními, případně obdobnými činnostmi provozovanými uvnitř velkých zemědělských podniků.

V této souvislosti je nezbytné upozornit, že např. i ACHP přecházejí často v důsledku omezeného přídělů pohonných hmot (nafty) na jinou strukturu výkonů, než která je požadována zemědělskými podniky, a to jen proto, aby splnily ne vždy adekvátně stanovený rozsah finančních výkonů.

4. Dalším ze způsobů, jak zvýšit hmotnou zainteresovanost i hmotnou odpovědnost pracovníků služeb na výsledcích zemědělské výroby, by mohla být ta okolnost, že by se činnost těchto organizací (případně některé z nich, podle charakteru a zaměření jejich činnosti) co nejvíce přiblížila, a to nejen z hlediska kritérií hodnocení, ale i z hlediska jejich ekonomického a organizačního i institucionálního postavení, činnosti zemědělských podniků.

Na jedné straně je tedy nutno, aby v zájmu rozvoje dělby práce a jejího pozitivního vlivu na rozvoj produktivity práce ve službách byly organizace služeb zachovány jako samostatné ekonomické a organizační články. Na druhé straně je však nezbytné bezprostředně spojit některé podniky a organizace služeb se zemědělskými podniky tak, aby spolu s organizacemi služeb vytvářely jednotný hospodářský celek se společnými cíli a společným řešením jednotlivých otázek v rámci reprodukčního procesu jako relativně uzavřeného celku, např. v rámci smluvního sdružení v působnosti kooperačního obvodu (podrobněji Hubáček a kol. 1980).

Z těchto i dalších důvodů je možno perspektivně uvažovat o soustřeďování prostředků, zdrojů a půdního fondu většího počtu zemědělských podniků v rámci souvislých územních útvarů za účelem vytváření územních zemědělských výrobních komplexů, které by zahrnovaly kromě zemědělských podniků i mezipodniková zařízení zemědělského i nezemědělského určení, včetně zařízení služeb. Zabezpečení a organizování některých činností, organizací i podniků v rámci relativně uzavřených územních celků lze považovat za jeden z nejschůdnějších způsobů řešení uvedené problematiky.

Výrobně organizační a řídicí uspořádání služeb v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu je relativně komplikovaným problémem, a to nejen z toho důvodu, že zahrnuje četné vzájemné se prolínající vztahy, které ne vždy

jednoznačně a přímočaře reagují na vnitřní i vnější podněty komplexu, ale hlavně proto, že ne vždy lze nadřadit jedno hledisko nad druhé.

Účelnost a účinnost takto pojatých služeb v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu je podmíněna racionálním chováním řady vzájemně se podmiňujících (dopředu i následně) výrobně ekonomických subjektů (výrobních jednotek, organizací). Nejde tudíž jen o prostý součet dílčích činností či efektů, ale o vymezení a hodnocení výrobně ekonomického procesu rozvoje všech zúčastněných výrobně organizačních jednotek i tohoto systému — komplexu jako celku.

V této souvislosti je nutno konstatovat, že komplexnímu rozboru činnosti podniků a organizací služeb (SZP, kooperačních sdružení, státních specializovaných podniků) a jejich efektivnosti nebyla dosud věnována taková pozornost, jakou by si z hlediska svého významu zasloužily.³⁾

Pokud se rozбором jejich činnosti určité pracovní týmy zabývaly, pak většinou právě z hlediska jejich vlastní činnosti jako takové, a nikoliv komplexně z hlediska vlivu jejich činnosti na efektivnost zemědělské výroby. Pro komplexní rozbor těchto problémů je i poměrně málo odpovídajících údajů. Většinou se jedná o dílčí poznatky z fungování jednotlivých podniků služeb, z nichž nelze vyvozovat kvalifikovanější závěry a dát odpověď na to, jaké postavení podniků a organizací služeb v rámci zemědělského komplexu lze považovat z hlediska potřeb zemědělské výroby za nejvhodnější.

Nelze tak učinit ani z jinak velmi zajímavých a poučných údajů o úloze oborů poskytujících výrobní služby v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu, vyplývajících z bilance mezioborových vztahů v ZPK (podrobněji Nikl 1981). Z těchto údajů o podílu oborů poskytujících výrobní služby pro zemědělsko-průmyslový komplex na pracovních silách, základních výrobních prostředcích, na tvorbě národního důchodu brutto a netto a na zisku je možno např. vyvodit, že rozvoj výrobních služeb pro zemědělsko-průmyslový komplex neprobíhal ve sledovaných letech 1967—1976 zcela uspokojivě. Vyplývá to např. z toho, že podíl oborů poskytujících výrobní služby pro ZPK na tvorbě národního důchodu (v NH i ZPK) i na základních prostředcích v uvedených letech poklesl a počet pracovních sil zaměstnaných v těchto oborech se zvýšil jen nepatrně.

Pomalejší rozvoj oborů poskytujících výrobní služby pro ZPK ve srovnání s ostatními články ZPK i s ostatními odvětvími národního hospodářství byl v daném období zřejmě ovlivňován i relativní nevýhodností tohoto druhu činností, neboť tyto obory byly za existujících cenových relací vysoce ztrátové, což znamená, že se v nich nevytvářely vlastní zdroje nejen na úhradu výdajů spojených s rozšířenou reprodukcí, ale ani na úhradu vlastních nákladů.

Pomalejší rozvoj oborů poskytujících služby pro ZPK ve srovnání s ostatními články ZPK byl patrně rovněž jedním z důvodů (a zároveň i důsledků) rozvoje mezipodnikových kooperačních sdružení zaměřených na poskytování služeb, případně toho, že si tyto činnosti zabezpečovaly zemědělské podniky vlastními silami.

Stejně tendence, i když za poněkud změněných podmínek, se projevovaly koncem sedmdesátých i počátkem osmdesátých let a trvají dodnes, mnohdy ve vyhraněnější podobě.

Hlavní příčiny tohoto stavu lze předně přisoudit neadekvátní soustavě

³⁾ S výjimkou prověrky účinnosti a efektivnosti služeb poskytovaných zemědělským podnikům v chemizaci rostlinné výroby a v opravárenství zemědělské techniky, kterou provedla soustava orgánů lidové kontroly (Zpráva VLK ČSSR 1984)

plánovitého řízení vůči podnikům služeb i nedostatkům v řídicí a organizační činnosti uvnitř těchto organizací. Rozhodující ukazatele plánované podnikům služeb jsou povahy globálních hodnotových nástrojů, které nejsou postačující k hodnocení efektivnosti poskytovaných služeb.

Tyto ukazatele neplní dostatečně svou funkci ani v průmyslových podnicích, je-li možno hodnotové ukazatele plnit pro podnik výhodnou strukturou výkonů bez ohledu na společenské potřeby. Na rozdíl od výrobních podniků, u nichž je často výsledkem jejich činnosti samostatný výrobek a společenskou efektivnost jejich činnosti lze prostřednictvím hodnotových ukazatelů vážít, u podniků služeb nemůže obdobný a v praxi používaný systém vystihnout podstatu společenské efektivnosti jejich činnosti.

Ke zvyšování účinnosti a kvality služeb nejsou dostatečně využívány nástroje hmotné zainteresovanosti ani u státních organizací, ani u řady činností ve společných zemědělských podnicích. Zatím převažují nástroje odvozené z objemových ukazatelů plánu, které zejména u ACHP jsou zvláště nevhodné (momentální potřeby nelze předem přesně určit, závisí na budoucím výskytu chorob, škůdců apod.).

Nepřistoupí-li se k výraznějšímu vážení odměn na kvalitu provedené práce, na včasnost a operativnost poskytovaných služeb, na účinky služeb v odběratelských organizacích, nepřevládne spokojenost s jejich poskytováním ani tehdy, budou-li zlevněny a tím zvýšena jejich přitažlivost (Řehák 1985).

SOUHRN

Rozvojem společenské dělby práce se z výrobního procesu v zemědělství postupně vydělují některé výrobní činnosti a začínají se jimi zabývat specializované výrobní jednotky, a to jak mimo rámec zemědělství, tak v jednotlivých, zpravidla větších zemědělských podnicích nebo v mezipodnikových (nadpodnikových) zařízeních.

V této etapě vývoje dělby práce, kdy se ze zemědělských podniků vyčleňují tyto činnosti a zakládají se samostatné výrobní jednotky — podniky, které se na jejich vykonávání trvale specializují, dochází ke vzniku zemědělských služeb.

Jedná se o činnosti bezprostředně (dopředně i následně) spojené s reprodukčním procesem v zemědělství, které jsou zajišťovány buď na základě běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů, nebo vnitřních smluvních závazků.

Z výrobního ekonomického hlediska je nutno rozlišovat dva druhy služeb: výrobní služby, které jsou přímo či nepřímo spojené s vlastním reprodukčním procesem, a nevýrobní služby, resp. obchodní služby spojené s rozdělováním, směnou a oběhem výrobků.

Hlavním posláním všech organizací služeb (ústředně řízených i kooperačně zajišťovaných) je přispívat k tomu, aby se výrobní proces v zemědělství resp. v ZPK rozvíjel s maximálně možnou racionalitou, tedy růstem intenzity a efektivnosti výroby.

Základním kritériem hodnocení činnosti podniků i mezipodnikových zařízení služeb musejí být proto výrobní ekonomické výsledky projevující se v růstu zemědělské výroby a produktivity práce, a nikoli jen jejich vlastní kritéria bez ohledu na jejich základní poslání a původní funkci.

Literatura

- HUBÁČEK, J. a kol.: Postavení organizací služeb v územních výrobních sdruženích zemědělských podniků. [Výzkumná zpráva.] Praha, VŠE 1980.
MARX, K.: Teorie o nadhodnotě I. Praha, SNPL 1958.
NIKL, J.: K dalšímu rozvoji zemědělsko-průmyslového komplexu. Politická ekonomie, 1981, č. 10.
ŘEHÁK, J.: Lze zlepšit služby pro zemědělství? Hospodářské noviny, 1985, č. 6.
ZOBORSKÝ, I.: Vývoj služeb VHI STS a OPS. Zeměd. Ekon., 31, 1984, č. 2.
Dokumenty 4. a 11. plenárního zasedání ÚV KSČ.
Zpráva VLK ČSSR o výsledku prověrky účinnosti a efektivnosti opravárenských a chemizačních služeb, červenec 1984.

Došlo 10. 6. 1985

HUBÁČEK J., Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, nám. Hrdinů 4, 140 04 Praha 4

Výrobně ekonomická a organizačně řídicí problematika služeb v ZPK

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 31—44. — lit. 8, res. čes., rus., angl., něm.

ZPK, služby, služby výrobní, služby nevýrobní, zainteresovanost hmotná, výsledky výzkumu

Rozvojem společenské dělby práce se z výrobního procesu v zemědělství postupně vyčleňují některé výrobní činnosti a zakládají se samostatné výrobní jednotky, specializované na vykonávání služeb pro zemědělské podniky. Jsou to činnosti bezprostředně spojené s reprodukčním procesem v zemědělství a zajišťované buď na základě běžných dodavatelsko-odběratelských vztahů, nebo vnitřních smluvních závazků. Rozlišujeme výrobní služby spojené s bezprostřední výrobou (doprava, skladování, opravy, údržba, chemická ochrana atd.) a nevýrobní (obchodní) služby spojené s rozdělováním, směnou a oběhem výrobků. Základním posláním organizací služeb je tedy přispívat k růstu intenzity a efektivnosti zemědělské výroby. Proto by hlavním kritériem hodnocení činnosti podniků i mezipodnikových zařízení služeb měly být výrobně ekonomické výsledky, projevující se v růstu zemědělské výroby i produktivity práce.

ГУБАЧЕК И., Центральный институт народнохозяйственного исследования, нам. Грдину 4, 140 04 Прага 4

Производственно-экономическая и организационно-управленческая проблематика услуг в АПК

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, с. 31—44. — лит. 8, рез. чешск., русск., англ., нем.

АПК, услуги, производственные услуги, непроизводственные услуги, материальная заинтересованность, результаты исследования

С развитием общественного разделения труда из производственного процесса в сельском хозяйстве выделяются некоторые производственные деятельности и создаются самостоятельные производственные единицы, специализированные на выполнение услуг для сельхозпредприятий. Это деятельности, непосредственно связанные с процессом воспроизводства в сельском хозяйстве, реализуются либо на основе нормальных подрядно-потребительских отношений, или же внутренних договорных обязательств. Нами отличаются производственные службы, связанные с непосредственным производством (транспорт, хранение, ремонт, уход, химическая защита и др.), и непроизводственные (коммерческие) службы, связанные с распределением, обменом и обращением товара. Основным назначением организации услуг, следовательно, является оказание помощи для роста интенсивности и эффективности сельскохозяйственного производства. Поэтому главным критерием оценки деятельности предприятий и межхозяйственных организаций услуг могли бы быть производственно-экономические результаты, проявляющиеся в росте сельскохозяйственного производства и производительности труда.

The Problems of Production, Economy, Organization and Management with respect to Services Rendered within the Agroindustrial Complex

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 31–44. — refs 8, summaries in cs, ru, en, de

agroindustrial complex, services, production services, non-production services, material interest, results of research

As the social labour division develops, some production activities are gradually eliminated from the production process in agriculture to set up separate production units, specializing in services to farms. These activities are closely associated with the reproduction process in agriculture and are carried out either within the common supplier-purchaser relations or on the basis of internal contracts. Distinction is drawn between the production services directly associated with production as such (transport, storage, repairs, maintenance, chemical plant protection, etc.) and the non-production (business) services associated with the distribution, exchange and circulation of products. The main mission of service organizations is to contribute to the growth of the intensity and effectiveness of agricultural production. Therefore, the economic results of production, manifesting themselves in the growth of agricultural production and labour productivity, should be the main criterion of the evaluation of the work of farms, and joint service facilities.

HUBÁČEK J., Zentralinstitut für volkswirtschaftliche Forschung, nám. Hrdinů 4, 140 04 Praha 4

Produktions-ökonomische und organisatorische sowie Leitungsproblematik der Dienstleistungen im AIK

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 31–44. — Lit. 8, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

AIK, Dienstleistungen in der Produktion und außerhalb, mater. Interessiertheit, Forschungsergebnisse

Die Entwicklung der gesellschaftlichen Arbeitsteilung im Produktionsprozeß der Landwirtschaft schält allmählich einige Produktionstätigkeiten als selbständige Produktionseinheiten heraus, die Dienstleistungen für die landwirtschaftlichen Betriebe erbringen. Diese sind unmittelbar mit dem Reproduktionsprozeß verknüpft und werden entweder auf der Basis der Lieferant- und – Abnehmer-Beziehungen oder innerbetrieblicher Vertragsverpflichtungen gewährt. Unterschieden werden Dienste, die unmittelbar mit der Produktion verknüpft sind (Transport, Lagerung, Reparaturen, Wartung, chem. Schutz usw.) sowie nichtproduktive (handels-) Dienstleistungen bei der Aufteilung, Änderung und dem Umlauf der Erzeugnisse. Hauptanliegen der Dienste ist somit beizutragen zur Steigerung der Intensität und Effektivität der landwirtschaftlichen Produktion. Hauptkriterium sollte daher bei der Bewertung der betrieblichen Tätigkeit sowie der zwischenbetrieblichen Dienstleistungseinrichtungen die Steigerung der Produktion und der Arbeitsproduktivität sein.

Adresa autora:

Ing. Josef Hubáček, CSc., Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, nám. Hrdinů 4, 140 04 Praha 4

Vládou přijatý program zvyšování ekonomické účinnosti mzdové soustavy se postupně realizuje ve dvou časových etapách. První etapa, která proběhla v letech 1981—1983, se orientovala na normativní základnu, prohloubení pobídkových forem odměny a prohlubování mzdové diferenciaci s uplatněním prvků zásluhovosti.

Cílem druhé etapy je zvýšení ekonomické účinnosti mzdové soustavy. Tohoto cíle má být dosaženo celkovým zjednodušením mzdové soustavy, důslednějším uplatněním principu zásluhovosti a osobního hodnocení pracovníků, zvyšováním společenské produktivity práce, rozšiřováním a zkvalitňováním norem a zesílením úlohy tarifní soustavy, tj. především kvalifikačních katalogů a mzdových tarifů.

V tomto smyslu by pozitivní roli v oblasti kvalifikačních katalogů mohlo sehrát jejich doplnění o soustavu dělnických pracovních funkcí.

Dělnické pracovní funkce jsou relativně novým a méně obvyklým pojmem, kterým vyjadřujeme výsledek historického procesu postupné specializace pracovníků na užší úseky výrobního procesu, než jaký představovala v dřívější etapě vývoje řemesla nebo povolání či profese.

Povolání (profesi) je možno charakterizovat jako vývojem dělby práce ve společnosti historicky podmíněnou oblast pracovního uplatnění pracovníka vybaveného určitou kvalifikací, vymezenou konkrétním souborem pracovních činností.

Pro dělnická povolání jsou pracovníci připravováni ve studijních nebo učebních oborech. Názvy povolání by proto měly být v podstatě totožné s názvy příslušných oborů profesní přípravy. Jejich dosavadní nesoulad výrazně ztěžuje orientaci v těchto dvou na sebe bezprostředně navazujících soustavách.

Pracovníci dělnických povolání (profesí) jsou v procesu zemědělské výroby zařazováni do různých dělnických pracovních funkcí (zaměstnání) na konkrétní pracovní místa.

V současné době se téměř každé dělnické povolání realizuje ve výrobě v několika pracovních funkcích. Tyto jednotlivé pracovní funkce zahrnují vždy jen část pracovních činností z celého jejich souboru, který tvoří obsah příslušného povolání. Tak např. chovatel hospodářských zvířat může být zaměstnán na různých výrobních úsecích (v chovu skotu — chov dojníc, odchov telat, výkrm skotu apod.) a na různých pracovištích (produkční stáj, porodna, profylaktorium apod.) v různých pracovních funkcích (krmič, nahněč, dojič atd.).

Protože pracovníci jsou odměňováni za výkon pracovních funkcí a nikoliv za výkon povolání, jeví se účast soustavy dělnických pracovních funkcí v ka-

talogu významnější než sama soustava dělnických povolání, na které byla dosud struktura katalogu budována.

Stanovení náročnosti a klasifikace těchto pracovních funkcí by se měly stát podkladem pro použití progresivních forem odměňování pracovníků v zemědělství.

DĚLNICKÁ POVOLÁNÍ A PRACOVNÍ FUNKCE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Pro zemědělskou výrobu se perspektivně předpokládá (Parfus 1984) následující soustava zemědělských dělnických povolání (profesí):

1. Mechanizátor rostlinné výroby
2. Mechanizátor-čmelář
3. Strojník pro úpravu plodin a výrobu krmiv
4. Opravář pro rostlinnou výrobu
5. Opravář pro živočišnou výrobu
6. Kovář-podkovář
7. Vinohradník
8. Ovocnář-včelař
9. Šlechtitel-semenář
10. Pěstitel-čmelář
11. Zahradník
12. Drůbežář
13. Rybář
14. Chovatel hospodářských zvířat
15. Chovatel ovcí
16. Chovatel koní-jezdec
17. Chovatel kožesinových zvířat
18. Operátor zemědělské techniky pro rostlinnou výrobu
19. Operátor zemědělské techniky pro živočišnou výrobu
20. Zemědělský dělník
21. Truhlář
22. Zedník

Kromě těchto povolání se v zemědělské výrobě uplatňují ještě další povolání z ostatních úseků národního hospodářství i povolání společná, která se vyskytují ve všech odvětvích.

Všechna tato povolání se v konkrétní zemědělské výrobní praxi mohou realizovat v pracovních funkcích, jejichž charakter, obsah i náplň se mohou měnit i časově. Ze zásadních odlišností charakteru dvou hlavních úseků zemědělské výroby — rostlinné výroby a živočišné výroby — vyplývá i odlišnost charakteru příslušných pracovních funkcí.

Pracovní funkce v rostlinné výrobě zhruba s ročním i delším výrobním cyklem a sezónním charakterem práce mohou být jak trvalé — celoroční (jako např. pracovník krmivářské čety), tak i dlouhodobě sezónní — dočasné (jako např. mechanizátor pro obsluhu a seřizování samojízdné sklízecí mlátičky).

V živočišné výrobě jsou dělnické pracovní funkce většinou trvalé — celoroční, s pravidelně směnově se opakující soustavou pracovních činností.

V následujícím přehledu jsou uvedeny některé nejdůležitější pracovní funkce na příkladu čtyř povolání z rostlinné a živočišné výroby.

Povolání: Mechanizátor rostlinné výroby

Pracovní funkce*):

- mechanizátor pro agrotechniku v rostlinné výrobě
- mechanizátor pro obsluhu a seřizování sklízecí mlátičky
- mechanizátor pro obsluhu a seřizování sklízecí řezačky
- mechanizátor pro obsluhu a seřizování kombinovaných sklízeců brambor
- mechanizátor pro obsluhu a seřizování samojízdných sklízeců
- mechanizátor pro obsluhu techniky na aplikaci pesticidů, průmyslových a statkových hnojiv
- mechanizátor pro obsluhu manipulačních a nakládacích zařízení
- mechanizátor pro opravy mechanizačních prostředků a zařízení
- pracovník krmivářské čety v živočišné výrobě
- závlahář
- řidič autocisterny
- řidič nákladního auta

Povolání: Mechanizátor chmelař

Pracovní funkce*):

- mechanizátor chmelař pro pěstování chmele
- mechanizátor pro výstavbu konstrukce
- mechanizátor pro prefabrikaci chmelnicové konstrukce
- mechanizátor pro obsluhu česačky
- mechanizátor pro obsluhu sušičky
- mechanizátor pro obsluhu techniky na aplikaci pesticidů, průmyslových a statkových hnojiv
- mechanizátor pro závlahy (závlahář)

Povolání: Chovatel hospodářských zvířat

Pracovní funkce*):

- ošetřovatel dojníc
- ošetřovatel dojníc-krmíč
- ošetřovatel dojníc-dojič
- ošetřovatel dojníc-nahaněč
- ošetřovatel telat
- ošetřovatel mladého skotu
- ošetřovatel skotu ve výkrmu
- ošetřovatel prasnic
- ošetřovatel selat
- ošetřovatel prasat ve výkrmu

Povolání: Drůbežář

Pracovní funkce*):

- ošetřovatel slepic (násadová vejce)
- líhňář
- ošetřování kuřic v odchovu

*) Názvy pracovních funkcí nemají ještě konečnou podobu. Bude je třeba dále upravit tak, aby byly maximálně stručné, výstižné a filologicky správné.

- ošetřovatel brojlerů v rychlovýkrmu
- ošetřovatel nosnic (konzumní vejce)
- ošetřovatel krůt
- inseminátor
- ošetřovatel krůtat v odchovu
- ošetřovatel krůtat ve výkrmu
- ošetřovatel kachen
- ošetřovatel kachňat v odchovu
- ošetřovatel v rychlovýkrmu
- ošetřovatel hus
- ošetřovatel housat v odchovu

HODNOCENÍ NÁROČNOSTI PRACOVNÍCH FUNKCÍ

Náročnost pracovních funkcí je v podstatě dána náročností pracovních činností, které pracovník v rámci konkrétní pracovní funkce vykonává. Dosud platným oficiálním metodickým podkladem pro hodnocení náročnosti a klasifikaci pracovních činností v celém národním hospodářství je tzv. analytická metoda (MPSV) z roku 1968. Protože se časem projevila nutnost tuto metodu modernizovat, byla v roce 1977 zpracována pro odvětví zemědělství nová verze této metody (Parfus 1977), která byla prakticky ověřena.

Pro hodnocení pracovních činností obsahuje tato metoda šest skupin kritérií:

A) Nároky na speciální znalosti	max. 155 bodů
B) Fyzické nároky	25 bodů
C) Psychické nároky	40 bodů
D) Nároky vyplývající z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí	25 bodů
E) Rizikovost	15 bodů
F) Odpovědnost	20 bodů

Pracovní funkce jsou hodnoceny na základě vážených průměrů bodových hodnot ze skupiny nároků B) až F) příslušných pracovních činností v součtu s bodovými hodnotami A) (nároky na speciální znalosti) a další skupiny kritérií G) (nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce, max. 20 bodů), která se nevztahuje k jednotlivým činnostem, ale pouze k celé pracovní funkci.

Bodově ohodnocené pracovní funkce byly klasifikovány podle následující stupnice:

Klasifikační stupeň	Rozmezí bodových hodnot
1	0— 40
2	41— 60
3	61— 80
4	81—100
5	101—120
6	121—140
7	141—170
8	171—220
9	221—300

Počet stupňů a rozmezí bodových hodnot v klasifikační stupnici je možno měnit podle konkrétní potřeby diferenciacie pracovních funkcí.

Vlastní pracovní postup při hodnocení pracovních funkcí je poněkud složitější než postup při klasifikaci pracovních činností. U různých skupin kritérií je třeba respektovat jejich specifika a není proto možné všechny bodové hodnoty jednoduše sečítat jako při hodnocení pracovních činností.

Nároky na speciální znalosti pracovníka, které tvoří v naší soustavě první nejvýraznější skupinu kritérií, se odlišují od ostatních skupin především tím, že speciálními znalostmi musí disponovat pracovník již před započítáním výkonu pracovních činností a funkcí. Tyto nároky vystupují tedy pouze jako „dispoziční požadavky“, zatímco ostatní druhy nároků vystupují jako „pracovní podmínky“ až při výkonu pracovních činností a funkcí.

Bodové hodnoty nároků na speciální znalosti je možno do celkové bodové hodnoty nároků určité pracovní funkce podle účelu, který sledujeme, započítávat dvojím způsobem:

- jako vážený průměr bodových hodnot z celého souboru pracovních činností konkrétní pracovní funkce (především pro účely racionalizace pracovních procesů apod.);

- jako jednu (nejvyšší) bodovou hodnotu u nejvíce náročné činnosti (pro účely odměňování apod.), protože pracovník pro výkon pracovní funkce má mít takovou kvalifikaci, která je potřebná při výkonu nejnáročnější pracovní činnosti, i když podíl pracovní doby k výkonu této nejnáročnější činnosti (v rámci všech činností tvořících náplň dané pracovní funkce) na celkovém pracovním fondu pracovníka může být relativně nízký.

Bodové hodnoty fyzických nároků, psychických nároků, nároků vyplývajících z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí, rizikovosti práce a nároků na společenskou odpovědnost se do celkové hodnoty nároků pracovní funkce započítávají jako vážený průměr bodových hodnot nároků všech pracovních činností příslušných dané funkci. Vahou pro výpočet tohoto průměru jsou podíly pracovní doby věnované jednotlivým činnostem.

Nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce jsou zjišťovány za celou pracovní funkci a započítávány celou hodnotou.

Obdobně jako při klasifikaci pracovních činností je konečným výsledkem klasifikace pracovních funkcí jejich zařazení do zvolených klasifikačních stupňů. Konstrukce soustavy klasifikačních stupňů je závislá na stanovených základních předpokladech pro tvorbu mzdových systémů. Sestavení klasifikační stupnice k tomuto konkrétnímu účelu přesahuje tedy rámec vlastní problematiky klasifikace a spočívá v našem případě ve stanovení počtu klasifikačních stupňů s určením rozsahu bodových hodnot pro jednotlivé stupně v základním rozmezí 0—300 bodů.

Dělnické pracovní funkce je možno klasifikovat:

- konkrétně při dané technologii v daných podmínkách určitého podniku a pracoviště,

- obecně s různou mírou obecnosti omezenou územně, typem výrobních podmínek apod.

Hodnocení náročnosti a klasifikace pracovních činností a funkcí podle jejich náročnosti je jen jedním (i když patrně nejvýznamnějším) kritériem pro diferenciaci mezd, při němž samozřejmě hraje dále roli množství a kvalita vykonané práce a její společenský význam.

I. Příklady klasifikace dělnických pracovních funkcí v zemědělské výrobě

Rostlinná výroba

Poř. čís.	Profese, pracovní funkce	Bodové hodnoty pracovních funkcí podle skupin kritérií modus minimum-maximum								Klasifikační stupeň
		A	B	C	D	E	F	G	součet A až G	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Mechanizátor pro agrotechniku	85 65-120	14 11-16	17 10-24	9 5-11	2 1-5	7 3-8	15 10-15	149 105-199	5-8
2	Mechanizátor pro obsluhu samojízdné sklizecí mlátičky	105 60-145	15 10-20	22 20-30	10 5-15	3 2-5	8 4-9	15 10-15	178 111-239	5-9
3	Závlahář	65 45-85	15 10-20	15 10-20	5 4-7	2 2-4	4 2-6	15 10-15	121 83-157	4-7
4	Řidič autocisterny	25 25-25	12 11-15	16 11-18	9 8-10	3 2-4	4 3-5	15 15-15	84 75-92	4-5
5	Řidič nákladního auta	45 25-70	12 10-15	14 10-20	8 5-10	2 2-5	4 2-6	15 10-15	100 64-141	3-7
6	Mechanizátor-chmelář	100 80-110	16 13-19	17 14-20	2 1-4	2 1-3	4 3-5	10 10-10	151 122-171	6-8
7	Ovocnář	100 80-140	16 10-19	18 10-22	7 5-10	3 2-5	5 2-7	15 10-15	164 119-218	5-8
8	Zahradník-zelinář	95 75-135	15 12-17	15 10-23	4 3-6	2 1-3	6 3-8	15 15-15	152 119-207	5-8
9	Dělník v rostlinné výrobě	15 0-35	18 15-20	13 10-17	7 5-12	3 2-5	3 2-5	15 10-15	74 44-109	* 2-5

II. Příklady klasifikace dělnických pracovních funkcí v zemědělské výrobě

Živočišná výroba

Poř. čís.	Profese, pracovní funkce	Bodové hodnoty pracovních funkcí podle skupin kritérií modus minimum-maximum							součet A až G	Klasifi- kační stupeň
		A	B	C	D	E	F	G		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Dojič (VKK)	65 35–95	14 12–15	17 13–20	7 4–10	4 2–6	4 2–6	10 10–15	121 78–167	3–7
2	Ošetřovatel dojníc (K-96)	75 25–130	14 11–17	13 7–17	6 4–7	3 2–5	2 1–3	15 10–15	128 60–194	2–8
3	Ošetřovatel telat (velkokapa- citní teletníky 650–1800 ks	55 55–95	14 12–15	13 8–16	6 3–9	3 2–4	4 2–8	10 10–15	105 92–162	4–7
4	Ošetřovatel skotu ve výkrmu	65 45–75	15 10–19	10 5–17	5 2–7	2 1–4	3 2–5	15 10–15	115 75–142	3–7
5	Noční hlídač (VKK, K-96, K-174)	65 15–65	13 11–15	15 10–19	5 4–5	2 1–5	4 2–8	15 10–15	119 53–132	2–6
6	Ošetřovatel prasnic	70 65–80	15 13–17	10 5–15	6 5–7	2 1–3	3 2–6	15 10–15	121 101–143	5–7
7	Ošetřovatel kuřic	55 55–95	14 12–15	14 8–17	7 4–9	3 2–5	2 2–2	10 10–15	105 93–158	4–7
8	Ošetřovatel nosnic	55 45–120	12 10–15	13 7–17	5 2–9	2 1–3	2 1–3	10 10–15	99 76–182	3–8
9	Ošetřovatel brojlerů	55 15–65	12 8–19	9 4–13	6 4–9	2 1–3	3 2–4	10 10–15	97 44–128	2–6

NĚKTERÉ VÝSLEDKY HODNOCENÍ PRACOVNÍCH FUNKCÍ

Předkládané údaje o hodnocení a klasifikaci některých dělnických pracovních funkcí v zemědělství z hlediska jejich celkové náročnosti je třeba považovat zatím za orientační.

V průběhu řešení našeho úkolu bylo hodnoceno celkem 52 dělnických pracovních funkcí s 694 pracovními činnostmi na základě hodnocení celkem 777 konkrétních případů pomocí analytické metody technikou kvalifikovaného odhadu. Na 1 pracovní funkci připadá průměrně zhruba 13 pracovních činností, hodnocených u 15 případů.

U každé jednotlivé pracovní funkce byly postupně hodnoceny všechny příslušné pracovní činnosti pomocí souboru 34 kritérií a pro hodnocení pracovní funkce jako celku bylo použito ještě dalších 11 kritérií nároků vyplývajících ze společenského charakteru práce. Ke sběru základních údajů bylo použito tzv. schéma s tabulkovou a textovou částí.

Při klasifikaci pracovních funkcí se vyskytly některé problémy vyplývající ze specifických zvláštností zemědělské výroby. V rostlinné výrobě to byl především sezónní charakter převážné většiny pracovních činností i některých pracovních funkcí. S tím souvisely problémy se stanovením podílu pracovní doby věnované z ročního fondu pracovní doby výkonu konkrétních pracovních činností, tvořících náplň jednotlivých pracovních funkcí.

Živočišná výroba naopak převážně nepodléhá sezónním vlivům a pracovní činnosti a funkce mají většinou celoročně stálý charakter a směnově se opakují, avšak realizují se v pestřejších organizačních strukturách s pestřejším sortimentem technologií než ve výrobě rostlinné, což ztěžuje zobecnění výsledků měření.

Příklady hodnocení a klasifikace pracovních funkcí v bodových hodnotách a klasifikačních stupních jsou uvedeny v tab. I a II.

Bodové hodnoty pracovních funkcí jsou v tabulkách uvedeny ve třech úrovních. Horní číslo představuje nejčastěji se vyskytující hodnotu, spodní čísla představují minimální a maximální zjištěné hodnoty. Rozptyl bodových hodnot je ovlivněn u jednotlivých funkcí hlavně rozdílnou strukturou pracovních činností a rozdílností v technice a technologiích v jednotlivých konkrétních případech.

Mezi úrovní náročnosti pracovních funkcí (i činností) v jednotlivých skupinách kritérií (tj. mezi nároky na speciální znalosti, fyzickými nároky, psychickými nároky, fyzikálními faktory pracovního prostředí, rizikovostí, odpovědností a nároky vyplývajících ze společenského charakteru práce) neexistují podle našeho zjištění průkazné obecně platné závislosti.

ZÁVĚR

Při úpravách kvalifikačních katalogů dělnických povolání předpokládaných centrálními řídicími orgány v příští pětiletce by měl být dosažen formální a obsahový soulad mezi soustavou profesní přípravy a soustavou dělnických povolání. Katalog by měl být doplněn o soustavu dělnických pracovních funkcí v zemědělské praxi konkrétně existujících, které by se měly stát nosnou konstrukcí pro tarifní třídění. Absence soustavy dělnických pracovních funkcí vedla totiž v dosavadním katalogu k podvojnému uvádění stejných povolání ve dvou různých kvalifikačních stupních, jako např. u povolání: cho-

vatel koní, ovocnář, vinohradník, zahradník, dělník v zemědělství, opravář zemědělských strojů, rašelinářský dělník, rybář, strojník pro úpravu plodin a strojník pro výrobu krmiv.

Dělnické pracovní funkce by měly být pro tento účel hodnoceny a klasifikovány pomocí analytické metody zprostředkovaně přes klasifikaci příslušných pracovních činností.

Začlenění klasifikovaných dělnických pracovních funkcí do katalogu by umožnilo snadnější orientaci v něm i použití progresivních forem odměňování dělnických profesí.

Došlo 4. 5. 1985

PARFUS L., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Náročnost dělnických pracovních funkcí v zemědělství

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 45–54. — 2 tab., res. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, dělníci, pracovní funkce, klasifikace, tarifní třídy, klasifikační stupně, výsledky výzkumu

Soustava dělnických pracovních funkcí by se měla stát součástí tzv. kvalifikačních katalogů. Náročnost dělnických pracovních funkcí hodnocená analytickou metodou při použití techniky kvalifikovaného odhadu vychází z hodnocení příslušných pracovních činností. Toto hodnocení slouží vedle ostatních hledisek mzdové politiky jako jeden z hlavních podkladů pro klasifikaci a zařazení pracovních funkcí do tarifních tříd. Jsou uvedeny příklady začlenění pracovních funkcí do klasifikačních stupňů.

ПАРФУС Л., Институт рационализации управления и труда, рабочий объект Сметанова 49, 656 01 Брно

Трудоемкость рабочих профессий в сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, s. 45–54. — 2 табл., рез. чешск., русск., angl., нем.

сельское хозяйство, неквалифицированные работники, рабочие профессии, классификация, тарифные классы, разряды классификации, результаты исследования

Система рабочих профессий (функций) могла бы стать составной частью так наз. квалификационных каталогов. Трудоемкость рабочих профессий, определенная аналитическим методом, при применении техники квалифицированной оценки исходит из оценки соответствующих рабочих функций. Эта оценка, наряду с остальными аспектами политики заработных плат, представляет собой один из основных отправных материалов для классификации и распределения функций по тарифным классам. Приводятся примеры распределения рабочих функций по классификационным разрядам.

PARFUS L., Institute for Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

Laboriousness of Worker Professions in Agriculture

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 45–54. — 2 tabs, summaries in cs, ru, en, de

agriculture, workers, worker professions, classification, tariff classes, classification grades, results of research

The system of worker professions in agriculture should be incorporated in so called qualification catalogues. The laboriousness of worker professions, evaluated by the analytic method, including the technique of qualified estimation, is determined on the basis of evaluation of the working operations. Besides the other aspects of the wage policy, this evaluation serves as one of the main data sets for the classification of professions and their inclusion in tariff classes. Examples of the inclusion of professions in classification grades are given.

PARFUS L., Institut für Leitung und Arbeit, Arbeitsstätte Smetanova 49, 656 01 Brno

Anforderungen an die Arbeitsfunktionen der Arbeiter in der Landwirtschaft

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 45–54. — 2 Tab., Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaft, Arbeiter, Arbeitsfunktion, Klassifizierung, Tarifklassen, Stufen, Forschungsergebnisse

Das System der Arbeitsfunktionen der Arbeiter sollte zum Bestandteil der sog. Qualifikationskataloge werden. Die Anforderungen an diese Funktionen werden analytisch-methodisch bewertet unter Nutzung der Technik qualifizierter Einschätzungen. Dabei wird von der Bewertung der entsprechenden Arbeitstätigkeiten ausgegangen. Sie dient unter anderem Gesichtspunkten der Lohnpolitik als wichtigste Unterlage für die Klassifizierung der Arbeitsfunktionen und deren Einordnung in die Tarifklassen. Es werden Beispiele angeführt über deren Handhabung.

Adresa autora:

Ing. Ludvík Parfus, Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Súhrnná mzda pracovníka sa skladá z niekoľkých zložiek. Pre každú zložku mzdy je typické, že viaže na seba vlastné čiastkové kritérium mzdy.

Základná mzda sa člení na dve zložky:

- a) tarifnú mzdu
- b) rozličné druhy príplatkov, doplatkov, osobitných odmien, zvýhodnení a náhrad mzdy¹⁾ (ďalej iba mzdové príplatky).

Tarifná zložka mzdy sa viaže na tzv. triedotvorné kritériá mzdy, t.j. na kvalitu (kvalifikáciu) a namáhavosť práce. Pokúsili sme sa objasniť vo výskumnej práci s charakterom koncepcnej štúdie, v ktorej časť je venovaná aj sústave mzdových príplatkov, na ktoré kritériá mzdy sa viažu mzdové príplatky a akú funkciu plnia v mzdovej sústave. Vychádzajúc z uvedeného, bolo našim cieľom hľadať možnosti zvýšenia ekonomickej účinnosti mzdových príplatkov v systéme hmotnej zainteresovanosti pracovníkov v poľnohospodárstve. Opierali sme sa pritom o platné mzdové predpisy, ktoré upravujú podmienky poskytovania mzdových príplatkov robotníkom a technicko-hospodárskym pracovníkom (THP) v poľnohospodárskych organizáciách.

SÚČASNÝ STAV

V poslednom období zaznamenávame zvýšený záujem o mzdové príplatky. Tento záujem vyplýva z praktických potrieb, najmä zo snahy zjednotiť mzdovú agendu. Dlhodobe je totiž zrejma tendencia narastania počtu rozličných druhov mzdových príplatkov. Len pre robotníkov v poľnohospodárskej prvovýrobe sme narátali v platných mzdových predpisoch (1, 2) dvadsaťtri rozličných druhov mzdových príplatkov (pozri prílohu).

Na THP sa vzťahuje podobne ako na robotníkov deväť mzdových príplatkov, uvedených pod por. číslom 1, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 16, 23 v prílohe, a ďalšie štyri mzdové príplatky, vzťahujúce sa len na THP. Sú to:

- príplatok pri zastupovaní;
- príplatok pri poverení vykonávaním funkcie vo vyššej tarifnej triede, ak je prechodne neobsadená;
- príplatok za znalosť a používanie cudzích jazykov;
- príplatok riaditeľovi stredného odborného učilišťa za vedenie domova mládeže (ak nie je zriadená funkcia vedúceho domova mládeže).

¹⁾ Tieto náhrady mzdy nie sú totožné s náhradami za dôležité osobné prekážky v práci podľa Zákonníka práce.

Na THP sa teda v súlade s platnými predpismi (3, 4) vzťahuje trinásť mzdových príplatkov.

Vzhľadom na početnosť a rozmanitosť mzdových príplatkov, rozličnú väzbu sadzby príplatku k základni jeho výpočtu sa sústava mzdových príplatkov stala komplikovanou a pre pracovníkov ťažšie zrozumiteľnou, čo už samo osebe znižuje jej ekonomickú účinnosť. Navyše vyžaduje presnú a širokú evidenciu a práce výpočty. Preto sa v poslednom období riadiacimi orgánmi odporúča, aby organizácie paušalizovali niektoré druhy príplatkov a vyplácali ich v mesačnom období v súhrnnej sume.

Na škodu veci sa tejto zložke mzdy nevenovala donedávna ani vo výskume žiadna pozornosť.

ANALÝZA

Pri skúmaní postavenia mzdových príplatkov v štruktúre mzdy zisťujeme, že ide o osobitnú zložku mzdy, so samostatným, účelovým poslaním. Táto osobitosť spočíva v tom, že sa výhradne a priamo neviaže na žiadne známe triedotvorné alebo výkonové kritériá mzdy a ani na „všeobecne pôsobiace výrobné, pracovné a spoločensko-sociálne faktory“ namáhavosti pracovného prostredia, podradené pod tarifatvorné kritérium spoločenského významu práce, ktorým sa diferencujú celé odvetvia, odbory či úseky výroby systémom mzdových stupní.

Pôsobnosť mzdových príplatkov je na jednej strane všeobecná v tom zmysle, že má na ne nárok pracovník v hociktorom odvetví národného hospodárstva (NH), ak sa v organizácii spĺňajú určené podmienky na ich priznanie, a na druhej strane je špecifická tým, že sa nimi oceňujú len také sťažené okolnosti práce a charakter práce samej, ktoré nie sú plne ocenené žiadnou inou zložkou mzdy.

Mzdové príplatky zaujímajú teda v mzdovej sústave oprávnené svoje miesto.

Treba sa však zamyslieť nad tým, či aj v budúcnosti budú všetky dosiaľ používané mzdové príplatky plne opodstatnené. Žiada sa odpovedať na otázku, či za zhoršené podmienky práce nie je možná iná, vhodnejšia forma úhrady. Nejde teda o zníženie objemu miezd vyplácaných vo forme mzdových príplatkov, ale o ich transformovanie do individuálnej mzdy pracovníka inou, ekonomicky účinnejšou formou. Máme na mysli najmä tie druhy mzdových príplatkov, ktoré sa priznávajú za sťažené okolnosti práce, bez spojitosti s bezprostredným výkonom práce. Na takýchto príplatkoch je badateľná istá daň obdobiu, kedy sa sociálnemu hľadisku v mzde pripisoval neprimeraný význam.

Percentuálny podiel mzdových príplatkov v štruktúre mzdy (a tým aj ich nominálna výška v Kčs) nie je zanedbateľný. V priemysle ČSSR dosahuje cca 15 % a v poľnohospodárstve cca 10 % zo súhrnného zárobku pracovníka. Preto je opodstatnené aj z tohto dôvodu usilovať sa o zvýšenie ich stimulačného účinku, ktorý je nedostatočný aj pre roztrieštenosť tejto zložky mzdy takmer do tridsiatich rozličných druhov mzdových príplatkov.

Zo základných ekonomických funkcií mzdových príplatkov považuje Sadloň (1982) za prvoradú funkciu mzdových príplatkov kompenzačnú a s ňou súvisiacu funkciu stimulačnú, pričom u tzv. vyrovnávacích príplatkov zisťuje funkciu sociálnu. My sme mzdové príplatky, ktorými sa kompenzujú určité nevýhody spojené s pracovnými podmienkami, a tzv. vyrovnávacie prí-

platky zahrnuli do jednej skupiny sociálnych mzdových príplatkov. Tým viac vynikne aj odlišný charakter a ekonomická účinnosť ostatných mzdových príplatkov, ktoré sme zahrnuli do skupiny stimulačne pôsobiacich na pracovný výkon (Stanovič 1984, s. 42).

Vychádzame z poznatku, že stimulačne pôsobí na pracovníka a jeho pracovný výkon len také mzdové plnenie, ktoré je spojené s bezprostredným vykonávaním práce. Ak sa istá zložka mzdy poskytuje len za sťažené okolnosti práce, odtrhnuto od výkonu samotnej práce, jej účinok na pracovníka je viac-menej motivačno-stabilizačný.

Pre rozlíšenie funkcie určitého mzdového príplatku je podľa nás teda rozhodujúce to, či k jeho plneniu dochádza pri priamom výkone práce, alebo sa ním oceňujú „len“ zhoršené podmienky práce, bez súčasného vykonávania práce. Keď sa mzdový príplatok priznáva v súvislosti s výkonom práce, nepriamo sa spája aj s triedotvornými alebo výkonovými kritériami mzdy, čím pôsobí na pracovníka diferenciacne, so stimulačným účinkom. Naopak keď sa mzdovým príplatkom oceňujú sťažené okolnosti práce bez vzťahu k výkonu práce, vtedy sa mzdový príplatok neviaže na triedotvorné, ani na výkonové kritériá mzdy. Jeho sadzba je totiž rovnaká pre všetkých pracovníkov, bez ohľadu na ich osobnú triedu, alebo triedu práce. Príplatkom sa v takom prípade nivelizuje rozdielna úroveň tarifnej mzdy pracovníkov. Jeho funkcia je potom mzdovo-sociálna.

S funkciou mzdového príplatku je napokon dôležité zosúladiť aj jeho konštrukciu, to znamená sadzbu v Kčs určenú za jednotku času (hodinu, pracovnú smenu, kalendárny mesiac), alebo % podielom zo základne, z ktorej sa výška príplatku vypočíta. Ak je sadzba mzdového príplatku určená % podielom, jeho základňou je buď dosiahnutý priemerný zárobok (bez podielov), alebo tarifná mzda pracovníka vyplývajúca z triedy vykonávanej práce, alebo triedy pracovnej funkcie.

Keď sa mzdový príplatok počíta z jednotnej sadzby v Kčs za jednotku času, ktorou sa neberie zreteľ na rozdielnu kvalifikačnú úroveň a dosahovanú mzdu pracovníkov, vtedy bude mzdový príplatok plniť sociálnu funkciu napriek tomu, že k jeho plneniu bude dochádzať pri výkone práce. V prípade, keď je sadzba mzdového príplatku určená istým % podielom zo mzdy pracovníka, vtedy bude plniť stimulačnú funkciu, lebo v mzde pracovníka (či už tarifnej, alebo priemernej) sa premieta rozdielna kvalifikačná úroveň i dosahovaný pracovný výkon. Keď však nedochádza k výkonu práce, táto konštrukcia príplatku je samoučelná, ba zbytočná.

Keď z uvedených hľadísk konfrontujeme mzdové príplatky uvedené v platných mzdových predpisoch, zisťujeme nesúlad medzi funkciou, ktorá je determinovaná výkonom práce a konštrukciou ich výpočtu; keďže hľadisko konštrukcie je druhotné a funkcia prvotná, mala by sa konštrukcia mzdového príplatku prispôbiť funkcii, ktorá je príplatku určená. Z konštrukcie mzdových príplatkov uvedených v platných mzdových predpisoch by sa dalo usudzovať, že stimulačnú funkciu by mali plniť tieto príplatky:

- príplatok za prácu cez soboty a nedele,
- príplatok za práce nadčas,
- náhrada mzdy pri nepriaznivých poveternostných vplyvoch,
- mzda pri ceste z miesta ubytovania alebo zhromaždiska na pracovisko a späť a za čas prechádzania na iné pracovisko počas pracovnej smeny,
- mzdové vyrovnanie za objektivizáciu výkonových noriem,
- odmena za pracovnú pohotovosť na pracovisku,

- príplatok pri fyzicky mimoriadne namáhavých prácach,
- náhrada mzdy pri prestojoch.

Ostatné druhy mzdových príplatkov by podľa ich konštrukcie mali plniť sociálnu funkciu (porovnaj so mzdovými príplatkami pre THP uvedenými v kap. 2 a v prílohe).

Keď však uvedené členenie mzdových príplatkov posúdime z hľadiska funkcie, ktorá je v tomto ohľade rozhodujúca, zistíme, že jednotlivé druhy mzdových príplatkov sú v oboch skupinách vzájomne pomešané.

MOŽNOSTI RIEŠENIA

Domnievame sa, že zvýšeniu ekonomickej účinnosti mzdových príplatkov by prospelo, keby sa roztriedili do dvoch rovnorodých skupín podľa funkcie, ktorej by sa podriadila aj konštrukcia jednotlivých príplatkov.

Keď sa pridržame tejto zásady, zistujeme, že v terajšom členení by medzi sociálne príplatky nemali patriť:

- príplatok za prácu v nočných smenách,
- príplatok za prácu vo viacsenných prevádzkach.

Pretože sa priznávajú v spojitosti s výkonom práce, mali by sa považovať za stimulačné mzdové príplatky. Preto by bolo účelné, keby sa konštrukcia ich výpočtu prispôbila tejto skutočnosti. To znamená, že v súčasnosti platná hodinová sadzba 2,50—3,50 Kčs by sa mala upraviť na primeraný % podiel z hodinovej tarifnej mzdy, vychádzajúc z triedy vykonávanej práce alebo osobnej triedy pracovníka.

Na druhej strane medzi stimulačné mzdové príplatky by nemali patriť tieto:

- odmena za pracovnú pohotovosť,
- náhrada mzdy pri prestojoch,
- náhrada mzdy pri prerušení práce pre nepriaznivé poveternostné vplyvy,
- mzda pri ceste z miesta ubytovania alebo zhromaždiska na pracovisko a späť a za čas prechádzania na iné pracovisko počas smeny,
- príplatok vodičom osobných a dodávkových automobilov, autobusov a nákladných áut prepravujúcich osoby za čas strávený na ceste pre poruchu a rôzne iné vymenované príčiny.

Považujeme ich za sociálne príplatky, lebo k ich plneniu nedochádza pri priamom výkone práce. Z toho dôvodu by bolo účelné, keby sa ich sadzba stanovila v jednotnej výške v Kčs za hodinu. Všetky ostatné druhy mzdových príplatkov majú správne určenú sadzbu k základni ich výpočtu, v súlade s funkciou, ktorú plnia.

Ako ďalšie, perspektívne riešenie smerujúce ku zvýšeniu ekonomickej účinnosti mzdových príplatkov a zjednodušeniu mzdovej administratívy by bolo vhodné nahradiť mzdu poskytovanú vo forme niektorých mzdových príplatkov inou formou úhrady sťažených podmienok práce, napr. takto:

1. Previesť do doplnkovej zložky mzdy dotýčených pracovníkov:

- odmenu za prácu v ŽV nezahrnuté do noriem obsluhy, ako je váženie zvierat, pomoc pri veterinárskych zákrokoch, dezinfekcia, deratizácia a pod.;
- osobitnú odmenu pre pracovníkov RV a ŽV, ktorí sa zaviazu pracovať v inom odvetví výroby podľa prevádzkovej potreby;

- osobitnú odmenu pracovníkom v pracovnom pomere na dobu neurčitú, s ktorými sa dohodol primerane kratší pracovný čas v roku, rozvrhnutý na obdobie s vyššou potrebou práce.
- 2. Priznať vyššiu osobnú triedu pracovníkom o 1 až 2 stupne oproti zatriedeniu v kvalifikačnom katalógu miesto príplatku za vedenie pracovných čiat.
- 3. Použiť tarifu triedy z vyššej mzdovej stupnice miesto:
 - príplatku pracovníkom pracujúcim v delených smenách v ŽV,
 - príplatku vodičom motorových vozidiel prepravujúcich osoby za prerušenie práce v dôsledku delenej smeny.
- 4. Premietnuť do metodiky klasifikácie pracovných činností a funkcií sťažené pracovné podmienky a vyššiu náročnosť práce s primeraným zvýšením tarifného zatriedenia. Tým by sa mohol nahradiť:
 - príplatok za vykonávanie mimoriadne fyzicky namáhavých prác,
 - príplatok za prácu v sťažených a zdraví škodlivých pracovných podmienkach,
 - odmena za vykonávanie zdravotne vysokorizikovej práce,
 - príplatok za riziko úrazu u ošetrovateľov zvierat,
 - príplatok za prácu vo výškach,
 - príplatok vodičom nákladných vozidiel za mimoriadnu namáhavosť a obťažnosť práce,
 - príplatok za používanie cudzích jazykov.

Uvedené námety treba považovať za jednu z možností riešenia diskutovanej problematiky. Rezervy sa môžu nájsť aj pri prehodnocovaní definície istých pracovno-právnych pojmov. Napr. stojí na zamyslenie, čo považovať za prácu nadčas, za ktorú sa niekde poskytuje príplatok v značnom rozsahu, bez úmerného spoločenského efektu, a inde menej ako by si zasluhovalo, napr. v poľnej rastlinnej výrobe. Tento problém súvisí s doterajším chápaním práce nadčas ako práce nad zákonne stanoveným týždenným pracovným časom. Ak by sa pre účel odmeňovania práce nadčas považovala za prácu nadčas len práca nad použiteľný ročný fond pracovného času (primerane znížený o plánovanú práceneschopnosť, dovolenku na zotavenie a príp. iné zákonné voľno), nepochybne by sa odstránili neodôvodnené rozdiely medzi jednotlivými odvetviami výroby i NH, ba i časté špekulatívne snahy spojené so zneužívaním pracovného času.

Podľa nášho názoru ostatných štrnást mzdových príplatkov pre robotníkov a THP z celkového počtu dvadsaťsedem by bolo účelné ponechať v terajšej podobe, s možnosťou ich paušalizácie na dlhšie časové obdobie.

ZÁVER

Sústava mzdových príplatkov je osobitná zložka mzdy, ktorá sa neviaže výhradne a bezprostredne ani na jedno známe kritérium mzdy, či už triedotvorné, tarifotvorné alebo výkonové. Prelína sa však so sťaženými faktormi pracovného prostredia i práce samotnej (fyzická námaha, riziko úrazu a i.), ktoré čiastočne oceňuje metodika klasifikácie a tarifikácie práce. Na triedotvorné a výkonové kritérium sa viaže len nepriamo, pri výkone práce, keď sa vo výške mzdového príplatku premieta kvalifikačná úroveň pracovníka, množstvo a akosť práce. Táto podvojnásť v oceňovaní tých istých charakteristík práce svedčí o metodologických a metodických nedostatkoch v súčasnej československej metodike klasifikácie a tarifikácie práce.

Sústava mzdových príplatkov však má plné opodstatnenie v celkovom systéme odmeňovania práce. Postupom času sa historicky podmienené rozrástla do neúnosných rozmerov. Pritom sa v dostatočnej miere nerešpektovala stimulačno-ekonomická funkcia mzdových príplatkov pri súčasnom (alebo práve preto) preceňovaní sociálneho hľadiska v mzde s nivelizačným účinkom.

Metodické nejasnosti sa preniesli aj do konštrukcie väzby sadzby príplatku k základni jeho výpočtu, ktorá nie je zosúladená s funkciou príplatku.

Pre posúdenie stimulačnej alebo sociálnej funkcie mzdového príplatku je podľa nás rozhodujúce hľadisko, či k plneniu príplatku dochádza pri výkone práce, alebo mimo neho. Funkcia mzdového príplatku je prvotná, a preto by sa jej mala prispôbiť konštrukcia príplatku, ktorá je druhotná.

Predložené námety a odporúčenia na zredukovanie počtu mzdových príplatkov a ich nahradenie inou formou úhrady mzdy, ako aj zmeny konštrukcie niektorých príplatkov v súlade s ich funkciou však nemožno realizovať izolovane, len v jednom výrobnom odvetví NH. Vyžaduje sa jednotný postup, akceptovaný ústredným riadiacim orgánom.

Mzdové príplatky pre robotníkov v poľnohospodárskej prvovýrobe

1. Príplatek vo výške rozdielu medzi mzdovou tarifou triedy o jeden stupeň nižšej ako je osobná trieda pracovníka a mzdovou tarifou triedy vykonávanej práce, udaný v Kčs za hodinu.
2. Príplatek pri fyzicky mimoriadne namáhavých prácach, udaný podielom 10–20 % z úkolo-
vého zárobku alebo tarifnej mzdy.
3. Príplatek za prácu v sťažených a zdraví škodlivých pracovných podmienkach, udaný
vo výške 1,00–3,00 Kčs za hodinu práce.
4. Rizikový príplatek ošetrovateľom plemenných zvierat a dostihových koní, udaný v rozpätí
150–200 Kčs za mesiac alebo 20–35 Kčs za prípravu štartujúceho koňa v dostihu.
5. Príplatek za prácu vo výškach, udaný v rozpätí 1,50–5,00 Kčs za hodinu práce.
6. Paušálne odmeny za vedľajšie práce vykonávané mimo hlavnej činnosti:
 - a) pri dennej technickej údržbe strojov a náradí vo výške 500 Kčs za mesiac
 - b) pri kŕmení a ošetrovaní ťažných koní vo výške 500 Kčs za mesiac
 - c) za väznenie zvierat a pomoc pri veterinárnych zákrokoch vo výške 150 Kčs za mesiac
 - d) osobitná odmena robotníkov v rastlinnej výrobe (RV), ktorí sa zaviazali pracovať v živo-
čišnej výrobe (ŽV) a naopak, udaná podielom 15 % zo zárobku
 - e) osobitná odmena robotníkom v pracovnom pomere na dobu neurčitú s dohodnutým
kratším ročným pracovným časom, rozvrhnutým na obdobie s vyššou potrebou práce,
udaná podielom 15 % z dosiahnutého zárobku
 - f) príplatek ošetrovateľom žrebčov, povereným vedením pripúšťacej stanice, vo výške
400 Kčs za mesiac
7. Príplatek za vedenie pracovnej čaty, udaný v rozpätí 1,00–2,50 Kčs za hodinu práce.
8. Zvýhodnenie práce vo viacsmyčkových prevádzkach (odpoľudňajúca smena), udané v rozpätí
1,50–2,50 Kčs za hodinu.
9. Zvýhodnenie práce v nočných smenách, udané v rozpätí 2,50–3,50 Kčs za hodinu.
10. Zvýhodnenie práce cez soboty a nedele, udané podielom 50 % zo mzdovej tarify za hodinu
práce, s príplatkom vo výške 25 % pri práci nadčas alebo 50 % zo mzdovej tarify pri vý-
kládke vagónov.
11. Príplatek za prácu nadčas, udaný podielom 25–50 % zo mzdovej tarify osobnej triedy
pracovníka.
12. Príplatek za prácu v delených smenách v ŽV, udaný v sume 5,00 Kčs za delenú smenu.
13. Náhrada mzdy pri prestojoch, udaná vo výške mzdovej tarifnej triedy – osobnej.
14. Náhrada mzdy pri nepriaznivých poveternostných vplyvoch, udaná vo výške mzdovej tarify
osobnej triedy; v zime (od 1. 12. do 31. 3. nasledujúceho roka) v podiele 60 % zo mzdovej
tarify priznanej osobnej triedy.
15. Mzda pri zaškoloňovaní, podľa úpravy FMPSV z 21. 6. 1971, číslo II/3-190/71-7208/Šm, o od-
meňovaní pracovníkov počas zaškoloňovania (Ú. V. SSR č. 27/1973, reg. v čiaske 13/1971 Zb.)
16. Odmena za pracovnú pohotovosť, udaná v rozpätí 1,00–2,00 Kčs za hodinu pohotovosti,
minimálne 10–25 Kčs za deň (vyššia suma za deň pracovného pokoja), alebo pri pohotovosti
na pracovisku je udaná podielom 50–100 % mzdovej tarify triedy práce za hodinu.

17. Príplatok vodičom nákladných motorových vozidiel:
 - za mimoriadnu namáhavosť a obťažnosť práce, udaný v rozpätí 1,00 – 2,00 Kčs za hodinu prepravného výkonu, resp. najazdené tonokilometre
 - za obsluhu ďalších mechanizačných zariadení tvoriacich súčast vozidla, prípadne špeciálnych zariadení, umožňujúcich mechanizáciu ťažkých operácií, udaný vo výške 1,00 Kčs za hodinu
18. Osobný príplatok vodičom osobných a dodávkových automobilov, autobusov a nákladných áut prepravujúcich osoby:
 - za prerušenie práce v dôsledku delenej smeny, udaný sumou 10,00 Kčs za delenú smenu
 - mzda pri zotrvávaní na mieste prechodného pobytu, ak nie je vodič v určitom dni využitý na pracovný výkon vôbec, alebo len po časť určeného pracovného času
19. Mzdu za čas strávený na ceste pre poruchu vozidla, nezjazdnosť ciest, mimoriadne poveternostné vplyvy, čakanie na posyp a iné vymenované príčiny, udané vo výške mzdovej tarify triedy vykonávanej práce za hodinu.
20. Pausálna odmena členom závodných stráží a strážnikom starajúcim sa v mimopracovnom čase o kšmenie a výcvik služobných psov, udané sumou 100 Kčs za mesiac.
21. Mzda pri ceste z miesta ubytovania alebo zhromaždiska na pracovisko a späť za čas presahujúci 90 minút (za každú dokončenú štvrt hodinu), udaná primeranou časťou tarify osobnej triedy. Mzda za čas nevyhnutného prechádzania na iné pracovisko v priebehu pracovnej smeny, udaná vo výške mzdovej tarify osobnej triedy.
22. Mzdové vyrovnanie pri zmene noriem spotreby práce, udané zvýšením úkolových sadzieb za jednotku výkonu až o 10 %, alebo osobitným príplatkom vo výške 10 % mzdovej tarify triedy práce alebo osobnej triedy.
23. Príplatok za zdravotne vysokorizikové práce podľa smerníc FMPSV z 30. 12. 1981 č. 313-1422/81-7203 na odmeňovanie zdravotne vysokorizikových prác pri použití izolačných dýchacích prístrojov (Ú. V. SSR č. 17/1981, reg. v číastke 8/1982 Zb.)

Literatúra

SADLOŇ, Š.: Rozbor problémov zjednodušovania sústavy príplatkov a doplatkov ku mzde. [Výskumná správa.] Bratislava, Československý výskumný ústav práce a sociálnych vecí 1982.

STANOVIČ, V.: Zvyšovanie účinnosti mzdovej sústavy v poľnohospodárskej výrobe. [Výskumná správa.] Bratislava, VÚEPP 1984.

1. Odmeňovanie robotníkov v štátnych organizáciách a SPP. Bratislava, Príroda — MPVŽ SSR 1982.
2. Odmeňovanie manuálnych pracovníkov v jednotných roľníckych družstvách. Bratislava, Príroda — MPVŽ SSR 1979.
3. Odmeňovanie technicko-hospodárskych pracovníkov v štátnych organizáciách a SPP. Bratislava, Príroda — MPVŽ SSR 1982.
4. Odmeňovanie technicko-hospodárskych pracovníkov v JRD. Bratislava, Príroda — MPVŽ SSR 1983.

Došlo 16. 3. 1985

STANOVIČ V., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Možnosti zvyšovania ekonomickej účinnosti mzdových príplatkov

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 55–62. — lit. 6, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, odměňování, mzdový příspěvek, funkce stimulační, funkce sociální, analýza, výsledky výzkumu

Príspevok sa zaoberá analýzou sústavy mzdových príplatkov vyplácaných podľa platných mzdových predpisov robotníkom a technicko-hospodárskym pracovníkom v poľnohospodárstve. Za rozhodujúce kritérium pre určenie funkcie mzdového príplatku je považovaná okolnosť, či sa tento príplatok priznáva v súvislosti s výkonom práce (stimulačná funkcia), alebo za sťažené podmienky práce (sociálna funkcia). Funkciou mzdového príplatku by sa mala prispôbiť aj jeho konštrukcia, t.j. sadzba udaná percentom zo mzdy alebo v Kčs za jednotku času.

СТАНОВИЧ В., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчианска 55, 824 80 Братислава

Возможности повышения экономической эффективности заработных надбавок

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, с. 55—62. — лит. 6, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельское хозяйство, оплата труда, надбавка к заработной плате, стимуляционная функция, социальная функция, анализ, результаты исследования

В статье анализируется система надбавок к заработной плате, выдаваемых согласно действующим инструкциям работникам и технико-экономическим работникам сельского хозяйства. Основным критерием определения функции надбавок к заработной плате считается факт, признается ли эта надбавка в связи с выполнением работы (стимуляционная функция), или же она относится к трудным условиям работы (социальная функция). К функции надбавок к заработной плате следовало бы приспособить и ее конструкцию, т. е. расценку в процентах от зарплаты, или же в кронах за единицу времени.

STANOVIČ V., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Possibilities of Enhancing the Economic Efficiency of Wage Premiums

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 55—62. — refs 6, summaries in cs, ru, en, de

agriculture, remuneration, wage premium, stimulative function, social function, analysis, results of research

The system is analyzed of premiums and bonuses added to the wages of agricultural workers, technicians and administrative workers according to the valid wage regulations. A decisive criterion of delimiting the function of a wage premium is a circumstance if the premium is granted for the worker's performance (stimulative function) or for hard working conditions (social function). The rate of the premium should be related to its function — it should be given either as percent of wage or as the sum of money (in Kčs) per unit time.

STANOVIČ V., Forschungsinstitut für Ökonomik der Land- und Nahrungsgüterwirtschaft, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Möglichkeiten für die Erhöhung der ökonomischen Wirksamkeit der Lohnzuschläge

Zeměd. Ekon., 32, 1986, Nr. 1, S. 55—62. — Lit. 6, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaft, Entlohnung, Lohnzuschlag, Stimulations- und Sozialfunktion, Analyse, Forschungsergebnisse

Es wird das System der Lohnzuschläge analysiert, die nach den gültigen Lohnvorschriften an Arbeiter sowie technisches Wirtschaftspersonal in der Landwirtschaft gezahlt werden. Entscheidendes Kriterium ist hierbei der Umstand, ob er als Bewertung der Arbeitsleistung (Stimulierungsfunktion) anerkannt wird oder als Erschwerniszuschlag (soziale Funktion). Dieser Funktion sollte auch seine Konstruktion angepaßt werden, einmal als Prozentsatz zum Lohn oder in Kčs für eine Zeiteinheit.

Adresa autora:

Ing. Vladimír Stanovič, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

V letech 1981—1984 se uskutečnil ve vzájemné spolupráci ústavů zemědělské ekonomiky členských států RVHP výzkum Dalšího rozvoje organizačních forem zemědělsko-průmyslové integrace a kooperace v zemích RVHP a vyhodnocení jejich efektivnosti. V rámci tohoto širokého a zásadního tématu bylo řešeno i subtéma Vliv integračních procesů na sociálně společenské změny v zemědělství. Koordinátorem řešení tohoto subtématu byl VÚEZVž Praha a na řešení se dále zúčastnil Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství v Budapešti. Předkládaný příspěvek je jedním z realizačních výstupů společné práce.

Výzkumy týkající se člověka a jeho postavení v současných integračních procesech prokázaly, že tyto procesy vyvolávají významné změny nejen v ekonomickém, ale i v sociálním systému integrovaného podniku. Tyto změny se pochopitelně odrážejí v pracovním i osobním životě každého pracovníka. Přes významný a důležitý rozvoj vědy a techniky a jejich aplikaci ve výrobní praxi, čímž se stává věda součástí výrobních sil, zůstává nejdůležitější částí výrobních sil člověk — producent i konzument všech užitečných hodnot. Tato priorita, typická pro socialistické výrobní vztahy, neustále vzrůstá s postupujícím zespolečňováním zemědělské výroby, k němuž přispívají i integrační procesy.

Z hlediska výzkumu integrace je přirozeně obzvláště důležité studium vlivu organizace výroby a ekonomických procesů, neboť za uvedené situace kvalitativně změněné požadavky na organizaci i řízení hluboce zasahují (přesněji řečeno i přetvářejí) ty vztahy v soustavě organizace řízení procesů, které se vyvinuly za dřívější organizace podniků. U mezipodnikových vztahů se vedle forem zboží hospodářské spolupráce nebo forem jim blízkých zákonitě objevily a rozšířily varianty integračních vztahů (vztahů integračního typu), plnící intenzivnější požadavky na organizaci procesu. Ekonomická integrace (jak horizontální, tak také vertikální) je tudíž produktem industrializačního procesu a současně jeho stimulem.

Ekonomická integrace — jak známo — nejen od základu mění procesy v řízení výroby a v hospodářské organizaci výrobních, obchodních a služebných organizací, které participují na jejich činnosti, ale také vyvolává hluboké změny v jejich vnitřních společensko-výrobních vztazích, které nakonec na makroúrovni vyúsťují v přetvoření takovéhoto vztahů u zemědělské výroby.

Na současné úrovni výzkumů je nezbytná mimořádná opatrnost v tom smyslu, aby se správně hodnotily a také diferencovaly vlivy, jimiž industrializace působí na sociální a společenskou přestavbu zemědělství v rámci samotné integrace.

Jinými slovy — uvedenou skutečnost lze formulovat tak, že přestavba

teritoria (zjednodušeně vesnice) zemědělské výroby je proces, realizující se působením četných, často různě intenzivních faktorů. Za nejdůležitější z nich označme vlivy vyplývající z celkového společenského procesu a zásadní změny technických a biologických základů zemědělské výroby, ale také změny struktury organizačního systému, přizpůsobujícího se nové úrovni výroby a hospodaření.

Mechanismus vlivu uvedených faktorů, případně jejich skupin, je přirozeně v maximálně úzké spojitosti s charakteristickými znaky hospodářského mechanismu působícího v příslušném národním hospodářství, s používanými přímými i nepřímými prostředky řízení, metodami atd.

Konkrétní projevy ekonomické integrace vytvářejí v integrovaných organizacích specifické vlastnické vztahy a podmínky rozdělování. Nemění se kvalitativní náplň socialistických vlastnických vztahů a podmínek rozdělování, nýbrž metody využití výrobních sil (výrobních faktorů) zapojených do integračních systémů na základě nové, vzájemně se prolínající a doplňující struktury hmotné zainteresovanosti, stejně jako nových podmínek rozdělování v integrovaných organizacích.

V integrované organizaci se splývání státního a družstevního vlastnictví nepochybně teoreticky více přibližuje obsahu pravého všelidového vlastnictví výraznějšími celkovými znaky a také funkcemi, než tomu předtím bylo izolovaně v kterékoliv z nich. Unifikační proces v integraci lze sice nade vše pochybnost vystopovat, ale (jak již bylo řečeno) ve srovnání s podstatou socialistických vlastnických vztahů neznamená kvalitativně jiné vztahy.

Jinak je tomu u vztahů při rozdělování, které jsou mimořádně rozmanité a prosazují se podle toho, na jakém finálním produktu je organizace zainteresována. To znamená, že v integrovaných organizacích existuje mezi jednotlivými obdobími činnosti místo protikladů zájmů, které jsou běžné u zbožné ekonomických vztahů, tendence změny vlastnictví mezi finálním produktem opouštějícím integrovaný systém a odběratelem. V tomto systému má tudíž místo dřívějších izolovaných či nezávislých postupů podniků větší význam samovolné omezení (díky hmotné zainteresovanosti), projevující se až v konečné realizaci výrobních hospodářských vztahů (předtím je latentní).

Bezprostřední je působení integračních procesů na společenskou socialistickou přestavbu zemědělství působením na využití zemědělských pracovních sil, řízení podniku a procesy organizace výroby. V důsledku toho můžeme dospět k závěru o všeobecném účinku četných nepřímých vlivů integračních procesů na kvalitativní rozvoj života na vesnici.

Zkušenosti z výzkumů jsou jednoznačné v tom směru, že tyto vlivy stále silněji působí na zlepšování životních podmínek, a to zejména v tzv. oblastech územních integrací (například v zemědělsko-průmyslových sdruženích). V podstatě je tento proces ve stejném rozsahu, probíhá současně s výstavbou infrastruktury; nejprve (alespoň v podstatě) sice slouží výrobně hospodářským cílům, ale určité prvky vzhledem k duálnímu využití působí i na uspokojování sociálních, komunálních potřeb okresu.

V rámci socialistické přestavby se na vesnici uskutečnily takové procesy, které vyvolaly zásadní změny ve společensko-ekonomických vztazích, v pracovních podmínkách obyvatel vesnice, v možnostech vzdělávat se. V socialistické přestavbě vesnice má rozhodující význam změna struktury zaměstnanosti a rozvrstvení jejího obyvatelstva. Ve většině vesnic se zemědělství pracovníci ocitli v menšině. Ke změnám v tomto směru nedošlo jen mezi vesnickým obyvatelstvem jako celkem, ale i v jednotlivých rodinách.

Rozvoj vesnice a její socialistická přestavba je výsledkem realizace investic, znamenajících značné materiální prostředky. To vyvolalo výrazný a všeobecně platný vzestup životní úrovně vesnické společnosti:

- Byla dokončena elektrifikace všech obcí.
- Byla vybudována síť komunikací a zlepšena úroveň dopravy (železnici nebo autobusem se lze dopravit do kterékoliv vesnice).
- Byl realizován rozsáhlý program bytové výstavby (státní i individuální).
- Byla vybudována síť veřejného stravování a obchodů zabezpečujících základní zásobování.
- Rychlým tempem se vyvíjí výstavba vodovodní sítě.
- Realizuje se program plynofikace odpovídající energetické situaci, a to jak rozvodem plynovodním potrubím, tak také dodávkami plynových bomb.
- Pokračuje výstavba kanalizace obcí.
- Zlepšuje se sociální zabezpečení, přibývá nových lůžek v nemocnicích i míst v jeslích a mateřských školách.
- Značný je růst hmotné úrovně i celkové vzdělanosti.

Koncentrace a specializace zemědělské výroby prostřednictvím kooperačních a integračních vazeb mezi zemědělskými podniky a případně mezi zemědělskými a zpracovatelskými (potravinářskými) podniky se uskutečňuje v současné době v zemědělství řadou organizačních forem.

Rozdílnost těchto forem a s nimi spojeného obsahu kooperačních vazeb má zásadní vliv na kvalitu a kvantitu změn, které strukturální přestavba zemědělství přináší do pracovního života pracovníků zemědělských podniků.

Při různých formách mezipodnikové kooperace a integrace se liší jednak podíl pracovníků podniku, kterých se změny bezprostředně dotýkají, tedy rozsah vlivu procesu kooperace a integrace na pracovníky podniku, dále dochází k odlišnostem v tom, které skupiny pracovníků těmito změnami procházejí a jak hluboce je postihují, tj. jedná-li se o změny jednoduché týkající se pouze jedné okolnosti pracovního života, nebo o změny složité, komplexní, zasahující většinu, popř. všechny zásadní oblasti pracovního života.

Kooperace s sebou přináší řadu nových vztahů a problémů, které lze shrnout do:

- a) oblasti řízení,
- b) ekonomické oblasti,
- c) sociální oblasti.

Změny v sociální oblasti (z časového hlediska) můžeme rozdělit do tří fází. Jde o čistě teoretické rozdělení (v praxi jde o kontinuální proces) na fázi přípravnou, fázi vzniku a fázi společné výroby.

Všechny fáze kooperace se promítají v sociální oblasti v podstatě ve dvou sférách:

- sociální kolektiv (kooperují spolu buď JZD, státní statky nebo jiné kolektivy),
- jednotlivce (kooperace se dotýká zvlášť každého družstevníka nebo zaměstnance, přičemž jiný dosah má u pracovníků řízení a správy a jiný u pracovníků výroby; zde se tedy kooperace dotýká formálních i neformálních vztahů).

Změny, které strukturální přestavba zemědělství přinesla do pracovního života pracovníků zemědělských podniků, jsou ovlivněny především tím, o jakou formu a typ koncentrace a specializace zemědělské výroby se jedná.

Zatímco při jednoduché mezipodnikové horizontální kooperaci nedochází

k náročnějším změnám v řízení podniku a vykonávání vlastní kooperační činnosti se týká jen několika málo osob, jiná situace nastává při komplexní horizontální kooperaci a dalších formách koncentrace zemědělské výroby.

Pokusíme-li se tyto změny posoudit a analyzovat u pracovníků zemědělských podniků, kteří jsou bezprostředně nebo zprostředkovaně ve svých činnostech dotčeni mezipodnikovými kooperačními vztahy, a to podle toho, jaký je jejich rozsah vzhledem k podílu z počtu pracovníků zemědělských podniků, a vzhledem k hloubce a náročnosti, kterou zasahují tyto pracovníky nebo skupiny pracovníků, můžeme pak na základě výzkumů posledních let uvést získané poznatky i tendence, které se v nich ukazují.

Nejčastější typy kooperačních a integračních mezipodnikových vazeb v zemědělství v současné době můžeme rozložit do těchto kategorií:

Jejich prvou formou je tzv. užší kooperace, lépe nazývaná jednoduchá kooperace, při které dochází mezi podniky ke kooperačním vazbám při zajišťování určitých činností nějakým způsobem podporujících výrobu a zpravidla znamená efektivnější využívání výrobních prostředků. Často se jedná o činnosti, které se nevyskytují v průběhu celého roku a při jejichž zajišťování nedochází ke vzniku nových výrobních odvětví — pouze k výraznější specializaci v některé fázi výrobního procesu.

Jednoduchá horizontální kooperace v rámci jednoho podniku se týká omezeného počtu pracovníků — podle výzkumů většinou více než dvaceti. Jsou to jednak vedoucí pracovníci z těch odvětví, v rámci kterých se kooperační činnost uskutečňuje, pověření jejím řízením, koordinováním a organizací, a dále vlastní výkonní pracovníci, kteří činnost uskutečňují. U těchto posledních znamená jejich převedení na činnost v rámci kooperačních vazeb s dalšími podniky vesměs výrazný zásah do jejich pracovního života — jedná se o určitou změnu jejich pracovní náplně, která se nějakým způsobem specializuje, dochází ke změně pracoviště, pracovní skupiny, často i vedoucího pracovníka, a konečně i ke změně rozsahu působnosti jejich práce.

Z hlediska podobnosti změn, které potkávají zúčastněné pracovníky, stojí tomuto typu nejbližší vertikální kooperace mezi zemědělským a zpracovatelským podnikem. Jedná se většinou o kooperaci se závody potravinářského průmyslu (ve výzkumu šlo o kooperaci při zpracování zeleniny). I zde se vlastní kooperační činnost v rámci zemědělského podniku týká omezeného počtu osob. Jsou to opět řídicí pracovníci pověření jejím zabezpečováním a z výkonných pracovníků pak několik osob, které jsou pro tuto činnost vyděleny a přímo zajišťují požadované nároky potravinářského závodu, většinou při obdělávání, ošetřování, sklizni a odvozu produkce. Ostatní pracovníci zemědělského podniku, kteří se případně v určitých časových obdobích na výrobě budoucí suroviny pro potravinářský průmysl podílejí, nejsou si vesměs vědomi žádného rozdílu ve své práci při jejím srovnání se stavem před zahájením kooperačních vazeb. Poskytovaná specializovaná technika ze strany potravinářského průmyslu bývá obsazována zmíněnými vyčleněnými jedinci a požadavky na jakostní ukazatele nejsou tak odlišné, aby znamenaly změny v práci pracovníků kooperujícího odvětví zemědělského podniku.

Obdobný případ, kdy kooperační vazby zasahují jen omezený počet pracovníků, se objevuje při horizontální kooperaci mezi zemědělskými podniky, která je spojena se vznikem nového výrobního odvětví. Zde máme na mysli především pracovníky horkovzdušných sušáren a výroben tvarovaných krmiv. I zde se změny v pracovním životě v důsledku mezipodnikové kooperace v zemědělském podniku týkají omezeného počtu výkonných

pracovníků a několika vedoucích pověřených řízením. Dochází zde však ke změně pracovní náplně zúčastněných pracovníků, pokud přešli do tohoto odvětví ze svého podniku (ukazuje se, že dosti často přicházejí alespoň na mechanizované práce pracovníci z příbuzných oborů z nezemědělských podniků).

Rozsah změn v pracovním životě co do podílu pracovníků jednoho zemědělského podniku je podstatně vyšší u dalších forem kooperace a integrace. Je to především tzv. širší, lépe řečeno komplexní horizontální kooperace mezi zemědělskými podniky. Zahrnuje v sobě i více nebo méně integračních prvků a je spojena prakticky s vyčleněním — částečným nebo úplným — výrobních odvětví z ekonomicko-organizačních struktur kooperujících podniků jejich soustředěním a posunem řídicích pravomocí a odpovědností na kooperační orgány a jejich pověřením pak na výkonné orgány. Přitom buď dochází nebo nedochází ke vzniku ekonomicky a právně samostatných subjektů.

Zemědělská praxe zde rozeznává zhruba tři nejvýraznější typy:

- kooperaci v rámci celého jednoho hlavního výrobního odvětví — nejznámější jsou případy společné rostlinné výroby;

- kooperaci ve výrobě určitého finálního produktu nebo ve výrobě určité výrobní etapy konečného produktu — zde se jedná vesměs o kooperaci v živočišné výrobě, a to jak ve společných zemědělských (družstevních) podnicích nebo pro výrobu vajec nebo masa, tak ve společných teletnicích, odchovných apod.;

- soustředění výrobních služeb ve společných zemědělských podnicích, většinou zaměřených na poskytování služeb rostlinné výrobě, ovšem s náplní různě zaměřenou (sem patří AČHP, STS i podniky tak složitě strukturované a výrazně specializované, jako je např. SZP Severofrukt Trávníček, u kterého se vedle horizontální kooperace projevují prvky i horizontální integrace a kde dochází i k vertikální kooperaci).

Ve všech podnicích, které vznikly nově a představují samostatné subjekty, dochází k tomu, že do všech přicházejí pracovníci jak ze zemědělství, tak z nezemědělských oborů. Příliv pracovníků je dán profesní skladbou podniku a ta také určuje, ve kterých odvětvích národního hospodářství se nacházejí takové nebo příbuzné profese. Všichni pracovníci v těchto podnicích proti dřívějšku vyměnili své pracoviště, pracovní kolektivy, své vedoucí. Výjimku tvoří pouze ty případy, kdy např. do podniku služeb vplynul jiný obdobný provoz, který tyto nebo podobné služby dříve v dané lokalitě zajišťoval. U řady pracovníků zde dochází ke změně pracovní náplně a u mnohých i ke změně profese — často ovšem k velmi blízké. Vedoucí pracovníci zde získávají většinou jinou pozici a často se teprve vedoucími stávají. Typický je u těchto podniků i vysoký příliv pracovníků, kteří vyšli ze škol a učilišť a zde vstupují do svého prvního pracovního místa.

V podnicích, které nenabýly statutu ekonomicky a právně samostatného subjektu, většinou pracují původní pracovníci z kooperujících podniků.

I těchto pracovníků se týká řada změn. Vedoucí pracovníci jsou často vyčleněni z mateřských podniků výhradně pro práci v kooperaci. Podobně tomu bývá i u pracovníků řadových, zvláště těch, kteří obsluhují specializovanou mechanizaci.

U vedoucích pracovníků dochází často ke změně pracovní náplně, pracovního postavení, u všech pak často ke změně pracoviště, někdy spojené se změnou pracovního kolektivu nebo vedoucího. Výrazná je i změna rozsahu působnosti vykonávané práce.

Nejradikálnější formou koncentrace je sloučení zemědělských podniků, které je završením procesu kooperace a integrace a je u některých pracovníků spojeno se složitými a hlubokými změnami v pracovním životě. Ukazuje se, že změny se převážně týkají vedoucích pracovníků, a to u odborníků — specialistů souvisejí převážně se změnou pracovního postavení, často spojenou s rozšířením nebo zúžením pracovní náplně a změnou nadřízeného, někdy i se změnou pracoviště a pracovního kolektivu. U ostatních vedoucích dochází kromě uvedených změn i ke změně profese a k výrazným změnám v rozsahu působnosti práce. Pokud ke změně dochází u řadových pracovníků, pak i zde jde převážně o složité změny spojené se změnou profese, pracoviště, pracovního kolektivu a vedoucího.

Zastoupení podílu pracovníků, kterých se dotkla nějaká změna v důsledku procesu koncentrace zemědělské výroby v jejich pracovním životě v jednotlivých sledovaných formách kooperačního procesu, nesouvisí se složitostí změn, které se týkaly jednotlivců a byly přitom současně příznačné pro jednotlivé formy kooperace a integrace.

ZÁKLADNÍ TYPY ZMĚN V PRACOVNÍM ŽIVOTĚ U PRACOVNÍKŮ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V RŮZNÉM STUPNI KOOPERAČNÍCH A INTEGRAČNÍCH VAZEB

V procesu kooperace a integrace procházejí nejsložitějšími změnami vedoucí pracovníci, a to zejména při řízení sloučeného JZD nebo při řízení odvětví zapojeného do kooperace. Kooperace spojená s velkou plošnou koncentrací (komplexní kooperace, sloučení a SZP zaměřené na služby) bývá doprovázena vždy změnami spojenými s pracovištěm a na ně vázanými okolnostmi. Podobně je tomu tam, kde jde o vznik nového podniku, do kterého přicházejí všichni pracující odjinud. Pro řadové pracovníky je typická změna pracovní náplně kombinovaná dalšími změnami, ale bez změny pracovního postavení. Nejméně je tento typ zastoupen tam, kde jde o kooperaci s potravinářským průmyslem.

Forma kooperace, která představuje výrazný zásah do výroby podniku, ale týká se omezeného počtu pracovníků (jednoduchá výrobní kooperace, kooperace odvětví s potravinářským podnikem), bývá doprovázena větším zastoupením změny samotné pracovní náplně.

ZMĚNY VE ZNACÍCH VYPOVÍDAJÍCÍCH O CHARAKTERU PRÁCE

Pracovníci dělnických profesí silněji registrují zvýšení škodlivosti práce s ohledem na zdraví a s tím spojených nepříznivých důsledků pro život. Nejde zde o pracovníky zemědělských podniků, jejichž odvětví kooperují s potravinářským průmyslem, ale o pracovníky SZP — jak výrobních, tak zaměřených na služby, a zejména pak o pracovníky v sušárenství a výrobě tvarovaných krmiv.

Řadoví pracovníci z podniků s hlubšími kooperačními vazbami častěji uvádějí zvýšení mechanizovanosti práce a s tím spojené vyšší tempo práce, vyšší odpovědnost, duševní namáhavost a únavnost práce. Zvýšení fyzické namáhavosti pocítují zejména pracovníci sušáren a v SZP někteří ošetřovatelé skotu a drůbeže. U všech pracovníků dělnických profesí dochází k větším možnostem samostatně rozhodovat a podávat vysoké výkony.

U pracovníků obou typů SZP došlo proti dřívějšímu pracovnímu zařazení ke zvýšenému styku se zvířaty a k většímu rozsahu prací ve volné přírodě, což je ovlivněno jejich předchozím zaměstnáním mimo zemědělskou výrobní sféru. To se do jisté míry projevuje i u vedoucích, stejně jako se u nich odráží poněkud vyšší podíl prací v nepříznivém pracovním prostředí. U technicko-hospodářských pracovníků je dále výrazné zvýšení tempa práce. U všech pracovníků se projevuje snížení jednostrannosti práce, byť v menší míře než to bylo uváděno v souboru.

Celkově lze konstatovat, že pro pokračující proces koncentrace je ve všech formách kooperace a integrace příznačné zvýšení mechanizovanosti prací a s tím související vyšší nároky na tempo práce, duševní namáhavost práce, zodpovědnost práce. Znaky práce související s řídicí činností se pochopitelně s větší intenzitou prosazují u vedoucích pracovníků. U všech pracovníků se snižuje nerovnoměrnost rozdělení práce v průběhu roku, klesá její jednostrannost a velmi narůstá pocíťovaná zajímavost práce. Pracovníci mají vesměs lepší podmínky pro uplatnění znalostí a schopností, mohou více uplatňovat vlastní řešení provedené práce a podávat vyšší výkony.

S intenzivním zprůmyslňováním zemědělské výroby se v některých výrobních odvětvích projevují i přechodné negativní momenty (např. při práci v horkovzdušných sušárnách a při výrobě tvarovaných krmiv), které způsobují, že jsou více pocíťovány záporné stránky práce — zejména její škodlivost zdraví a nepříznivé důsledky pro mimopracovní život.

Kladně lze vidět to, že vznik nových podniků — SZP — a příchod většího množství mladších pracovníků se odráží v takovém posuzování zemědělské práce, kdy jsou výrazněji registrovány některé méně pozitivní momenty práce, které zemědělství pracovníci starší a s delší praxí považují za samozřejmé.

Úmyslně provedené porovnání dvou souborů pracovníků podle příslušnosti k různým formám kooperace ukazuje, že v celém procesu koncentrace je třeba stále dbát o to, aby s postupující přeměnou zemědělské výroby šla ruku v ruce i péče o pracovní podmínky a prostředí, aby intenzifikace výroby se neděla na úkor pracovníků.

Změny v charakteru zemědělské práce, které odrážejí vliv efektivního přijímání vědeckotechnického pokroku na dělbu práce v zemědělství, souvisejí a jsou podmínovány přirozeně i změnami ve vytvářených podmínkách práce a pracovního prostředí.

Při intenzivně a efektivně uskutečňované koncentraci zemědělské výroby dochází k výrazným posunům v úrovni technického vybavení výroby a práce, v působení biologického charakteru zemědělské práce, mění se časové podmínky zemědělské práce, přijatá technicko-technologická a organizační opatření vytvářejí jiné podmínky pro nutnou spolupráci, pro kolektivní práci i pro uplatnění tvůrčích schopností jednotlivců. S tím souvisejí pracovní perspektivy a perspektivy dalšího rozvoje pracovníků, otázky seberealizace pracovníků, problematika hodnocení práce a pracovníků, význam a prestiž jednotlivých prací ve společenském nazírání a tedy i celá postoje a motivační sféra.

Kromě toho obsahová a organizační přestavba zemědělské výroby spojená se změnami v dělbě práce vyvolává změny ve stávajících strukturách zemědělských podniků. V sociální struktuře si tyto změny vynucuje v mnoha případech nekompromisně a ihned, v jiných pro ně vytváří předpoklady a podmínky, které nelze přehlížet, ale je třeba je sledovat a včas a správně spojovat s odpovídajícím obsahem a opatřeními.

Poznatzky ze sociologických šetření a výzkumů v obou těchto oblastech —

jak při změnách, které se projevují v důsledku procesu kooperace a integrace v pracovních podmínkách a v pracovním prostředí pracovníků zemědělských podniků, tak při změnách, které se promítají do sociálních struktur a fungování sociálních systémů zemědělských podniků — budou v následujícím textu uvedeny spolu s hlavními tendencemi, kterými se projevují a v jejichž směrech se zdají působit.

ZMĚNY V PODMÍNKÁCH PRÁCE A V PRACOVNÍM PROSTŘEDÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Uplatňování vědeckotechnického pokroku v zemědělství, které se projevuje v první řadě v úrovni technického vybavení zemědělské výroby a ve využívání poznatků řady vědních disciplín, znamená pro zemědělské pracovníky především:

- přechod z méně mechanizovaných prací na práce technicky složitější a náročnější;

- v souvislosti s novými výrobními technologiemi a racionalizací výroby používání různých prostředků (např. chemických) nebo opatření (např. v biologické oblasti apod.), které se dříve využívaly v daleko omezenější míře nebo vůbec ne;

- novou organizaci výroby a práce, odpovídající používaným technologiím a zasahující svou přestavbou jak výrobně organizační jednotky, tak postavení jednotlivých pracovníků v procesu výroby.

Na základě výzkumných zjištění se mění jednotlivé znaky práce, vyjadřující její charakter. Specializací dochází k rozdělování jedné profese na více profesí. Zvýšené používání mechanizace vede k vydělování pracovních náplní soustředěných na obsluhu určité části mechanizovaných agregátů. Obecně se práce stává méně fyzicky namáhavá, ale vyžaduje soustavnou pozornost, větší znalosti, vyšší odpovědnost a tím je duševně namáhavější a únavnější. Zúžení pracovního obsahu profesí nemusí znamenat — a jak ukázaly výzkumy, ani neznamená — snížení rozmanitosti práce a zvýšení její jednotvárnosti, protože se naopak prohlubují požadavky na pracovníkovo poznání problematiky jeho profese.

Spojení pracovníka s novou výrobní technologií a ekonomicko-organizačním uspořádáním výroby znamená pro něho změnit pracovní stereotyp a přijmout nový, odpovídající pracovní způsob. Tato okolnost nejednoduše zasahuje do života pracovníka, ale může být spojena i s ohrožením zdraví — úrazy, nesprávné používání různých látek apod. jsou výrazem nedokončené adaptace na nové podmínky.

Zavádění a využívání nových výrobních technologií se bezprostředně promítá do pracovního prostředí. Zprůměrnění zemědělství je vesměs provázeno zlepšováním pracovního prostředí, vznikají moderní velkovýrobní provozy např. ve SZP zaměřených na výrobu produktů živočišné výroby. Je však třeba stále dbát, aby optimální výrobně technologické podmínky byly řešeny v souladu i s podmínkami pracovními. Jak již bylo uvedeno, provedená šetření signalizovala v tomto směru určité negativní skutečnosti v horkovzdušných sušárnách a při výrobě tvarovaných krmiv. Podobně může po určitou dobu docházet při nedořešení komplexní mechanizace nebo při nerespektování nároků používaných technologií (např. na přípravu suroviny) v některých místech výrobního procesu ke vzniku takových situací, kdy je návaznost mezi

vysoce mechanizovanými procesy zajišťována zařazením primitivní a fyzicky náročné práce.

V nově budovaných objektech a zařízeních pro zemědělskou výrobu by měly být respektovány požadavky pracovníků jak z hlediska fyzikálně chemických činitelů, tak z hledisek hygienických, zdravotních a bezpečnostních. Rozsah tohoto příspěvku nepřipouští zde uvést vyčerpávající analýzu těchto podmínek, ale zkušenosti v sociálním plánování ukazují, že i v nových objektech je stále dosti nedostatků právě v podmínkách pracovního prostředí. O to závažnější jsou tyto problémy v provozovnách starších, jichž je třeba nadále využívat. Přitom se zde v současnosti s touto problematikou spojuje jeden výrazný sociální moment. Zatímco muži v zemědělství většinou vykonávají práce s vysokým stupněm mechanizace a obecně proto nacházejí častěji uplatnění ve velkovýrobních provozech, ženy naopak vykonávají většinou práce méně mechanizované a pracují většinou v podstatně horším pracovním prostředí — v nízkokapacitních starých stájích, při ručních pracích v rostlinné výrobě atd.

Uváděné výsledky sociologických šetření signalizují ještě jednu velmi důležitou okolnost — u zemědělských pracovníků se zvyšuje pocit, že jejich práce se stává více škodlivá zdraví. Tento jev souvisí již se zmíněným vyšším používáním různých chemických přípravků, se zvyšující se mechanizovaností prací, s neúplnou adaptací na nové výrobní podmínky, a konečně i s vyšší náročností práce na nervovou soustavu pracovníků.

Pokud má být využívání nové techniky a moderních technologií účelnější a efektivnější než tomu bylo u dříve používaných technologií, musí docházet k jejich správnému zapojení na ostatní zemědělskou, popř. i jinou výrobu. To vyžaduje dokonalé řízení, které má vysokou úroveň ve všech svých složkách — v plánování, v organizaci, v operativním řízení i v kontrole. Z požadavku kvalifikovaného řízení vyplývají nároky na řídící pracovníky současných zemědělských podniků, které se odrážejí v jejich náplni práce i ve způsobu provádění této práce.

Otázky řízení zemědělských podniků ve všech úrovních se stávají v současnosti klíčovým momentem dalšího rozvoje socialistického zemědělství u nás. Důležitou součástí řízení je i složka vedení pracovníků, která se týká právě ovlivňování a podněcování pracovníků.

Řídící a organizační opatření vytvářená v důsledku koncentrace a technizace zemědělské výroby se promítají rovněž do dalších oblastí podmínek a prostředí zemědělské výroby.

Stupeň vlivu biologického charakteru práce v zemědělství se snižuje. Možnost nahradit ruční práci v rostlinné výrobě takřka ve všech fázích výroby způsobuje jednak zrychlení těchto prací, jednak dovoluje jejich plánovité a více proporcionální rozložení v průběhu roku. Stejně tak koncentrace živočišné výroby, její vysoké mechanizační vybavení a organizace výroby a práce na úrovni průmyslového odvětví pomáhají při použití směnného provozu odstranit roztržitost a rozložení práce v průběhu dne. Konečně i hygienicko-zdravotnická opatření a péče o ošetřovaná zvířata chrání před nákazami ošetřovatele a ostatní pracovníky živočišné výroby.

Následkem těchto okolností se zlepšují zejména časové podmínky práce v zemědělství. V převážné většině socialistických zemědělských podniků se délka dovolené řídí zákoníkem práce, obtíže někdy vznikají pouze kolem období, kdy může pracovník dovolenou nastoupit.

Ukazuje se, že dochází i ke snižování průměrné délky pracovního dne

v zemědělství, a to zejména v nově vzniklých zemědělských podnicích, ale tato tendence se projevuje i v zemědělských družstvech a státních statcích.

To dokumentuje srovnání výzkumů uskutečněných v roce 1974 a 1977, kde se ukazuje, že zejména obvyklá délka pracovního dne je značně příznivější než bývala. Méně výrazné jsou tyto změny v sezónním období.

Obdobně jako se přibližuje pracovní doba a počet dnů souvislého pracovního volna podmínkám pracovníků v ostatních odvětvích národního hospodářství, dochází v zemědělských podnicích i k soustředění denní pracovní doby do jednoho celku. Zvyšuje se počet provozů, kde je zastoupen dvousměnný nebo i třisměnný provoz, a to zejména v sezóně.

Technicko-organizační nároky vyplývající z intenzifikace zemědělské výroby přináší řadu změn také do výrobně organizačních vazeb mezi pracovníky. Dochází ke změnám v oblasti spolupráce, kolektivní práce.

Jiný obsah pracovních rolí podmiňuje jinou vazbu mezi nimi. Na pracovištích řadových pracovníků dochází vesměs ke snižování počtu pracovníků zaměřených k jednomu společnému úkolu, většinou se však zvyšuje návaznost prací, tzn. nejde o nutnou spolupráci v jednom časovém úseku, ale v časové řadě.

Výrazně narůstá nutnost spolupráce a koordinace prací v oblasti řízení a organizace, a to nejen na úrovni zemědělského podniku, ale i na dalších nadpodnikových úrovních.

Kolektivní práce se dodnes používá i tam, kde práce sama nevyžaduje přímou kooperaci mezi pracovníky, ale kde společný postup urychluje danou činnost, i když každý pracovník je ve své práci nezávislý na ostatních.

Koncentrace zemědělské výroby spojená se soustřeďováním velkých územních celků do jedné ekonomicko-organizační jednotky přináší řadu změn i v osobním životě zemědělských pracovníků. Dochází ke zvyšování vzdálenosti mezi jejich bydlištěm a pracovištěm. Tato okolnost klade nové nároky na dopravu pracovníků do práce a z práce.

Další okolností, která se touto situací prohlubuje, je zajišťování pracovníků. Převažující způsob uspořádání pracovního dne, kdy pracovní doba již většinou není roztržena do více dílů, nedovoluje používat dřívějšího způsobu stravování, kdy pracovníci chodili na oběd domů. Tomu také brání již uvedená větší vzdálenost pracovišť a konečně i snaha zajistit i zemědělským ženám větší množství mimopracovního a volného času. Přitom v zemědělských podnicích, které se rozkládají na několika tisících hektarech, nemůže stačit zřízení společného stravování na jednom místě, ale je třeba podle konkrétních okolností zajistit stravování na více místech, aby se ho alespoň větší část pracovníků mohla účastnit.

S plošnou koncentrací výroby a s vytvářením nepřetržité pracovní doby narůstá i potřeba zařízení pro umístění dětí a péči o ně. Matka — pracovnice již nemůže odbíhat z pracoviště domů a připravovat pro děti jídlo, popř. zajišťovat určitý dozor.

ZMĚNY V SOCIÁLNÍ STRUKTUŘE ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Přijímání a prosazování vědeckotechnického pokroku, které se projevuje změnami v technologiích výroby a v její organizaci, souvisí — jak již bylo naznačeno — se změnami v dělbě práce, které se promítají jak do pracovních pozic a rolí pracovníků v zemědělství, tak do struktur zemědělských podniků.

S přeměnou struktur dochází ke změnám v sociálních systémech i v ostatních systémech podniků.

Tyto rozdílnosti vynikají zejména při srovnání různých zemědělských výrobních podniků mezi sebou nebo různých výrobních odvětví těchto podniků. Další krok srovnání se může týkat vůbec srovnání zemědělských podniků mezi sebou a porovnání jejich současné funkce a jimi zajišťovaných činností, a to nejen z hlediska současnosti, ale i vzhledem k vývoji univerzálních zemědělských podniků zajišťujících veškerou zemědělskou výrobu na určitém území k dnešním vysoce specializovaným podnikům. Hlavním rozlišujícím hlediskem zde musí být stupeň zastoupení pokrokových prvků, uplatňujících se v technologii a organizaci výroby a v metodách práce.

Výrazné rozdíly jsou například již mezi zemědělskými podniky hospodařícími na půdě nebo bez půdy. Dalším hlediskem je stupeň specializace zemědělského podniku. Z toho vyplývá šíře a hloubka jeho vazeb na další podniky — jak zemědělské, tak nezemědělské.

Povšimneme-li si pouze zásadních změn v socioprofesionálních strukturách zemědělských podniků v důsledku postupujícího procesu kooperace a integrace, pak můžeme uvést:

1. Počet pracovníků je výrazně nižší na stejný objem výroby, což umožňuje úroveň výroby zajišťující vysokou produktivitu práce. To např. charakterizuje srovnání objemu mezd včetně pohyblivé složky na 1 Kčs produkce, který se pohyboval u zemědělských podniků hospodařících na půdě kolem 0,30 Kčs, kdežto u SZP zaměřených na výrobu, ale bez hospodaření na půdě kolísal v rámci sledovaného souboru od 0,05 do 0,14 Kčs.

2. Odlišný je podíl v zastoupení jednotlivých profesí. Klesá podíl tradičních zemědělských profesí, na důležitosti nabývají profese, které nebývaly se zemědělstvím spojovány — jsou to údržbáři, opraváři, strojníci, pracovníci obsluhující různé stroje atd., prostě profese spojené s technizací výroby.

3. Zároveň dochází, zejména v podnicích s vysokou specializací, k určité větší profesionální homogenitě pracovníků v tom smyslu, že se snižuje rozmanitost v zastoupených profesích.

4. S narůstajícím zastoupením prací a tedy i pracovníků s profesemi spojenými s vyšší mechanizací dochází k ostrému předělu mezi těmito pracovníky a pracovníky, kteří pracují převážně pouze ručně nebo s jednoduchými nástroji. Vlivem nedostatečné kvalifikace se dostávají do zhoršeného postavení, což se projevuje i v řadě okolností, které s tím souvisejí. Je to vedle výše odměny i celkový postoj k nim — ruční pracovníci jsou přehazováni z jednoho odvětví do druhého, nemají možnost dalšího pracovního a kvalifikačního růstu, většinou se nepočítá (což vadí zejména u mladších) ani s jejich přípravou na složitější a náročnější povolání.

5. Nositelé profesí spojených s mechanizovanými pracemi přicházejí často do nově vzniklých zemědělských podniků z jiných odvětví národního hospodářství. S touto okolností se spojuje prolínání dělnické třídy se zaměstnanci a členy zemědělských podniků, které se projevuje i v postojové sféře pracovníků takových podniků.

6. Práce se složitými mechanismy vesměs vykonávají muži a současně pracovníci mladších věkových kategorií. Tato okolnost má hluboký vliv na budoucí vývoj sociálních struktur zemědělských podniků. Již nyní se ukazuje, a to i v zemědělských podnicích jako jsou JZD a státní statky, že ženy jsou postupně vytlačovány vlivem technizace výroby z oblasti, která byla jejich doménou — z živočišné výroby. Zatímco výhledově neklesá potřeba počtu pra-

covníků v povoláních, která vykonávají muži, není tomu tak u povolání, která byla vyhrazena ženám. Výhledově se ukazuje přebytek pracovníků — žen, které nenaleznou v zemědělství uplatnění, nebude-li urychleně řešena jejich příprava na jiné profese. Přitom je budou těžko hledat mimo zemědělství — přímo v okolí svých bydlišť. Odejdou-li samy za prací jinam, lze předpokládat, že s nimi půjdou i jejich manželé, jejichž práci zemědělské podniky potřebují.

Klesající podíl pracujících žen se začíná projevovat v současné době již i ve výrobních podnicích, pokud nejsou zaměřeny na takový druh výroby, který vyžaduje mnoho ruční práce. Zatímco ve sledovaných zelinářských podnicích jejich podíl přesahoval 50 %, byl tento podíl nižší již v družstvech a státních statcích bez takové náročné výroby. Nejnížší pak byl tento podíl ve SZP zaměřených na služby, kde např. ve Sdružených službách rostlinné výroby v Tachově byl podíl žen 9 % ze všech pracovníků, ve SZP ACHP Kněžmost 18 %; jejich zastoupení mezi pracovníky dělnických profesí bylo minimální.

7. V zemědělských podnicích se mění i podíl a skladba řídicích pracovníků a počet organizačních úrovní v síti vertikály řízení. Vesměs u SZP dochází k zjednodušení a ke snížení řídicích článků proti zemědělským podnikům hospodařícím na půdě. Počet řídicích, resp. technicko-hospodářských pracovníků zde však neklesá, je relativně vyšší, což je dáno nízkým počtem pracovníků dělnických profesí, který souvisí s vysokou produktivitou a úsporou živé práce. Vzhledem k zajišťování objemu výroby se v těchto podnicích projevuje celkem větší efektivnost řídicí práce.

Zjednodušená struktura řízení a relativně nižší počet řízených pracovníků vede v SZP zaměřených na služby (ale obdobné případy se vyskytují i v podnicích, kde dochází k vertikální kooperaci odvětví výroby se zpracovatelským průmyslem) k určitému delegování řídicích pravomocí na přední pracovníky dělnických profesí, a to ve směru organizování určitých operací.

8. U některých profesí pracovníků dochází k daleko většímu stupni specializace. Tato specializace se v některých případech přibližuje až úrovni specializace v průmyslu při pásové výrobě.

9. Konečně proces kooperace a integrace se promítá i do postavení pracovníků v systému podniku, to je dáno jak změnami v dělbě a charakteru práce, tak organizační přestavbou zemědělských podniků. Postavení podniků — jak řízených, tak zejména řídicích, se mění. Vlivem změn v obsahu pracovní náplně se mění v horizontální úrovni a vlivem organizačních zásahů, které jsou odrazem změn v dělbě práce, se mění ve vertikální úrovni.

PŘEDPOKLADY, KTERÉ VYPLÝVAJÍ ZE SOCIÁLNÍCH PROCESŮ DOPROVÁZEJÍCÍCH POSTUPUJÍCÍ KONCENTRACI A SPECIALIZACI ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY PRO POSTOJOVOU ORIENTACI A MOTIVAČNÍ OBLAST U ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Tyto hlavní změny v socioprofesionálních strukturách zemědělských podniků mají svůj vliv i na pracovní a osobní život jednotlivců. Nejsilněji na pracovníky působí změny v jejich pracovní pozici a roli.

U zemědělských pracovníků došlo při změnách v charakteru práce zejména k těmto hlavním momentům: vyšší úroveň technického vybavení, zlepšení pracovních podmínek a pracovního prostředí, ztráta univerzality profese, hlubší specializace.

Z hlediska změn postavení v práci jde o změny ve struktuře řízení a orga-

nizace výroby a práce, které se především promítají do odlišného pracovního postavení ve vertikální úrovni struktury podniku a tím i do odlišných vazeb v rámci sociální struktury podniku, zvláště vazeb podřízenosti a spolupráce.

Všechny tyto změny zasahují jak formální, tak neformální vztahy zemědělských pracovníků a promítají se ve svém komplexu do motivační struktury jednotlivců, která se rovněž mění. Jinými slovy a zjednodušeně — pracovníci s jinými pracovními pozicemi a rolemi mají jiné potřeby a jiné požadavky na svůj podnik.

Oblast motivace pracovníků nelze nazírat z pohledu jednotlivých činitelů, ale komplexně a s vědomím směru a cíle, o který se jedná.

Prováděná sociologická šetření ukázala, že zúžení náplně pracovních rolí, které vyplynulo z postupující dělby práce, znamená současně i prohloubení obsahu těchto rolí. Předpoklad, že přiblížení prací v zemědělství k pracím v průmyslu povede ke ztrátě jejich atraktivnosti a k zesílení takových znaků jako je jednotvárnost, snížení možností vlastního uplatnění pracovníků, snížení zajímavosti a zodpovědnosti práce, se nepotvrdil. Naopak se ukázalo, že stupeň zastoupení tvůrčích prvků v práci sledovaných pracovníků zemědělských podniků neklesá, ale stoupá. Znaky, které můžeme považovat za typické pro seberealizaci pracovníka — možnost uplatnit znalosti a schopnosti, možnost uplatňovat vlastní řešení, možnost podávat vysoké výkony, vykonávání odpovědné práce, zajímavé a rozmanité — všechny v obou sledovaných souborech narůstaly v kladném směru. Přitom zvýšení jejich zastoupení je převážně vyšší u pracovníků vykonávajících složitější a náročnější práce.

Předchozí text ukázal další okolnosti, které se změnily a mění v pracovním životě zemědělských pracovníků v důsledku probíhajícího procesu kooperace a integrace. Jak bylo rovněž uvedeno, řada z nich se týká i osobního života jednotlivců. Je nesporně povinností zemědělských podniků usnadňovat pracovníkům přechod na změněné podmínky a spolupůsobit při vytváření jejich vztahu k nově vzniklým výrobně organizačním celkům. Rychlý rozvoj zemědělství v posledních letech, doprovázený jak obrovskými změnami v přijímání vědeckotechnických poznatků, tak vytvářením podmínek pro jejich uplatnění, znamenal a znamená ohromné nároky na schopnost adaptace pracovníků v zemědělství. O to náročnější jsou současné úkoly zemědělských podniků, kdy víceméně odchází ze zemědělství generace pracovníků, která byla přivyklá dřívějšímu způsobu práce v zemědělství, nepocítovala některé nedostatky života na vesnici a které konečně ani její kvalifikační příprava nedávala možnost pracovat někde jinde.

Proto v současné době tak naléhavě vyvstávají úkoly sociálního prognózování v zemědělských podnicích — úkoly, jejichž základem je s přehledem a komplexně řešit otázky pracovního a mimopracovního života zemědělských pracovníků s cílem vytvářet podmínky pro identifikaci pracovníků se zemědělským podnikem a pro rozvoj socialistického způsobu života.

SOUHRN

Koncentrace a specializace zemědělské výroby prostřednictvím kooperačních a integračních vazeb mezi zemědělskými podniky, případně mezi zemědělskými a zpracovatelskými podniky se uskutečňuje řadou různých organizačních forem. Rozdílnost těchto forem a s nimi spojeného obsahu kooperačních vazeb má zásadní vliv na kvalitu a kvantitu změn, které strukturální přestavba zemědělství přináší do života pracovníků.

Tyto změny se promítají ve sféře sociálních kolektivů a dále i do života jednotlivých pracovníků. V procesu kooperace a integrace procházejí nejsložitějšími změnami řídicí pracovníci. Pro řadové pracovníky je typická změna pracovní náplně doplňována dalšími změnami, ale bez změny pracovního postavení. Celkově lze konstatovat, že pokračující proces koncentrace a specializace výroby je doprovázen vyšší mechanizovaností práce a jí doprovázejícími znaky vyšších požadavků na přípravu pro tyto činnosti. Pracovníci získávají lepší podmínky pro uplatnění svých znalostí a schopností a mají větší předpoklady pro uplatňování vlastních tvůrčích řešení. Při intenzivně a efektivně uskutečňované koncentraci a specializaci zemědělské výroby dochází k výrazným posunům v úrovni technického vybavení výroby a práce, mění se časové podmínky práce a dochází ke změnám komplexu životních podmínek.

Došlo 12. 4. 1985

KRŮČEK Z., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dláždená 6, 110 00 Praha 1

Vliv integračních procesů na sociálně společenské změny v zemědělství

Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 1, s. 65—78. — res. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, kooperace, koncentrace, specializace, procesy sociální, aspekty sociální, výsledky výzkumu

Príspevek shrnuje poznatky výzkumu sociálně společenských změn v zemědělství v procesu koncentrace a specializace výroby. Jsou charakterizovány hlavní změny, které nastávají v životě pracovníků při různých formách koncentrace a specializace výroby jako základního předpokladu dalšího uplatňování rozvoje vědy a techniky.

КРУЧЕК З., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Длаждена 6, 110 00 Прага 1

Влияние интеграционных процессов на социально-общественные изменения в сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 32, 1986, № 1, s. 65—78. — рез. чешск., русск., angl., нем.

сельское хозяйство, кооперация, концентрация, специализация, процессы социальные, аспекты социальные, результаты исследования

В статье обобщены результаты исследования социально-общественных изменений в сельском хозяйстве в процессе концентрации и специализации производства, характеризуются главные изменения, наступающие в жизни работников при разных формах концентрации и специализации производства как основной предпосылки дальнейшего применения развития науки и техники.

KRŮČEK Z., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Dláždená 6, 110 00 Praha 1

The Effect of Integration Processes on the Social Changes in Agriculture

Zeměd. Ekon., 32, 1986, No. 1, pp. 65—78. — summaries in es, ru, en, de

agriculture, co-operation, concentration, specialization, social processes, social aspects, results of research

The results of research on the social changes in agriculture, brought about by the concentration and specialization of production, are being summed up. The main changes are characterized, as taking place in the life of agricultural workers involved in various forms of the concentration and specialization of production which are the main prerequisites for further application of technological advance.

KRŮČEK Z., Forschungsinstitut für Land- und Nahrungsgüterwirtschaft, Dlázďená 6,
110 00 Praha 1

Einfluß der Integrationsprozesse auf sozial-gesellschaftliche Veränderungen in der Landwirtschaft

Zeměd. Ekon., 32, Nr. 1, S. 65—78. — Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaft, Kooperation, Konzentration, Spezialisierung, soz. Prozesse, Aspekte, Forschungsergebnisse

Es werden die Ergebnisse der Erforschung der sozial-gesellschaftlichen Veränderungen in der Landwirtschaft zusammengefaßt, und zwar im Prozeß der Konzentration und Spezialisierung der Produktion in der Landwirtschaft. Charakterisiert werden die wichtigsten Veränderungen im Leben der Beschäftigten bei verschiedenen Formen der Konzentration und Spezialisierung als Grundvoraussetzung der weiteren Anwendung der Ergebnisse der Entwicklung von Wissenschaft und Technik.

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlázďená 6,
110 00 Praha 1

Dne 22. listopadu 1985 náhle a tiše zemřel ve věku necelých 85 let nestor zemědělských ekonomů a historiků prof. dr. ing. František Lom, DrSc.

Narodil se 1. února 1901 v Janovicích nad Úhlavou jako syn rolníka. Poznal těžký život domkářů, bezzemků, drobných rolníků a ostatních chudších vrstev na vesnici, naučil se ctít jejich práci a předsevzal si kvalifikovaně jim pomáhat.

Touha po vzdělání a snaha přispět ke zdokonalení výrobních, hospodářských a sociálních poměrů v zemědělství ho přivedly ke studiu zemědělských a ekonomických věd. Studoval na vyšší hospodářské škole v Klatovech a Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství v Praze. Absolvoval také dlouhodobé studijní stáže na vysokých školách a v zemědělské praxi v zahraničí, zejména ve Francii a Velké Británii.

Jeho odborný zájem byl soustředěn na hospodářské poměry rolnictva a odhalení příčin jejich neutěšeného stavu. Jeho disertační práce *Vliv cen na vývoj provozních soustav od 17. století do roku 1914*, na základě níž byl v roce 1929 promován doktorem technických věd, líčí pravdivě situaci ve feudálním a kapitalistickém zemědělství. Pečlivé studium bezpočetného množství archivních dokumentů, účetních a správních záznamů, získaných nejen v centrálních archívech a knihovnách, ale především při náročných obchůzkách a pobytech v kancelářích velkostatků a místních správních orgánů, v něm podnítily i celoživotní zájem o historii zemědělství a hospodářských nauk.

V letech 1928 až 1936 pracoval převážně na úseku zemědělského výzkumu. V roce 1928 byl jmenován vedoucím oddělení Zemědělského ústavu účetnicko-správního v Praze a od roku 1930 byl přednostou Ústavu zemědělské ekonomiky při České akademii zemědělské (ČAZ) v Praze. Pro toto období jeho odborné činnosti je charakteristické zeměměření především k maloroľnickému podnikání a na pomoc drobným zemědělcům. S tímto cílem napsal řadu vědeckých prací. Mezi nejvýznamnější patří publikace *Základy organizace zemědělství*. Zpracoval dotazníkové akce o vývoji poměrů v zemědělství a výrobních nákladech. V letech 1931–1933 provedl dotazníkové šetření o vlivu krize na spotřební vydání zemědělců. Výsledky této práce provedené s použitím třídního hlediska byly následně citovány v četných pracích dalších autorů a také v publikacích stranického tisku KSČ.

Pro ČAZ zpracoval studii o vzniku a vývoji zemědělských termínů a na základě statistických podkladů provedl rozbor vztahů mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Analyzoval přepravní poměry zemědělských výrobků v různých krajích ČSR a pokusil se o vymezení hospodářských oblastí. V té době také napsal četné další vědecké a odborné práce. Nesmírně cenná je jeho publikace o zadluženosti v zemědělství. Práci rozeslal příslušným orgánům se žádostí o pomoc drobným rolníkům v jejich hospodářské situaci.

V roce 1936 byl na základě habilitace jmenován docentem a v roce 1937 profesorem na Vysoké škole zemědělské v Brně.

Odborné a citové zaměření ve prospěch drobného rolnictva se neobešlo bez nepříznivých dopadů a důsledků pro profesora Loma především ze strany agrární velkoburžoazie a jejích mocných představitelů, kteří ovládali i zemědělské školství a výzkum. Znamé jsou i ostré kritiky a výpady vůči profesorovi Lomovi pro jeho pokrokové názory vědecké i politické.

V letech 2. světové války, po uzavření vysokých škol, působil profesor Lom na

výzkumných statcích bývalé Zemědělské rady. V květnu 1945 byl jmenován místopředsedou Jednotného svazu českých zemědělců.

Od února 1946 do roku 1951 vykonával funkci ředitele Ústavu zemědělské ekonomiky. Poválečné období jeho nejproduktivnějšího věku bylo pro něho velmi náročné a pracovní silně vyčerpávající. Přednášel ekonomiku, organizaci a účetnictví na Vysoké škole zemědělské v Brně, tam také řídil Ústav zemědělské správo-vědy, účetnictví a taxace, byl pověřen výstavbou a správou školního statku v Žabčicích, zpracoval řadu skript a jiných učebních pomůcek, řídil výzkum organizač-ní a řešitelsky. Provedl rozsáhlá šetření tehdejších pastevních a strojních družstev a zemědělských podniků s cílem zachytit jejich hospodářskou situaci před združstev-ňováním.

Zabýval se novými metodami účetní evidence, otázkami potřeby investiční výstavby v zemědělství, pracovním zatížením zemědělců. Byl spoluzakladatelem tvorby pracovních norem.

Byl velice činný v přednáškách pro zemědělskou odbornou veřejnost a pracoval jako expert v různých komisích ministerstva zemědělství. V krátké době po zahájení kolektivizace zemědělství vydal skripta o ekonomice a účetnictví socialistických zemědělských podniků.

Jedním z charakterových rysů prof. Loma vedle neúnavné pracovitosti a svě-domitosti bylo, že nepodléhal tendenčním vlivům a emocím. Svůj názor stavěl na poznaném, snažil se vždy odhalit pravdu a ji také hájil. I ve vážných a pro něho kritických situacích stál za svým názorem, o němž byl přesvědčen.

V roce 1952 v souvislosti s reorganizací zemědělského vysokého a technického školství byl požádán o zabezpečení předmětu ekonomika a organizace na nově založené fakultě potravinářské Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Ve svých padesáti letech začal tak vedle předmětů, které až dosud rozvíjel, budovat nový předmět: ekonomiku a organizaci potravinářského průmyslu. Svá studia a poznatky vtělil do nových skript, četných pojednání a publikací. Aktivně se za-pojil i do řešení problémů praxe a řízení potravinářského průmyslu. V letech 1953—1956 vykonával funkci předsedy pracovního výboru ministerstva potra-vinářského průmyslu, byl členem vědecké rady ministerstva zemědělství a mini-sterstva potravinářského průmyslu.

V roce 1956 byl prof. Lom vedením Vysoké školy zemědělské v Praze a mini-sterstvem školství ČSR požádán o přechod na provozně ekonomickou fakultu VŠZ v Praze. Vykonával funkci děkana fakulty, vedoucího katedry zemědělské ekonomiky, přednášel ekonomiku zemědělství a historii zemědělství na VŠZ a na-dále zabezpečoval přednášky z ekonomiky potravinářství na VŠCHT.

Přednášky prof. Loma obohatily předmět o nové konkrétní a zobecňující pohledy na ekonomiku výrobních faktorů zemědělství a na vývoj ekonomiky a orga-nizace zemědělských soustav. Po dobu svého působení na fakultě i později byl školi-telem interních a externích aspirantů, předsedou a dlouholetým členem vědecké rady a častým oponentem disertačních a výzkumných prací.

Touha a potřeba neustálého bádání byla příkladem pro ostatní spolupracovní-ky a žáky. Prof. Lom byl na mladé fakultě průkopníkem rozvoje vědecko-výzkumné práce, konkrétního a efektivního řešení ekonomických problémů. Nadále pracoval i v mimoškolní činnosti. V roce 1957 byl jmenován předsedou subkomise pro otázky ekonomické efektivnosti investic v rámci komise pro řízení zemědělství ÚV KSČ. Sám zpracoval a publikoval řadu námětů v oblasti ekonomické efektiv-nosti. Vypracoval metodiku zjišťování intenzity zemědělské výroby a vydal publi-kaci o intenzitě československého zemědělství, která byla přeložena i v zahraničí.

Ve funkci děkana provozně ekonomické fakulty začal rozvíjet i styky se zahraničními vysokými školami socialistických států. Jako první na VŠZ vůbec byla uzavřena družební smlouva PEF VŠZ v Praze s Humboldtovou univerzitou v Berlíně z iniciativy prof. Loma. Udržoval těsné kontakty se Zemědělskou akademií K. A. Timirjazeva v Moskvě, osobně pak s prof. Kolesněvem, jehož učebnici Organizace socialistických zemědělských závodů pomáhal přeložit v roce 1951 a vydat v ČSR jako první vysokoškolskou učebnici v zemědělských a ekonomických oborech. Účastnil se také řady mezinárodních sympozií, konferencí a přednáškových pobytů v zahraničí. Ještě v roce 1938 přednášel jako člen Mezinárodní organizace zemědělských ekonomů na inverzích v Cambridge, Leeds, Newcastle, Glasgow, Bristol, Oxford a v regionálních centrech zemědělského poradenství ve Velké Británii. V padesátých letech přednášel na vysokých školách v SSSR, MLR, NDR a BLR. Jeho odborné a osobní kontakty pomáhaly upevňovat odborné a politické styky fakulty se socialistickými státy.

V roce 1959 předložil a před vědeckou radou provozně ekonomické fakulty VŠZ v Praze obhájil doktorskou disertační práci zaměřenou na racionalizaci pracovního a výrobního procesu kyseliny mléčné. Na základě obhajoby byl jmenován doktorem ekonomických věd. Jeho zásluhy o rozvoj ekonomických, zemědělských a historických věd ocenila Vysoká škola zemědělská v Brně udělením čestného titulu Doctor honoris causa a zlaté medaile Za zásluhy, Vysoká škola zemědělská v Praze udělením zlaté medaile Za zásluhy, ČSAZ udělením zlaté medaile Za rozvoj vědy a výzkumu, Univerzity v Halle, v Lipsku a v Berlíně udělením medaili Za zásluhy.

Životní dílo prof. Loma zahrnuje na čtyři sta vědeckých a odborných prací a na tři sta odborných posudků. Četné jeho vědecké práce byly vydány v zahraničí. Pod jeho vedením byly vydány první celostátní učebnice zemědělské ekonomiky v roce 1966 a v roce 1971. U příležitosti 20. výročí PEF VŠZ v Praze zpracoval a v roce 1972 vydal cennou publikaci Přehled dějin zemědělské výroby v českých zemích. Významným a jedinečným dílem je jeho publikace vydaná u nakladatelství Příroda v roce 1976 Dějiny předsocialistických ekonomických nauk v poľnohospodárstve. Pro generaci svých žáků a jejich pokračovatelů soustředil v těchto dvou knihách výsledky svých historiografických prací v širokém rozsahu ekonomických oborů v úzkém kontextu s rozvojem technických a technologických zemědělských věd.

Ani po odchodu na zasloužený odpočinek nezměnil prof. Lom svůj životní styl vědeckého pracovníka. Dále neúnavně studoval, zkoumal a zveřejňoval výsledky svých poznání. Pravidelně zveřejňoval sloupčky z historie zemědělství v Zemědělských novinách. V každé řádce, v každé větě jsme s ním byli v kontaktu, znovu jsme poznávali jeho lásku k vědě, jeho sounáležitost k zemědělským a ekonomickým vědám v jejich mnohaletém vývoji.

Prof. dr. ing. František Lom, DrSc., byl zcela určitě současným největším a nejvýznamnějším polyhistorem našeho zemědělství. Byl odborníkem, který zanechal ve svých pracích trvalé hodnoty pro budoucí pokolení. Byl také vědcem pokrokových politických názorů. Ve svém vyznání uvádí: „Dospěl jsem k pevnému přesvědčení, že jedině v socialismu je možné odstranit staleté křivdy, jimiž trpělo rolnictvo do té doby, tíživost zemědělských krizí, jejichž rozboru a osvětlení sociálních protikladů v kapitalistickém zemědělství jsem věnoval více vědeckých prací již před válkou.“

Bohatý a plodný život věhlasného vědce a vysokoškolského profesora byl snouben s klidem a pohodou rodinného prostředí a s jeho velmi lidským a citlivým vztahem k spolupracovníkům a žákům.

Pokračovatelé jeho díla budou usilovat, aby plody jeho práce padaly vždy na úrodnou půdu, aby všechno duševní bohatství, které v průběhu tvůrčí vědecké práce nashromáždil, posloužilo dalšímu rozvoji československého zemědělství, rozvoji ekonomických, sociálních, historických a jiných příbuzných věd.

Prof. ing. Jaroslav Pič, DrSc.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 1 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

1-2

1986

MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ ROSTLINNÉ A ŽIVOČIŠNÉ VÝROBY

Zemědělská půda

v tis. ha

Země	1970	1975 ¹⁾	1980	1981	1982	Index 1982/70
ČSSR	7 093	7 004	6 851	6 843	6 840	96
Bulharsko	6 010	5 955	6 185	6 179	6 182	103
Maďarsko	6 875	6 770	6 627	6 601	6 582	96
NDR	6 286	6 296	6 269	6 264	6 259	100
Polsko	19 543	19 209	18 947	18 910	18 892	97
Rumunsko	14 930	14 946	14 963	14 948	14 964	100
SSSR	545 778	548 812	553 565	553 751	556 268	102
Dánsko	2 975	2 934	2 905	2 897	2 896	97
Francie	33 035	32 273	31 526	31 494	31 392	95
NSR	13 575	12 498	12 250	12 197	12 137	89
Nizozemsko	2 193	2 083	2 021	2 015	2 005	91
Rakousko	3 896	3 757	3 675	3 689	3 675	94
V. Británie	19 414	18 597	18 469	18 320	18 281	94
USA	434 382 ²⁾	430 158	428 163	428 163	428 163	99

¹⁾ za kapitalistické země průměr let 1974–1976

²⁾ průměr let 1969–1971

Orná půda*)

v tis. ha

Země	1970	1975 ¹⁾	1980	1981	1982	Index 1982/70
ČSSR	5 334	5 257	5 169	5 171	5 171	97
Bulharsko	4 527	4 339	4 176	4 162	4 145	92
Maďarsko	5 594	5 495	5 332	5 317	5 299	95
NDR	4 817	4 937	5 034	5 015	5 002	104
Polsko	15 326	15 084	14 901	14 858	14 821	97
Rumunsko	10 511	10 500	10 496	10 509	10 525	100
SSSR	231 129	230 969	231 758	231 911	232 004	100
Dánsko	2 676	2 661	2 653	2 651	2 651	99
Francie	19 101	18 859	18 643	18 664	18 617	97
NSR	8 075	7 576	7 496	7 483	7 462	92
Nizozemsko	867	841	861	865	862	99
Rakousko	1 681	1 613	1 635	1 648	1 634	97
V. Británie	7 382	7 028	6 996	6 982	6 978	95
USA	190 471 ²⁾	188 218	190 624	190 624	190 624	100

*) vč. chmelnic, vinic, zahrad a ovocných sadů

¹⁾ za kapitalistické země průměr let 1974–1976

²⁾ průměr let 1969–1971

Půda v roce 1982

Země	Rozloha v tis. ha	Podíl půdy		Zemědělská půda	Orná půda ¹⁾
		zemědělské na celkové rozloze	orné ¹⁾ na země- dělské		
		v %		v ha na 1 obyvatele	
ČSSR	12 790	53,5	75,6	0,45	0,34
Bulharsko	11 091	55,7	67,1	0,69	0,46
Maďarsko	9 303	70,8	80,5	0,61	0,49
NDR	10 833	57,8	79,9	0,37	0,30
Polsko	31 268	60,4	78,5	0,52	0,41
Rumunsko	23 750	63,0	70,3	0,67	0,47
SSSR	2240 220	24,8	41,7	2,06	0,86
Dánsko	4 307	67,2	91,5	0,57	0,52
Francie	54 703	57,4	59,3	0,58	0,34
NSR	24 858	48,8	61,5	0,20	0,12
Nizozemsko	3 731	53,7	43,0	0,14	0,06
Rakousko	8 385	43,8	44,5	0,49	0,22
V. Británie	24 482	74,7	38,2	0,32	0,12
USA	936 312	45,7	44,5	1,85	0,82

¹⁾ vč. chmelnic, vinic, zahrad a ovocných sadů

Plochy osevu v roce 1983

v tis. ha

Země	Zrniny celkem	z toho			Brambory	Cukrovka technická
		pšenice	ječmen	kukuřice		
ČSSR	2 625	1 192	822	162	193	211
Bulharsko	2 218	1 128	323	596	41	31
Maďarsko	2 996	1 355	277	1 129	77	109
NDR	2 591	754	890	0	483	227
Polsko	8 326	1 537	1 099	15	2 220	486
Rumunsko	6 269	2 262 ¹⁾	943 ²⁾	2 935	319	269 ²⁾
SSSR	120 809	50 823	31 679	3 894	6 882	3 491
Dánsko	1 709	243	1 353	—	35	75
Francie	9 519	4 828	2 143	1 606	204	494
NSR	5 057	1 655	2 035	169	249	404
Nizozemsko	218	148	37	.	165	124
Rakousko	1 068	313	339	206	41	42
V. Británie	4 039	1 695	2 146	.	195	198
USA	59 356	24 885	4 008	20 856	501	427

¹⁾ vč. žita

²⁾ rok 1982

Sklizeň zrnin

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971–75
	1971–75	1976–80				
ČSSR	9 436	10 195	9 533	10 424	11 249	119
Bulharsko	7 462	7 975	8 533	10 064	7 999	107
Maďarsko	11 527	12 763	13 031	15 071	13 919	121
NDR	8 760	9 115	8 942	10 114	10 151	116
Polsko	21 241	19 719	19 935	21 388	22 396	105
Rumunsko	14 974	19 478	20 078	22 540	19 800	132
Dánsko	6 890	7 192	7 292	8 010	6 454	94
Francie	39 736	41 972	45 342	49 189	46 863	118
NSR	21 388	22 167	22 863	24 658	23 040	108
Nizozemsko	1 352	1 251	1 301	1 422	1 355	100
Rakousko	3 680	4 384	4 359	5 029	5 063	138
V. Británie	15 444	17 148	19 832	22 107	21 699	141
USA	232 254	275 404	335 498	339 867	209 788	90

Hektarový výnos zrnin

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971–75
	1971–75	1976–80				
ČSSR	3,39	3,69	3,55	3,92	4,29	127
Bulharsko	3,32	3,54	3,94	4,52	3,59	108
Maďarsko	3,50	4,16	4,49	5,05	4,63	132
NDR	3,57	3,54	3,53	3,94	3,92	110
Polsko	2,51	2,45	2,47	2,59	2,69	107
Rumunsko	2,41	3,01	2,98	3,47	.	.
Dánsko	3,89	3,92	4,08	4,51	3,78	97
Francie	4,06	4,26	4,59	4,99	4,92	121
NSR	4,02	4,19	4,45	4,85	4,56	113
Nizozemsko	4,28	5,02	5,91	6,61	6,22	142
Rakousko	3,74	4,17	4,14	4,78	4,74	127
V. Británie	4,03	4,40	4,90	5,39	5,37	133
USA	3,50	3,87	4,24	4,37	3,53	101

Sklizeň pšenice

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 1971-75
	1971-75	1976-80				
ČSSR	4 361	4 949	4 325	4 606	5 820	133
Bulharsko	3 193	3 513	4 443	4 913	3 608	113
Maďarsko	4 299	5 186	4 614	5 762	5 985	139
NDR	2 797	2 998	2 942	2 739	3 550	127
Polsko	5 605	5 089	4 203	4 476	5 165	92
Rumunsko ¹⁾	5 425	6 154	5 345	6 505		
Dánsko	570	617	835	1 207	1 577	277
Francie	17 119	19 535	22 857	25 342	24 781	145
NSR	7 133	7 654	8 313	8 632	8 998	126
Nizozemsko	676	776	882	967	1 043	154
Rakousko	965	1 103	1 025	1 236	1 415	147
V. Británie	5 033	6 453	8 707	10 320	10 880	216
USA	47 889	56 950	76 169	76 538	66 010	138

¹⁾ od roku 1973 vč. žita

Hektarový výnos pšenice

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 1971-75
	1971-75	1976-80				
ČSSR	3,64	4,02	3,97	4,29	4,88	134
Bulharsko	3,38	3,74	4,30	4,63	3,19	94
Maďarsko	3,32	4,06	4,00	4,39	4,41	133
NDR	4,07	4,17	4,36	4,64	4,71	116
Polsko	2,82	2,93	2,96	3,07	3,36	119
Rumunsko ¹⁾	2,22	2,68	2,50	2,97		
Dánsko	4,77	5,06	5,64	6,56	6,49	136
Francie	4,30	4,61	4,81	5,23	5,13	119
NSR	4,47	4,70	5,10	5,47	5,44	122
Nizozemsko	5,01	5,88	6,70	7,39	7,04	141
Rakousko	3,57	3,94	3,74	4,28	4,53	127
V. Británie	4,48	5,06	5,84	6,21	6,42	143
USA	2,08	2,15	2,32	2,40	2,65	127

¹⁾ od roku 1973 vč. žita

Sklizeň ječmene

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971 – 75
	1971 – 75	1976 – 80				
ČSSR	2 991	3 386	3 392	3 654	3 276	110
Bulharsko	1 477	1 533	1 406	1 436	1 047	71
Maďarsko	813	772	903	871	1 013	125
NDR	2 966	3 715	3 476	4 055	3 882	131
Polsko	3 181	3 560	3 540	3 647	3 262	103
Rumunsko	845	1 981	2 571	3 052	-	-
Dánsko	5 525	5 990	6 044	6 357	4 450	81
Francie	9 918	10 605	10 231	10 044	8 865	89
NSR	6 483	7 937	8 687	9 460	8 944	138
Nizozemsko	349	290	249	247	177	51
Rakousko	1 065	1 323	1 220	1 437	1 442	135
V. Británie	8 878	9 595	10 227	10 957	10 094	114
USA	8 692	8 671	10 436	11 374	11 300	130

Hektarový výnos ječmene

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971 – 75
	1971 – 75	1976 – 80				
ČSSR	3,38	3,68	3,41	3,78	3,98	118
Bulharsko	3,09	3,16	3,68	4,08	3,24	105
Maďarsko	2,88	3,25	3,14	3,30	3,64	126
NDR	4,04	3,79	3,60	4,13	4,36	108
Polsko	2,86	2,76	2,73	2,95	2,97	104
Rumunsko	2,33	2,99	2,80	3,24	-	-
Dánsko	3,87	3,84	3,92	4,27	3,29	85
Francie	3,64	3,80	3,97	4,20	4,14	114
NSR	3,98	4,18	4,25	4,68	4,40	111
Nizozemsko	4,11	4,60	4,71	5,66	4,74	115
Rakousko	3,45	3,77	3,37	4,23	4,26	123
V. Británie	3,89	4,13	4,39	4,93	4,70	121
USA	2,28	2,56	2,82	3,08	2,82	124

Sklizeň kukuřice

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983
	1971 – 75	1976 – 80				Ø 1971 – 75
ČSSR	640	724	706	941	722	113
Bulharsko	2 505	2 652	2 401	3 418	3 115	124
Maďarsko	5 934	6 374	6 998	7 959	6 426	108
NDR	11	3	3	1	0	0
Polsko	27	164	66	68	64	237
Rumunsko	8 349	11 096	11 892	12 620	.	.
Francie	9 054	8 682	8 956	10 381	10 143	112
NSR	557	618	832	1 054	934	168
Rakousko	850	1 160	1 374	1 551	1 437	169
USA	138 648	175 488	208 330	212 338	106 781	77

Hektarový výnos kukuřice

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983
	1971 – 75	1976 – 80				Ø 1971 – 75
ČSSR	4,41	4,50	4,17	5,33	4,44	101
Bulharsko	3,97	4,03	4,25	5,48	5,19	131
Maďarsko	4,17	4,85	5,86	6,86	5,68	136
NDR	3,12	4,35	4,46	3,22	1,84	59
Polsko	4,26	4,00	4,20	4,20	4,14	97
Rumunsko	2,68	3,36	3,51	4,23	.	.
Francie	4,84	5,06	5,70	6,42	6,32	131
NSR	5,11	5,57	6,46	6,58	5,53	108
Rakousko	6,12	6,55	7,27	7,85	6,99	114
USA	5,43	6,03	6,89	7,19	5,12	94

Sklizeň brambor

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971–75
	1971–75	1976–80				
ČSSR	4 571	3 678	3 743	3 608	3 177	70
Bulharsko	355	370	403	469	427	120
Maďarsko	1 602	1 567	1 608	1 459	1 234	77
NDR	10 806	9 873	10 378	8 883	7 063	65
Polsko	47 083	42 742	42 562	31 951	34 473	73
Rumunsko	3 387	4 432	4 447	5 006	6 209	183
SSSR	89 782	82 571	72 139	78 185	83 060	93
Dánsko	801	830	1 053	1 229	870	109
Francie	7 807	6 663	6 439	6 793	5 325	68
NSR	13 858	9 972	8 422	7 821	6 088	44
Nizozemsko	5 540	5 880	6 445	6 219	5 457	99
Rakousko	2 174	1 497	1 310	1 121	1 015	47
V. Británie	6 483	6 466	6 213	6 930	5 849	90
USA	14 257	15 631	15 358	15 958	14 774	104

Hektarový výnos brambor

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index 1983 Ø 1971–75
	1971–75	1976–80				
ČSSR	15,3	16,5	18,7	18,1	16,5	108
Bulharsko	11,8	10,5	11,0	11,5	10,3	87
Maďarsko	11,7	14,2	18,2	17,3	15,9	136
NDR	17,1	17,5	20,6	17,6	14,6	85
Polsko	17,7	17,7	18,9	14,7	15,5	88
Rumunsko	11,4	14,7	14,5	15,7	19,0	167
SSSR	11,3	11,7	10,5	11,4	12,1	107
Dánsko	25,0	24,4	29,1	35,1	24,9	100
Francie	23,6	24,5	30,5	32,3	26,1	111
NSR	28,6	28,4	30,7	29,5	24,5	86
Nizozemsko	36,0	35,4	39,1	37,5	33,1	92
Rakousko	24,7	24,5	26,4	24,5	24,9	101
V. Británie	28,3	30,1	32,4	35,8	30,0	106
USA	26,6	29,5	30,7	31,0	29,5	111

Sklizeň cukrovky (technické)

v tis. t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index
	1971 – 75	1976 – 80				1983
						∅ 1971 – 75
ČSSR	6 867	7 104	6 941	8 158	6 019	88
Bulharsko	1 711	1 827	1 136	1 584	746	44
Maďarsko	3 097	3 979	4 719	5 371	3 783	122
NDR	5 496	6 510	7 207	6 448	5 438	99
Polsko	13 741	14 149	15 867	15 085	16 364	119
Rumunsko	4 758	6 135	5 441	6 647	4 819	101
SSSR	75 983	88 732	60 844	71 371	81 813	108
Dánsko	2 459	3 144	3 225	3 624	2 632	107
Francie	21 068	25 380	34 103	31 573	23 955	114
NSR	15 883	18 979	24 383	22 732	16 500	104
Nizozemsko	5 282	6 112	7 061	7 946	5 600	106
Rakousko	2 216	2 328	3 007	3 510	1 975	89
V. Británie	6 282	6 945	7 395	10 007	7 600	121
USA	23 840	22 802	24 982	18 955	19 152	80

Hektarový výnos cukrovky (technické)

v t

Země	Průměr let		1981	1982	1983	Index
	1971 – 75	1976 – 80				1983
						÷ 1971 – 75
ČSSR	34,6	32,8	31,7	38,4	28,5	82
Bulharsko	29,3	29,0	21,5	27,3	24,3	83
Maďarsko	33,0	33,6	38,8	42,6	34,7	105
NDR	27,7	26,7	30,8	28,0	24,0	87
Polsko	30,7	28,0	33,8	30,6	33,6	109
Rumunsko	22,1	24,8	19,3	24,7	.	.
SSSR	21,7	23,7	16,8	20,2	23,4	108
Dánsko	41,0	38,6	41,1	47,1	35,1	86
Francie	41,8	45,5	54,1	56,2	48,5	116
NSR	44,2	45,8	54,9	54,4	40,9	93
Nizozemsko	45,5	46,7	54,5	59,3	45,3	100
Rakousko	44,3	46,6	51,3	60,0	47,0	106
V. Británie	32,7	33,7	35,3	49,3	38,4	117
USA	44,5	44,4	50,3	45,6	44,9	101

Početní stavy skotu

v tis. ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	4 288	4 555	5 002	5 103	5 131	5 190	121
Bulharsko	1 353	1 725	1 843	1 851	1 823	1 814	134
Maďarsko	1 912	1 904	1 918	1 945	1 922	1 907	100
NDR	5 190	5 532	5 723	5 749	5 690	5 768	111
Polsko	10 220	12 764	11 337	11 467	11 022	11 085	108
Rumunsko	5 216	6 126	6 485	6 303	6 246	6 752	129
SSSR	99 225	111 034	115 057	115 919	117 186	119 558	120
Dánsko	2 842	3 048	2 961	2 914	2 886	2 900	102
Francie	21 719	24 119	23 919	23 650	23 493	23 656	109
NSR	14 286	14 430	15 050	15 069	14 992	15 098	106
Nizozemsko	4 314	4 956	5 226	5 191	5 241	5 390	125
Rakousko	2 418	2 581	2 548	2 517	2 530	2 546	105
V. Británie	12 628	14 764	13 426	13 137	13 242	13 331	106
USA	114 578	132 028	111 192	114 321	115 604	115 199	101

Počet skotu na 100 ha zemědělské půdy

v ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983
ČSSR	61,0	65,7	73,9	75,6	76,0	76,9
Bulharsko	22,5	29,0	29,8	30,0	29,5	29,4
Maďarsko	27,8	28,1	28,9	29,5	29,2	28,6
NDR	82,6	87,9	91,3	91,8	90,9	92,3
Polsko	52,3	66,4	59,8	60,6	58,3	58,7
Rumunsko	34,9	41,0	43,3	42,2	41,7	45,1
SSSR	18,2	20,2	20,8	20,9	21,1	21,5
Dánsko	95,2	102,1	101,9	100,6	99,7	100,1
Francie	66,8	74,3	75,9	75,1	74,8	75,4
NSR	106,4	107,5	122,9	123,5	123,5	124,4
Nizozemsko	205,3	235,9	258,6	257,6	261,4	268,8
Rakousko	63,7	68,0	69,3	68,2	68,8	69,3
V. Británie	67,4	79,0	72,7	71,7	72,4	72,9
USA	25,8	30,6	26,0	26,7	27,0	26,9

Početní stavy prasat

v tis. ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	5 530	6 683	7 894	7 302	7 126	7 070	128
Bulharsko	2 369	3 889	3 808	3 844	3 810	3 769	159
Maďarsko	7 311	6 953	8 330	8 296	9 035	9 844	135
NDR	9 684	11 501	12 871	12 869	12 107	13 058	135
Polsko	13 863	21 647	18 734	19 081	17 564	15 858	114
Rumunsko	6 359	8 813	11 542	12 464	12 644	14 347	226
SSSR	67 483	57 899	73 382	73 302	76 671	78 722	117
Dánsko	8 361	7 682	9 957	9 799	9 348	9 289	111
Francie	10 463	12 031	11 446	11 629	11 421	11 709	112
NSR	19 323	20 234	22 374	22 553	22 310	22 478	116
Nizozemsko	5 650	7 279	10 138	10 315	10 254	10 590	187
Rakousko	3 169	3 517	4 004	3 706	4 010	3 981	126
V. Británie	8 094	7 540	7 815	7 828	8 023	8 189	101
USA	67 439	55 062	67 353	64 512	58 688	53 935	80

Počet prasat na 100 ha zemědělské půdy

v ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983
ČSSR	78,6	96,4	116,7	108,1	105,6	104,8
Bulharsko	39,4	65,3	61,6	62,2	61,6	61,0
Maďarsko	106,3	102,7	125,7	125,7	137,3	149,8
NDR	154,1	182,7	205,3	205,4	193,4	208,9
Polsko	70,9	112,7	98,9	100,9	93,0	84,0
Rumunsko	42,6	59,0	77,1	83,4	84,5	95,8
SSSR	12,4	10,5	13,3	13,2	13,8	14,1
Dánsko	280,0	257,3	342,8	338,2	322,8	320,8
Francie	32,2	37,1	36,3	36,9	36,4	37,3
NSR	143,9	150,7	182,6	184,9	183,8	185,2
Nizozemsko	268,9	346,5	501,6	511,9	511,4	528,2
Rakousko	83,5	92,7	109,0	100,5	109,1	108,3
V. Británie	43,2	40,3	42,3	42,7	43,9	44,8
USA	13,0	12,8	15,7	15,1	13,7	12,6

Početní stavy ovci

v tis. ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	981	805	910	959	990	1 041	106
Bulharsko	9 678	10 014	10 433	10 726	10 761	10 978	113
Maďarsko	2 316	2 039	3 090	3 140	3 183	2 977	129
NDR	1 598	1 883	2 038	2 169	2 198	2 359	148
Polsko	2 661	3 178	3 490	3 510	3 678	3 989	150
Rumunsko	13 818	13 865	15 865	17 288	16 921	18 451	134
SSSR	138 059	141 436	141 573	142 358	142 182	145 265	105
Dánsko	70	61	56	55	61	59	84
Francie	10 037	10 568	11 911	12 980	13 090	12 103	121
NSR	841	1 040	1 145	1 179	1 108	1 172	139
Nizozemsko	610	760	858	815	776	750	123
Rakousko	121	154	195	191	194	199	164
V. Británie	26 190	28 364	31 446	32 091	33 053	34 022	130
USA	20 291	14 515	12 687	12 936	12 966	12 026	59

Početní stavy koni

v tis. ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	131	63	45	44	44	45	34
Bulharsko	170	133	120	119	119	119	70
Maďarsko	222	156	120	112	112	111	50
NDR	127	70	70	76	81	88	69
Polsko	2 569	2 100	1 780	1 635	1 624	1 570	61
Rumunsko	668	562	555	598			
SSSR	7 429	6 415	5 563	5 570	5 601	5 711	77
Dánsko	45	58	58	44	42	45	100
Francie	697	413	364	317	315	312	45
NSR	254	325	380	382	364	369	145
Nizozemsko	99	60	67	60	59	58	59
Rakousko	53	40	43	40	42	41	77
V. Británie	145	141	140	150	155	163	112
USA	7 701	8 600	9 662	9 928	10 155	10 200	132

Výroba masa*)

v tis. t m. h.

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	1 098	1 349	1 499	1 526	1 413	1 483	135
Bulharsko	476	657	781	794	807	837	176
Maďarsko	1 040	1 422	1 566	1 578	1 691	1 789	172
NDR	1 348	1 837	1 899	1 997	1 835	1 873	139
Polsko	2 182	3 062	3 141	2 526	2 580	2 500	115
Rumunsko	888	1 373	1 769	1 786	.	.	201 ¹⁾
SSSR	12 278	14 968	15 073	15 200	15 370	16 450	134
Dánsko	994	1 065	1 319	1 341	1 339	1 400	141
Francie	4 193	4 832	5 360	5 536	5 562	5 568	133
NSR	3 849	4 064	5 239	5 142	5 052	5 089	132
Nizozemsko	1 378	1 623	1 902	2 061	2 066	2 085	151
Rakousko	464	544	706	723	749	760	164
V. Británie	2 686	2 933	3 071	2 982	3 005	3 143	117
USA	22 633	23 293	24 626	24 981	24 413	25 351	112

*) maso všech druhů hospodářských zvířat

¹⁾ 1981/70

Struktura výroby masa (maso celkem = 100)

v %

Země	Skot vč. telat		Prasata		Drůbež	
	1970	1983	1970	1983	1970	1983
ČSSR	33,0	29,3	53,4	55,8	9,3	11,3
Bulharsko	22,6	19,7	37,4	47,1	19,5	19,2
Maďarsko	19,6	11,5	56,7	64,1	21,5	23,2
NDR	28,5	22,5	63,1	67,5	6,3	8,1
Polsko	29,4	31,2	60,6	57,6	6,4	7,9
Rumunsko	25,2	17,2 ¹⁾	52,7	55,2 ¹⁾	13,5	23,0 ¹⁾
SSSR	43,9	42,6	37,0	35,0	8,7	15,8
Dánsko	19,3	17,0	72,1	74,6	7,9	8,1
Francie	37,3	32,7	32,8	33,2	18,4	24,5
NSR	34,3	28,5	57,6	63,1	7,1	7,1
Nizozemsko	25,6	21,1	50,9	59,8	22,4	18,5
Rakousko	32,3	26,3	55,8	61,8	9,9	10,3
V. Británie	35,4	33,3	34,3	32,1	21,6	25,0
USA	44,6	42,4	26,9	27,1	27,4	28,5

¹⁾ rok 1980

Výroba mléka*)

v tis. t

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	4 978	5 562	5 966	5 973	5 986	6 554	132
Bulharsko	1 632	1 803	2 217	2 296	2 422	2 530	155
Maďarsko	1 726	1 835	2 557	2 693	2 754	2 825	164
NDR	6 867	7 458	7 297	7 195	6 821	7 266	106
Polsko	14 988	16 395	16 499	15 342	15 290	16 093	107
Rumunsko	3 912	4 581	5 480	5 049	4 758	5 242	134
SSSR	83 016	90 804	90 899	88 874	91 044	96 450	116
Dánsko	4 630	4 918	5 117	5 037	5 216	5 425	117
Francie	27 218	29 686	33 300	33 700	34 500	35 150	129
NSR	21 856	21 604	24 779	24 858	25 465	26 927	123
Nizozemsko	8 239	10 221	11 785	12 148	12 750	13 200	160
Rakousko	3 229	3 167	3 430	3 561	3 682	3 760	116
V. Británie	12 930	13 937	15 983	15 865	16 720	17 252	133
USA	53 053	52 314	58 298	60 334	61 599	63 488	120

*) mléko všech druhů hospodářských zvířat, za kapitalistické země jen mléko kravské

Průměrná roční dojivost 1 krávy

v kg

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	2 565	2 890	3 185	3 187	3 199	3 488	136
Bulharsko	2 211	2 264	2 667	2 765	2 945	3 132	142
Maďarsko	2 252	2 438	3 704	3 943	4 102	4 310	191
NDR	3 160	3 485	3 433	3 388	3 213	3 463	110
Polsko	2 456	2 678	2 812	2 682	2 658	2 806	114
Rumunsko	1 607	1 687	1 960	1 832	1 753	1 952	121
SSSR	2 110	2 204	2 149	2 095	2 134	2 258	107
Dánsko	3 940	4 491	4 855	4 958	5 216	5 414	137
Francie	3 130	2 909	3 335	3 366	3 441	3 413	109
NSR	3 737	3 997	4 531	4 539	4 647	4 869	130
Nizozemsko	4 336	4 625	5 002	5 104	5 247	5 333	123
Rakousko	2 996	3 086	3 518	3 656	3 785	3 893	130
V. Británie	3 929	4 262	4 849	4 818	5 004	5 139	131
USA	4 421	4 695	5 393	5 524	5 583	5 709	129

Výroba vajec

v mil. ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	3 733	4 499	4 900	4 968	5 030	5 232	140
Bulharsko	1 582	1 817	2 405	2 396	2 453	2 615	165
Maďarsko	3 280	4 001	4 385	4 394	4 361	4 444	135
NDR	4 442	5 047	5 514	5 670	5 696	5 850	132
Polsko	6 941	8 013	8 902	8 816	7 633	7 642	110
Rumunsko	3 199	4 973	6 442	6 667	6 807	7 153	224
SSSR	40 145	57 026	66 882	69 702	71 427	74 005	184
Dánsko	1 479	1 337	1 270	1 311	1 377	1 350	91
Francie	11 541	12 980	14 448	15 172	15 862	15 655	136
NSR	15 377	15 786	13 683	13 200	13 333	12 917	84
Nizozemsko	4 852	5 094	8 852	9 246	10 508	11 016	227
Rakousko	1 564	1 583	1 580	1 619	1 508	1 550	99
V. Británie	15 325	14 035	13 068	12 610	12 475	12 373	81
USA	69 373	66 647	69 949	69 864	67 864	68 373	98

Průměrná roční snáška 1 slepice

v ks

Země	1970	1975	1980	1981	1982	1983	Index 1983/70
ČSSR	175	218	228	230	228	230	131
Bulharsko	112	126	138	142	147	153	137
Maďarsko	113	144	138	138	140	143	127
NDR	168	195	205	210	214	218	130
Polsko	100	103	126	131	132	137	137
Rumunsko	101	149	174	174	178	179	177
SSSR	118	142	149	154	157	158	134